Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 25 лістапада 1988 г. № 47 (3457) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Да 70-годдзя БССР і Кампартыі Беларусі

ДАРУНКІ МУЗЫЧНАЙ ВОСЕНІ

Наш традыцыйны лістападаўскі фестываль у разгары. У сталіцы рэспублікі, ва ўсіх абласных гарадах, у многіх мястэчках і вёсках прайшло ўжо каля двухсот канцэртаў. Сёлетняя, пятнаццатая «Беларуская музычная восень» праводзіцца пад знакам 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі рэспублікі, што надае творчым агледзінам нашых мастацкіх калектываў, салістаў асаблівы сэнс. Амаль усе яны ўдзельнічаюць у фестывалі, выступаюць з абноўленымі праграмамі. Створаны і новыя калектывы: «Белыя росы» (ансамбль танца Гродзенскай абласной філармоніі), мінская эстрадная група «Асарці»...

Для нашых гасцей фестывальныя канцэрты мала чым адрозніваюцца ад звычайных гастроляў — хіба што большай увагай друку, тэлебачання. А вось, напрыклад, сталыя наведвальнікі Беларускай дзяржаўнай філармоніі адчуваюць асаблівую атмасферу: людна ў зале, цеснавата ў фае. У першыя дні мінчане знаёміліся з Дзяржаўным сімфанічным аркестрам Украінскай ССР, яго дырыжорам І. Блажковым і Акадэмічным хорам Латвійскай ССР (мастацкі кіраўнік І. Цэпіціс), слухалі выдатную оперную моладзь — міжнародных лаўрэатаў, сярод якіх быў, дарэчы, саліст ДАВТа БССР М. Рысаў. Слова пра маладых сказала Герой Сацыялістычнай Працы І. Архіпава.

Цяпер мінскія меламаны турбуюцца, як патрапіць паслязаўтра на прэм'еру твора Р. Шчадрына «Запечатленный ангел» (паводле М. Ляскова) — у канцэрце Маскоўскага камернага хору і Акадэмічнага рускага хору СССР пад кіраўніцтвам У. Мініна.

Наш кар.

Дзяржаўны акадэмічны хор Латвійскай ССР. Фота Ул. КРУКА.

СЕСІЯ ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

18—19 лістапада адбылася дзесятая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР адзінаццатага склікання.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў Закон аб Дзяржаўным плане эканамічнага і сацыяльнага развіцця Беларускай ССР на 1989 год і пастанову аб ходзе выканання Дзяржаўнага плана на 1988 год, а таксама Закон аб Дзяржаўным бюджэце Беларускай ССР на 1989 год і пастанову аб зацвярджэнні справаздачы аб выкананні Дзяржаўнага бюджэту за 1987 год.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў пастанову аб Рэспубліканскай праграме «Здароўе» на перыяд да 2000 года.

Была прынята пастанова аб утварэнні Пастаяннай камісіі па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах. Старшынёй яе выбраны дэпутат Вярхоўнага Савета рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР, пісьменнік І. Г. Чыгрынаў. Сярод яе членаў—народны мастак СССР З. І. Азгур, народны пісьменнік БССР В. У. Быкаў, народны артыст СССР І. М. Лучанок, партыйныя, савецкія дзеячы, рабочыя, калгаснікі — дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР.

Сесія таксама зацвердзіла Указы Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

СВЯТА ПАЛЕСКАГА КРАЮ

У Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў адбылася прэс-канферэнцыя з нагоды адкрыцця Дзён народнай творчасці Гомельскай вобласці, прысвечаных 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі, што праходзяць у Мінску з 21 па 27 лістапада. Начальнік упраўлення культуры Гомельскага аблвыканкома А. Р. Маісеенка расказаў аб развіцці народнай творчасці ў вобласці, аб тых калектывах, якія прыехалі на свята. Прадстаўнікі з Гомельшчыны, сярод іх дырэктар Гомельскага абласнога навукова-метадычнага цэнтра Г. С. Шведава, загадчык аддзела культуры Рагачоўскага райвыканкома М. І. Гарбачова, гаварылі пра значэнне культуры ў духоўным жыцці вёскі, аб праблемах культасветработы.

Удзел у Днях культуры прымаюць лепшыя самадзейныя калектывы вобласці, сярод якіх народны фальклорны тэатр музычнай камедыі «Жалейка» з Гомеля, народны вакальна-харэаграфічны ансамбль «Гомій» Палаца культуры вытворчага аб'яднання «Гомельпрамбуд», вакальны ансамбль «Ярок» Тураўскага гарадскога Дома культуры Жыткавіцкага раёна і інш.

У Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў адкрыты выстаўкі самадзейных мастакоў, майстроў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва і фотамастацтва, асабістых і музейных калекцый «Свет захапленняў». Завершыцца праграма Дзён культуры Гомельшчыны 26 лістапада вялікім святочным канцэртам лепшых самадзейных калектываў вобласці.

З пошты «ЛіМа»

● «ПЕРАД КІМ ЖА ТУТ ПЕЦЬ?»

● ІНШАЙ ВУЛІЦЫ НЕ ЗНАЙШЛОСЯ

● ШТО АДБЫЛОСЯ З УНІВЕРСІТЭТАМ

7 кастрычніка «ЛіМ» надрукаваў ліст Васіля Быкава ў рэдакцыю, дзе ён просіць адгукнуцца чытачоў, якія ведаюць што-небудзь пра лёс некаторых рэпрэсіраваных літаратараў Беларусі. Сярод іншых упаміналася і прозвішча Уладзіміра Іванавіча Самойлы-Сулімы.

Доўгі час мне давялося займацца вывучэннем біяграфіі Уладзіміра Іванавіча, яшчэ ў 1979—1980 гадах я звяртаўся ў кампетэнтныя ўстановы, у тым ліку па месцы жыхарства і арышту У. І. Самойлы — у г. Вільнюсе. Адказы былі кароткімі: звестак пра лёс гэтага чалавека няма.

На маю думку, У. Самойла, як і іншыя беларускія дзеячы Вільні, былі арыштаваны па фальсіфікаванай справе і знішчаны прысудам «тройкі». Не выключана, што апошні раз яны бачылі блакіт неба над сабою ў Курапатах. Можа, у Курапатах не беларускіх, таму што «свае» Курапаты ёсць і ў Прыбалтыцы, і не толькі ў ёй адной. Проста пра іншыя Курапаты шырокай грамадскасці яшчэ не вядома.

Нельга не пагадзіцца з В. Быкавым, што пра лёс рэпрэсіраваных асоб мы павінны ведаць усю праўду. І карыстацца іх багатай спадчынай, няхай іншы раз і ў чымсьці супярэчлівай, складанай, але каштоўнай для нас.

Пра У. І. Самойлу (Суліма — адзін з многіх яго літаратурных псеўданімаў) некалькі гадоў назад мною падрыхтаваны дакументальны нарыс жыцця і творчасці, які пасля перапрацоўкі і заўваг рэцэнзентаў зноў адасланы ў выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Уладзімір Іванавіч Самойла і яго справа — гэта асобная старонка для глыбокай размовы. «Шчыры друг песняра» — Янкі Купалы, яго дарадчык і настаўнік, першы ў Беларусі карэспандэнт і крытык творчасці Аляксандра Блока, філосаф, паэт, празаік, вучоны, які шмат зрабіў для росквіту беларускай культуры, пражыўшы жыццё чэсна, сумленна, незалежна ні ад каго і ні ад якіх абставін.

Мне пашчасціла ў час пошукаў выйсці на след сына У. І. Самойлы — Уладзіміра Уладзіміравіча, які жыве ў Варшаве. Сын Уладзіміра Самойлы ў суровы час вайны прымкнуў да лагеру антыфашыстаў, змагаўся за інтарэсы свайго народа і не стаў паслугачом фашызму, на якога ўскладалі надзеі асобныя здраднікі і палітычныя хціўцы.

Разам з сябрамі Анатолем Рымашэўскім, Аляксеем Паляковым, Фердынандам Траяноўскім і іншымі Уладзімір Самойла з 1941 года ўдзельнічаў у віленскім падполлі. Гестапа выйшла на іх след, і ў маі 1943 года яны былі арыштаваны. Сын Самойлы — вязень канцлагера Асвенцім пад нумарам 157585, якога сябры-вязні двойчы ратавалі ад газавай камеры. Потым Уладзімір Уладзіміравіч утрымліваўся ў філіяле Бухенвальда — у шахце Ван-Лебенам Ээй пад нумарам 96466 да канца вайны. У Польшчу ён вярнуўся ў ліпені 1945 г. Працаваў тэхнікам Грамадскага будаўнічага прадпрыемства ў Мазавецкім, а потым у Варшаве, куды неўзабаве з Вільні забраў і маці. У Варшаве Уладзімір Самойла займаўся ў політэхнічным тэхнікуме, атрымаў дыплом інжынера-будаўніка, ажаніўся. У яго сям'і — дзве дачкі, унукі...

З Уладзімірам Уладзіміравічам у мяне адбылося некалькі тэлефонных размоў. Пра бацьку сказаў:

— Ён шмат пісаў, днём бегаў па розных справах, прачытваў стосы газет. За машынку сядаў пераважна вечарам і працаваў дапазна, часам выходзіў на шпацыр... Ён мала дбаў пра дабрабыт... Вельмі шанаваў маці і клапаціўся пра яе спакой. Калі заканчваў што-небудзь пісаць, быў вясёлы, задаволены, гатовы танцаваць. Быў шчуплы і вышэйшы за маму, быў патрабавальным, надта працавітым, не цярпеў недысцыплінаванасці, ілжы, непунктуальнасці. Быў імпульсіўным, запальчывым.

— Ці захаваліся пісьмы і аўтографы бацькі на кніжках Аляксандра Блока перыяду 1909—1911 гадоў?

— Не захавалася нічога. Пісьмаў — гэта дакладна. Калі бацьку арыштоўвалі, забралі амаль усе яго паперы...

Зразумела, пра абставіны арышту пытаць па тэлефоне было няёмка. А наведаць Варшаву мне не давялося. У мяне ёсць нейкае спадзяванне, што паперы У. І. Самойлы, якія забралі разам з ім, недзе захоўваюцца. Але захоўваюцца ў тым выпадку, калі архіў НКУС з Вільні паспелі вывезці напярэдадні альбо ў першыя дні вайны ў іншае месца, калі толькі які «адукаваны» чыноўнік не выдаў распараджэнне — «уничтожить, как не представляющие оперативной и исторической ценности».

Мікола КАЛІНКОВІЧ,
член Саюза пісьменнікаў СССР.
г. Тбілісі.

●

Як вядома, Цэнтральны райвыканкам горада Мінска адмовіў «Тутэйшым» у правядзенні мітынгу-рэквіему па той нібыта прычыне, што планаваў сам правесці ў парку Я. Купалы Дні Брэсцкай вобласці ў рамках III Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці. А чаму ж не правёў? Я была ў парку па службовых абавязках з 11 гадзін і магу засведчыць, што тут людзей амаль не было. Склалася ўражанне, што іх проста не запрасілі, не зазвалі — праз радыё, газеты, афішы, вусныя аб'явы, песнямі, музыкай.

Аўтобусы з фальклорнымі калектывамі пад'ехалі ў прызначаны час, выступілі тры ансамблі... Раптам я ўбачыла, як адна з удзельніц «Знаходкі», падняўшыся на сцэну, пайшла назад у аўтобус. На маё пытанне, чаму яна вяртаецца, адказала з крыўдай у голасе: «...Чаго мерзнуць? Перад кім жа тут пецъ?..»

У гэты дзень мне стала балюча за людзей, якія кінулі свае хатнія справы, калгасы заплацілі камандзіровачныя, далі аўтобусы, палілі каштоўны бензін. Чаму людзей прымусілі пець перад ліпамі і клёнамі? Чаму ўлады горада не адмянілі выступленні фальклорных калектываў у парку, калі і самі не прыйшлі, і людзей не сабралі?

На маю думку, сустрэча мясцовымі ўладамі г. Мінска фальклорных калектываў вёсак Іванаўскага, Пінскага, Столінскага раёна ў часе правядзення Дзён Брэсцкай вобласці высветліла бюракратычны падыход да культуры, калі толькі і клопату, што аб «птушачках» у справаздачах.

М. ЖАБІНСКАЯ,
старшы навуковы супрацоўнік РНМЦ.
г. Мінск.

●

Жыву і працую ў Львове. З 1 верасня з'яўляюся слухачом інстытута павышэння кваліфікацыі выкладчыкаў грамадскіх навук пры Беларускім дзяржаўным універсітэце імя У. І. Леніна. Разам са мной павышаюць кваліфікацыю грамадазнаўцы з розных ВНУ Расійскай Федэрацыі, Украіны, Малдавіі, Закаўказзя, Прыбалтыйскіх і Сярэднеазіяцкіх рэспублік, сацыялістычных краін. За час вучобы дзякуючы кіраўніцтву інстытута мы шмат даведаліся пра гісторыю, культуру, мастацтва працавітага беларускага народа. Пабывалі на экскурсіях у Брэсце, Хатыні, Салігорску, на Кургане Славы, у музеях Янкі Купалы, Петруся Броўкі, пазнаёміліся з выстаўкай твораў аднаго з найбольш вядомых жывапісцаў, графікаў і скульптараў, віднага асветніка Язэпа Драздовіча, прысвечанай 100-годдзю з дня яго нараджэння, іншымі гістарычнымі мясцінамі сталіцы і рэспублікі.

Разам з прыемнымі ўражаннямі, атрыманымі за час знаходжання ў братняй Беларусі, мне і многім маім таварышам па вучобе незразумела тое, чаму ні ў рэспубліцы, ні ў сталіцы, ні іншых гарадах, дзе мы пабывалі, немагчыма набыць простага паштовага канверта з выявамі на беларускую тэматыку. На галоўным паштамце ў Мінску, у паштовых аддзяленнях і кіёсках «Саюздруку» іх няма і адказваюць, што ніколі не было. Даводзіцца купляць канверты з выявамі, якія не маюць ніякіх адносін да Беларусі. А хацелася б, адпраўляючы пісьмы з Мінска, Гомеля, Віцебска, Полацка, Брэста ці якога іншага горада Беларусі, набыць канверты з выявамі, якія маюць адносіны да гэтых мясцін. Станоўчыя прыклады ў гэтым плане ёсць у Расійскай Федэрацыі, на Украіне, у Прыбалтыйскіх рэспубліках, у іншых рэгіёнах краіны, у краінах сацыялізму.

Здзіўляе, чаму Міністэрства сувязі Беларускай ССР займае такую дзіўную пазіцыю? Няўжо ў Міністэрстве няма асоб, якія адказваюць за гэту справу і ведаюць, што такіх канвертаў даўно чакаюць людзі, у прыватнасці, калекцыянеры.

А што адлюстроўваць на канвертах, паштоўках — за гэтым пытанне не стаіць.

Рэспубліка мае багатую старажытную гісторыю, тут жылі і працавалі многія выдатныя асветнікі беларускага народа, відныя дзеячы беларускай культуры, літаратуры і мастацтва, выдатныя дзеячы Камуністычнай партыі, рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху.

Беларусь валодае сусветна вядомымі помнікамі прыроды, унікальнымі прадстаўнікамі фауны і флоры. На тэрыторыі рэспублікі ёсць шматлікія помнікі архітэктуры.

Вялікую цікавасць уяўляюць гербы старажытных беларускіх гарадоў XVI—XVIII стагоддзяў. 40 такіх гербаў апублікавана ў 2-м томе «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі».

Чаму б не скарыстаць, хоць бы часткова, пералічанае пры вырабе паштовых канвертаў на беларускую тэматыку?

Для пачатку ўзяць хоць бы партрэт выдатнага сына беларускага народа Францыска Скарыны, 500-годдзе з дня яго нараджэння будзе адзначацца ва ўсім свеце. Набліжаюцца юбілеі Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага, Янкі Купалы, Якуба Коласа. Чаму б не змясціць на канверце партрэт ці твор Язэпа Драздовіча — 100-годдзе з дня нараджэння якога нядаўна адзначалася.

Наяўнасць такіх канвертаў у Беларусі будзе садзейнічаць патрыятычнаму і інтэрнацыянальнаму выхаванню працоўных і мець вялікае пазнаваўчае значэнне.

Мяркую, што ў вырашэнні гэтага пытання, акрамя Міністэрства сувязі БССР, актыўны ўдзел павінны прыняць Беларускі фонд культуры і Міністэрства культуры Беларускай ССР.

Аляксей МАРКЕВІЧ,
гісторык.

●

У «Вячэрнім Мінску» за 25 студзеня гэтага года паведамлялася, што рашэннем Мінгарвыканкома вуліца Юбілейная ў былым пасёлку Малы Трасцянец перайменавана ў вуліцу Цішкі Гартнага. Нядаўна мне і З. С. Андрусевічу — пляменніку З. Жылуновіча — захацелася пазнаёміцца з гэтай вуліцай, прайсціся па ёй. У сонечны кастрычніцкі дзень мы прыехалі ў М. Трасцянец, але ніякіх прыкмет, што там ёсць вуліца Цішкі Гартнага, не знайшлі.

На шыльдах дамоў па-ранейшаму пазначана вул. Юбілейная — звычайная вясковая вуліца, якая нічым не адрозніваецца ад пыльнай і бруднай палявой дарогі.

Каля дома № 40 мы сустрэлі яго гаспадара — Кеда Л. А. — брыгадзіра трактарнай брыгады саўгаса «Рассвет» Мінскага раёна. Леанід Антонавіч ведае, што іх вуліца перайменавана ў вул. Цішкі Гартнага і што Цішка Гартны (Зміцер Жылуновіч) — пісьменнік і першы старшыня Савецкага ўрада Беларусі. І таму адразу спытаў у нас: «Чаму ж гэта, таварышы, для такога заслужанага і паважанага чалавека, як Цішка Гартны, не знайшлося ў горадзе Мінску больш прыгожай вуліцы, каб прыстойна ўшанаваць памяць нашага выдатнага земляка?»

Сказаць папраўдзе, мы былі збянтэжаны пытаннем сельскага працаўніка. Было відавочна, што саўгасны брыгадзір мысліць больш разумна, з большым пачуццём адказнасці, чым некаторыя чыноўнікі з Мінгарвыканкома. Нам стала сорамна за тых таварышаў, якія прымалі такое рашэнне. Няўжо яны ніяк не могуць усвядоміць, што Цішка Гартны — вядомы беларускі пісьменнік, палымяны змагар за Савецкую Беларусь, нацыянальны дзеяч ленінскага тыпу, які ўнёс найвялікшы ўклад у стварэнне БССР і Кампартыі Беларусі, — заслугоўвае лепшага ўшанавання яго памяці.

Такі папрок кіруючым таварышам з гарвыканкома тым больш правамерны, што ў гады сталіншчыны З. Жылуновіч быў рэпрэсіраваны і ў выніку катаванняў загінуў у росквіце творчых і жыццёвых сіл. Зараз Зміцер Хведаравіч поўнасцю рэабілітаваны па партыйна-палітычнай лініі і адноўлены ў партыі.

Таму лічу, што заклік Анатоля Варавы «вярнуць З. Жылуновіча (Цішку Гартнага) з нябыцця» і большасць яго прапаноў заслугоўваюць увагі і адабрэння («ЛіМ», № 42, 1988). Няменшай увагі заслугоўвае і прапанова Уладзіміра Голубева («ЛіМ» № 43, 1988) пра збудаванне ў скверы на скрыжаванні вуліц Свярдлова і Кірава помніка Цішку Гартнаму. На маю думку, і сам гэты сквер можна было б назваць яго імем.

Рыхтуючыся да 70-годдзя ўтварэння БССР і КПБ, наш святы абавязак прыстойна ўвекавечыць светлую памяць слаўнага сына беларускага народа.

Аляксей КЛАЧКО,
заслужаны настаўнік Беларускай ССР.
г. Мінск.

●

Вырашылі звярнуцца ў вашу газету з разважаннямі, якія ўзніклі ў нас пасля наведвання 3 лістапада першых заняткаў у народным універсітэце гісторыі і культуры Беларусі.

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

ЦІ ДАЛЁКА ДА МЯЖЫ

30 верасня ў «ЛіМе» быў змешчаны артыкул віцебскага журналіста С. Навумчыка «Мяжа», які прыцягваў увагу грамадскасці да рашэння аб будаўніцтве АЭС на Гарадоччыне, ставіў пад сумненне мэтазгоднасць узвядзення ядзернага энергагіганта на поўначы Беларусі. За час, які мінуў з дня выхаду лімаўскай публікацыі, у беларускім і ўсесаюзным друку з'явіўся шэраг матэрыялаў, што прама ці ўскосна датычаць праблем, узнятых у артыкуле «Мяжа».

«АЭС: чуткі і сапраўднасць» — пад такім загалоўкам 22 кастрычніка на старонках «Віцебскага рабочага» ўбачыла свет досыць дзіўнае паведамленне. Прывядзём яго цалкам:

«У апошнія дні сярод насельніцтва распаўсюджваюцца чуткі, нібыта на тэрыторыі вобласці намячаецца будаўніцтва атамнай электрастанцыі. У гэтай сувязі наш карэспандэнт звярнуўся да першага намесніка старшыні Віцебскага аблвыканкома У. А. Цацохі.

— Хачу адразу адзначыць, — сказаў Уладзімір Аляксандравіч Цацоха, — што гэтыя чуткі носяць яўна правакацыйны характар і не маюць пад сабой сур'ёзных падстаў. Яны распаўсюджваюцца асобнымі безадказнымі грамадзянамі з намерам нагнясці абстаноўку, стварыць напружаную атмасферу ў працоўных калектывах. Так, сапраўды, з кампетэнтных крыніц нам вядома, што ў рэспубліцы ўтварыўся дэфіцыт электраэнергіі. Для яго ліквідацыі ёсць рашэнне дырэктыўных органаў аб расшырэнні магутнасцей Лукомльскай ДРЭС і ДРЭС у Белаазёрску. Рашэння ўрада рэспублікі аб будаўніцтве ў нас атамнай электрастанцыі няма, і як мінімум у гэтым стагоддзі яно не прадугледжваецца».

Наўрад ці гэтае паведамленне павялічыла інфармаванасць насельніцтва Віцебшчыны. У пагрозлівым вокрыку кіраўніка абласнога маштабу фактам яўна няўтульна сярод апрыкрых ідэалагічных штампаў: «правакацыйныя чуткі», «безадказныя грамадзяне», «нагнясці абстаноўку»... Да таго ж, у сваім звароце да жыхароў вобласці У. А. Цацоха прадэманстраваў, мякка кажучы, недасведчанасць.

У распаўсюджаным БЕЛТА ў лістападзе матэрыяле «Беларуская АЭС. Дзе і калі?» яснасць у «правакацыйнае пытанне» ўнёс намеснік старшыні Савета Міністраў БССР Л. С. Фірысанаў:

« — Рашэнне аб будаўніцтве Беларускай атамнай электрастанцыі было прынята ў адпаведнасці з «Энергетычнай праграмай СССР на працяглую перспектыву»... На нарадзе з удзелам спецыялістаў Інстытута ядзернай энергетыкі АН БССР, Беларусгеалогіі, УНДПІэнергапрама, Кіеўскага Атамэнергапраекта , Дзяржкампрыроды БССР і іншых вырашана папярэдне вывучыць магчымасць будаўніцтва АЭС на тэрыторыі Гарадоцкага раёна».

«Паверце, для нас, энергетыкаў, і гэтае месца далёка не ідэальнае, — сказаў у гутарцы з карэспандэнтам БЕЛТА начальнік Беларускага тэрытарыяльнага энергетычнага аб'яднання Г. Хартановіч («А ці нельга без АЭС?», «Советская Белоруссия», 13 лістапада), — тут няма разгалінаванай сеткі электраспажывання, спатрэбіцца збудаванне многіх кіламетраў чыгуначных і шасейных дарог, пракладка каналу ад Заходняй Дзвіны да невялікага абмялелага возера, якое пасля паглыблення мяркуецца папаўняць паводкавымі водамі... Неабходна будзе правесці мноства і іншых дапаможных работ. Я ўжо не кажу пра тое, што разам са станцыяй плануецца будаўніцтва сучаснага вялікага горада».

Выказаная праз друк думка спецыяліста-энергетыка (не пазбаўленая, прынамсі, адцення ўласнай прафесійнай перавагі над «прафанамі») дорыць спадзяванні на шырокае і ўсебаковае абмеркаванне важнай для Беларусі праблемы. Г. Хартановіч засведчыў гатоўнасць спецыялістаў «да канструктыўнага, дзелавога дыялогу, у якім... павінны ўсё-ткі пераважаць не эмоцыі, а ўзважаны, цвярозы разлік, рэальная ацэнка будучай сітуацыі ў рэспубліцы».

І, вядома ж, рэальная ацэнка сітуацыі цяперашняй. Аўтар артыкула «Чарнобыль стукае ў сэрца» («Звязда», 15 лістапада») старшыня Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду У. Ліпскі прыводзіць такія словы дырэктара Навукова-даследчага інстытута радыяцыйнай медыцыны У. Мацюхіна:

« — Сітуацыю ў Беларусі пасля чарнобыльскай аварыі расцэньваю сёння як вельмі складаную. На маю думку, патрабуюцца надзвычайныя меры, і не толькі адной рэспубліцы. У чым сутнасць? А ў тым, што

У «ЛіМе» за 2 верасня прачыталі аб'яву аб адкрыцці пры Палацы культуры Белсаўпрофа намаганнямі Беларускага фонду культуры і Рэспубліканскага таварыства аматараў кнігі народнага універсітэта культуры «Старонкі нашай гісторыі». Адразу ж вырашылі запісацца на гістарычны факультэт, бо ведаў па гісторыі роднага краю, адчуваем, вельмі не хапае. Не спыніла нас і тое, што жывём у другім горадзе. Месяцы два цягнуліся тэлефонныя перагаворы з арганізатарамі універсітэта, нам прапаноўвалі пазваніць то праз тыдзень,то праз два (удакладняецца праграма, шукаем памяшканне, лектараў і г. д.). Нарэшце, доўгачаканае: «Заняткі пачнуцца 3 лістапада». Адразу не сцямілі, што гэта чацвер, у газеце ж пісалася, што заняткі будуць у суботу. На першы раз вырашылі скарыстаць свае адгулы і паехалі. Купіўшы абанементы, убачылі, што і ўсе далейшыя заняткі запланаваны на чацвер. Вельмі нязручна, асабліва для нас, іншагародніх. Але ж, думалася, што ўсе турботы і нязручнасці акупяцца тым, што мы пачуем на занятках, зможам далучыцца да таямніц гісторыі.

І вось самі заняткі. Людзей у зале сабралася шмат: і моладзь, і людзі сталага веку. У 18 гадзін у прэзідыум падняліся чалавек сем і... першае расчараванне. Усе выкладчыкі, уключаючы рэктара Сташкевіча М. С., гавораць па-руску. Чаму? Мяркуецца вывучэнне беларускай гісторыі і культуры, і слухачы, ва ўсякім разе мы, чакалі, што выкладанне будзе весціся *на роднай мове*. Гэта ж так зразумела. Адчуванне было такое, што нас ашукалі. Праграма, з якой нас пазнаёміў рэктар, таксама ўяўляла сабой нешта іншае, чым абяцалася ў газеце. Да таго ж, лектары чыталі нецікава. Лекцыі, відаць, разлічаны на студэнтаў, але ж тут аўдыторыя іншая. Зразумела, што студэнты вымушаны слухаць такія лекцыі (у зале некаторыя заснулі), але ж мы, заплаціўшы свае грошы, ахвяраваўшы сваім вольным часам, думаецца, маем права на нешта больш цікавае і змястоўнае. Напэўна, расчараваны былі не толькі мы, многія пакідалі залу, кідалі рэплікі з месц. Мы паслалі рэктару запіску з прапановай чытаць лекцыі ў далейшым на беларускай мове і абмеркаваць гэту прапанову тут жа разам са слухачамі. «Абмеркаванне» было наступнае. Рэктар сказаў, што *паступіла запіска з прапановай чытаць лекцыі на беларускай мове*, але што ён лічыць гэта «нецелесообразным». І ўсё, пытанне закрыта, нікому з залы выказацца не далі.

У абанеменце сказана, што мяркуецца заняткі праводзіць у выглядзе дыскусій, «круглых сталоў» і лекцый, але ж праграма, прапанаваная нам, уключае толькі лекцыі і ў завяршэнне навукова-практычную канферэнцыю. На запытанні слухачоў наконт такіх разыходжанняў пачулі тое ж «нецелесообразно». Геаграфія «2—3 экскурсій па гістарычных мясцінах», абяцаных у абанеменце, звузілася ў тлумачэннях рэктара да граніц Мінска. Дык чаму было так і не напісаць у абанеменце?

Калі арганізатары універсітэта мелі за мэту паставіць у справаздачы галачку аб чарговым мерапрыемстве, то мэты сваёй яны дасягнулі. А як жа быць тым, хто на самай справе хоча вывучаць гісторыю роднага краю?

Т. ЧАРНЯУСКАЯ, Т. ПЯТРОВІЧ,
бібліятэкары.

г. Маладзечна.

Ад рэдакцыі. Мусім вытлумачыць сітуацыю. Справа ў тым, што нашы маладзечанскія чытачы трапілі на заняткі зусім не таго народнага універсітэта культуры, пра які яны прачыталі ў «ЛіМе» за 2 верасня. У тым нумары штотыднёвіка была змешчана не аб'ява, як пішуць тт. Чарняўская і Пятровіч, а інтэрв'ю са старшынёй праўлення Беларускага фонду культуры І. Чыгрынавым. У ім сапраўды ішла гаворка аб адкрыцці народнага універсітэта «Старонкі нашай гісторыі», які меў на мэце запрасіць на заняткі тых, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю, хоча вывучыць беларускую мову. Адкрыць гэты універсітэт меркавалася ў сценах і з дапамогай Палаца культуры Белсаўпрофа. Праграма яго, як гаварылася ў інтэрв'ю, абяцала быць цікавай і разнастайнай, відаць, таму і ахвотнікаў наведваць заняткі знайшлося нямала. Па розных прычынах БФК і Палац культуры Белсаўпрофа не знайшлі агульнай мовы. У выніку ў Палацы пачаў дзейнічаць свой універсітэт гісторыі і культуры Беларусі, праграма якога, як відаць з ліста нашых чытачоў, адрозніваецца ад праграмы, прапанаванай БФК.

Дарэчы, пра гэтую сітуацыю паведамляла газета «Звязда» ў нумары за 2 лістапада г. г., змясціўшы інтэрв'ю дырэктара Палаца культуры Белсаўпрофа В. Шчытцовай.

ПАЭТЫЧНЫ ВОДГУК

Браніслаў СПРЫНЧАН

Дождик в Черновцах

Нет, не зря в народе говорят:
— Химия на выдумки горазда...
Облысело сразу полтораста
Синеглазых городских ребят.

Что их ожидает впереди?
Что творит прогресс на белом свете?
С колыбели попадают дети
Прямо под кислотные дожди.

В светлорусых нежных волосках
Обнаружен вредоносный таллий,
Из уральских или рурских далей
Прилетел он в сизых облаках?

Ликовали:
— Дождик, припусти!..
Дети в соловьиной Буковине,
На лету ловили капли ливня,
Причащались ими из горсти.

Только радость горькою бедой
Обернулась.
Как они резвились,
Как по лужам радужным носились!
Только оказалось: причастились
Не живой,
а мертвою водой.

праз два гады пасля аварыі акцэнт магчымых вынікаў і ўсіх работ па ліквідацыі забруджанасці пераносіцца ў Беларусь. Гэта адбываецца таму, што, як высветлілася, радыенуклідамі пакрыты плошчы, на якіх пражываюць сотні тысяч чалавек... Ва ўсесаюзны рэгістр занесены ўжо дзесяткі тысяч чалавек, якія атрымалі аварыйныя дозы ці блізкія да іх. Чацвёртая частка — гэта дзеці...»

«Даючы згоду на будаўніцтва Беларускай АЭС, кіраўніцтва рэспублікі не ўлічыла і вынікаў чарнобыльскай трагедыі, — цытуем публікацыю «Калі рассеяўся туман» («Литературная газета», (2 лістапада), падпісаную групай аўтарытэтных дзеячаў беларускай культуры Р. Барадуліным, Я. Брылём, В. Быкавым, А. Дударавым, С. Законнікавым, В. Казько, У. Арловым, П. Панчанкам. — Ігнараваць гэтыя вынікі, усмешліва называючы іх «радыяфобіяй», азначае нішто іншае, як успрымаць беларускую зямлю звычайнай будпляцоўкай, бессаромна эксплуатаваць нібыта пакладзісты характар беларускага народа».

Як вынікае з матэрыялаў друку (да згаданых дададзім яшчэ два трывожныя рэпартажы з Брагіншчыны і Гарадоччыны, змешчаныя ў нумары «Чырвонай змены» ад 19 лістапада — «Вёска, якая не існуе» С. Плыткевіча і «Якія з нас змагары» С. Навумчыка, у грамадскай думцы паміж мяркуемым будаўніцтвам Беларускай АЭС і бядой, якая здарылася два гады назад, існуе не штучная сувязь. Хтосьці, магчыма, спіша гэта на «эмоцыі», хтосьці і ўвогуле назаве «нагнятаннем абстаноўкі». Разам з тым, нельга не адзначыць, што сёння непапулярнасць ідэі ўзвядзення ядзернай электрастанцыі на тэрыторыі рэспублікі з'яўляецца сур'ёзным фактарам нашага жыцця.

І апошняе. Днямі ў друку з'явілася паведамленне «У ЦК Кампартыі Беларусі і Савеце Міністраў БССР», дзе ў адказ на пытанне аб будаўніцтве АЭС на Віцебшчыне сярод іншага сказана:

«Урадам рэспублікі прынята рашэнне аб спыненні праектна-разведачных работ».

Наш аглядальнік.

На тэму дня

З КІМ ПЕРАМОЖАМ?

УСЁ БЫЛО, як заўсёды, як ва ўсе гадавіны Кастрычніка. Чырвоныя сцягі і транспаранты, святочныя трыбуны, медзь аркестраў, гваздзікі. Неслі плакаты. Напрыклад, такі: «Перабудове — энергію маладых».

Калі на тэлеэкране з'явіліся юныя дэманстранты з усмешкамі на тварах, я ўспомніў фатаграфію, якую ўбачыў незадоўга парад святам. На фоне шэрага восеньскага неба, старых дрэваў без *лісця*, над натоўпам — дзяўчына, якую узнялі нечыя моцныя рукі. Цяжка перадаць тыя пачуцці, з якімі *дзяўчына — звычайная*, сучасная — спрабуе разгледзець нешта, мабыць, страшнае і незвычайнае, што адбываецца непадалёк. *На яе твары* — надзея і трывога, боль і ўпартасць, вера і адчай. Здымак зроблены 30 кастрычніка *гэтага года* ў Мінску, на Маскоўскіх могілках. Тая дзяўчына — адна з тысяч людзей, што прыйшлі на мітынг-рэквіем, прысвечаны памяці ахвяр сталінізму, прыйшлі, каб адзначыць «Дзяды», дзень шанавання продкаў. Я таксама быў там і магу засведчыць: сярод удзельнікаў забароненага мітынгу пераважала моладзь. Сюды прыйшлі сябры па нефармальных аб'яднаннях «Тутэйшыя», «Талака», «Сучаснік», «Мінская альтэрнатыва», проста студэнты і школьнікі, якіх вывела на вуліцы юная энергія, цікавасць да ўсяго неардынарнага і смелага. Наогул, моладзі ўласціва быць там, дзе нараджаецца нейкі рух, дзе няма застою.

Так супала, што ў тыя дні наша краіна адзначала 70-годдзе *Ленінскага камсамола.* (Між іншым, адзін з уяўных довадаў гарадскіх улад супраць правядзення мітынгу быў той, што ў Мінску праводзяцца святочныя мерапрыемствы ў гонар юбілею ВЛКСМ!)

Якраз напярэдадні падзей у Мінску ў Маскве адбывалася сустрэча Міхаіла Сяргеевіча Гарбачова з моладдзю. Сустрэча, на якой Генеральны сакратар ЦК КПСС сказаў: «І сёння, *і асабліва заўтра поспех* перабудовы ў рашаючай ступені залежыць ад укладу маладых. Перабудова — гэта ваша справа на многія гады». І яшчэ ён сказаў, «што моладзь сёння становіцца палітычна актыўнай сілай. Мы вітаем гэту актыўнасць моладзі. Мы ў ёй зацікаўлены. Гавару гэта і ад імя партыі і ўпэўнен, што ў гэтым зацікаўлена ўсё наша грамадства!

Няхай вас не палохаюць цяжкасці, не пасуйце перад імі. Няхай вас не бянтэжыць навізна. Гэта заўсёды стварае незвычайную сітуацыю. Часам мы не гатовы да таго, каб дзейнічаць у новых умовах. Але гэта толькі часовы стан. Калі вы будзеце актыўнымі, разумнымі ў сваіх дзеяннях, учынках, вы зможаце вырашыць усе пытанні».

Той, хто назіраў па тэлебачанні за сустрэчай камсамольцаў з Генеральным сакратаром ЦК КПСС, Старшынёй Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачовым, не мог не заўважыць, у якой свабоднай, раскаванай атмасферы ішла размова. Паміж вышэйшым кіраўніком партыі і ўрада і маладымі людзьмі не было ніякіх штучных бар'ераў, недаверу, прадузятасці. У гутарцы закраналіся самыя складаныя, істотныя праблемы сённяшняга эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця — ад самастойнасці працоўных калектываў і студэнцкага і школьнага самакіравання, ад узаемаадносін дзяржавы і добраахвотных *таварыстваў*, ад новага заканадаўства (у прыватнасці, падрыхтоўкі Закона аб моладзі) да сацыяльных і экалагічных *праблем*, праблем раззбраення і армейскай службы.

Дыскусія, у прыватнасці, разгарнулася вакол вядомага выказвання «Хопіць корпацца ў мінулым»». Вывучаць мінулае, ведаць нашу гісторыю, гаварыў М. С. Гарбачоў, заўсёды вельмі важна і павучальна. Неабходна ўвабраць у сябе ўсё *каштоўнае*, што дасягнута вопытам, культурай папярэдніх пакаленняў, збавіцца ад усяго таго, што трымае нас, абцяжарвае наша грамадства, перашкаджае раскрыцца сацыялізму як сапраўды народнаму ладу.

«У гісторыі нашай краіны, нашага народа многа таго, што *нас не толькі трывожыць*, але непакоіць, — сказаў М. С. Гарбачоў у сваім выступленні «Перабудова і моладзь: час дзеянняў». — Мы глыбока перажываем усім грамадствам тое, што здарылася ў гады культу асобы. І з гэтага мы робім вывады».

Так, гісторыя камсамола таксама дае падставы рабіць вывады. На VIII з'ездзе РКП(б) у сакавіку 1919 года была прынята рэзалюцыя, падрыхтаваная сакратаром ЦК РКСМ Л. Шацкіным, «Аб рабоце сярод *моладзі*». *Галоўны* сэнс рэвалюцыі заключаўся ў тым, каб замацаваць **самадзейнасць** саюза моладзі як асновы *яго існавання* (гл. «Правда», 24.10.88 г. «Молодзь... частка рэвалюцыі»). Падкрэслівалася, што кантроль партыі над *камсамолам не павінен мець нічога* агульнага з апекаваннем па дробязях, а праводзіцца ён толькі ў рамках Статута РКСМ.

Гэты пункт гледжання знаходзіў пацвярджэнне і развіццё і на наступных з'ездах партыі, уключна да XIV. На ім была прынята паводле даклада М. Бухарына (дарэчы, любімца не толькі партыі, але і камсамола) рэзалюцыя «Аб рабоце камсамола».

Аднак, у сталінскія часы, пасля разгрому ЦК камсамола на чале з яго генеральным сакратаром А. Косаравым, пасля масавых рэпрэсій і фізічнага знішчэння лепшых камсамольцаў і маладых камуністаў, ВЛКСМ ператварыўся ў частку каманднa-адміністрацыйнай сістэмы. Саюз «сталінскай моладзі» рыхтаваў не толькі і не столькі змену партыйным функцыянерам, апаратчыкам, колькі выхоўваў старанных работнікаў для органаў унутраных спраў, а таксама юных хунвэйбінаў (хаця сам тэрмін з'явіўся, зразумела, значна пазней).

Не дадалі аўтарытэту і павагі камсамолу ягоная безыніцыятыўнасць, гатоўнасць згодна ківаць і бязмежна ўслаўляць поспехі партыі і яе «рулявога» ў гады брэжнеўшчыны. Зусім натуральнай была разгубленасць кіраўніцтва, ды і грамадства ў цэлым, калі на свет з'явіліся і сталі множыцца нефармальныя групы і аб'яднанні — панкі, рокеры, хіпі, металісты, крышнаіты, *а потым і розныя* самадзейныя палітычныя клубы. Адкуль яны ўсе ўзяліся, гэтыя «нефармалы»? Але ж чаму — «яны»? Яны — частка нашага грамадства. Мы жывём усе разам, і усе іх праблемы — гэта нашы праблемы. Трэба прызнаць, што камсамол, дакладней, большая частка камсамольцаў зразумела гэта і працягнула руку сваім таварышам. Ну, а старэйшыя пакаленні? Не, далёка не ўсім спадабалася, што моладзь не жадае больш слухаць «натацыі», што яна не хоча верыць усяму на слова, а хоча самастойна вывучаць далёкае і блізкае мінулае, вывучаць мову, традыцыі, культуру свайго народа, што яна — а гэта для кансерватараў самае страшнае, — хоча дзейнічаць.

І вось адзін за адным з'яўляюцца ў нашым рэспубліканскім друку артыкулы, падпісаныя дарослымі *салíднымі* дзядзькамі, частка з якіх абцяжарана навуковымі званнямі. І ўвесь сэнс гэтых артыкулаў, *не кажучы пра іх абражальны* тон, заключаецца ў адным: процістаўіць юнае пакаленне — старэйшаму, інтэлігенцыю і студэнцтва — *рабочаму* класу. Хто ж ставіць перад сабой падобныя мэты? Ці не пра іх сказаў М. С. Гарбачоў на сустрэчы з моладдзю: «Я не ведаю, хто супраць? Супраць толькі той, хто сёння карыстаецца незаслужанымі льготамі, службовым становішчам і каго задавальняе ўчарашняе жыццё. Напэўна, гэта частка людзей не хоча, каб перабудова ішла хутчэй. Больш таго, можа, частка з іх наогул не прымае перабудову. Гэта таксама мы павінны бачыць і ведаць. Такія людзі ёсць у нашым грамадстве».

І мы ўбачылі такіх людзей. Убачылі, як яны ні спрабавалі хавацца за спінамі міліцыянераў, за параграфамі Указу аб парадку правядзення мітынгаў і дэманстрацый.

«Час наш рэвалюцыйны, — сказаў М. С. Гарбачоў. — Глыбокія перамены пачаліся. Процібарствуюць і старое, і новае. Ёсць прыхільнікі і таго, і другога. Адкрытых праціўнікаў перабудовы нямнога. Для ўсіх астатніх — гэта няпросты час пераасэнсавання ўсяго жыцця — *і свайго ўласнага, і краіны*, пошук новых падыходаў, новых рашэнняў або адраджэнне зведаўшых выпрабаванні часам і патрэбных нам і сёння каштоўнасцей».

Так, прыйшоў час усім нам рабіць выбар: з кім мы і куды ідзём. Думаецца, у той кастрычніцкі дзень усе мы крыху пасталелі. Пасталелі разам з нашай моладдзю — надзеяй нашай.

Віталь ТАРАС.

29 лістапада ў Маскве пачне работу нечарговая дванаццатая сесія Вярхоўнага Савета СССР. На разгляд яе выносяцца важнейшыя пытанні — «Аб задачах удасканалення структуры і дзейнасці органаў дзяржаўнай улады і правасуддзя» і «Аб выбарах народных дэпутатаў СССР».

Зараз завяршаецца ўсенароднае абмеркаванне законапраектаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі СССР і аб выбарах народных дэпутатаў.

Генеральны сакратар ЦК КПСС, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачоў, выступаючы 15 лістапада на нарадзе ў Арле, падкрэсліў: «Цяпер на парадку дня — рэформа палітычнай сістэмы. Гэта не простае пераразмеркаванне ўлады, не раніроўка пасад і змена шыльдаў. Забеспячэнне моцнага народаўладдзя — *вось галоўная мэта палітычнай рэформы*».

Як падкрэслівалася на пасяджэннях Дэпутацкай камісіі Вярхоўнага Савета СССР, мільёны грамадзян ацэньваюць праекты як важныя і канкрэтныя крокі па перабудове прадстаўнічых органаў улады. Аднак пры гэтым выказваецца шмат заўваг, дапаўненняў, прапаноў.

Цяпер, калі да прыняцця адказных рашэнняў засталіся лічаныя дні, даводзіцца канстатаваць, што навуковая і творчая інтэлігенцыя нашай рэспублікі не прымала актыўнага ўдзелу ў абмеркаванні законапраектаў.

Праўда, 21 лістапада г. г. адбылася падзея, аб якой нельга не сказаць. У рэспубліканскім Доме кіно на сходзе прадстаўнікоў творчых саюзаў праекты законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі СССР і аб выбарах народных дэпутатаў былі абмеркаваны з удзелам вучоных-прававедаў, юрыстаў, прадстаўнікоў грамадскасці Мінска.

У ходзе шматгадзіннай дыскусіі былі выказаны дзесяткі канкрэтных прапаноў, паправак і заўваг, у тым ліку крытычных. Гаварылася, у прыватнасці, што многія палажэнні законапраектаў не адпавядаюць патрабаванням перабудовы і дэмакратызацыі, рашэнням XIX партыйнай канферэнцыі аб стварэнні прававой дзяржавы.

Было выказана меркаванне, што новую рэдакцыю Канстытуцыі трэба было б прыняць не на сесіі цяперашняга складу Вярхоўнага Савета СССР, а правесці па гэтым пытанні ўсенародны рэферэндум (галасаванне). А пакуль што варта было б абмежавацца прыняццем часовага палажэння аб выбарах.

Гэтыя меркаванні ляглі ў аснову рэзалюцыі, якую ўдзельнікі схода накіравалі ў адрас Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР.

НАША ЎЛАДА САВЕТАЎ

Карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» гутарыць з першым намеснікам Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР У. А. МІКУЛІЧАМ

— Законы аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі СССР і аб выбарах народных дэпутатаў СССР патрэбны нам, калі мы сапраўды хочам развіваць сацыялістычную дэмакратыю, удасканальваць нашу палітычную сістэму, зрабіць незваротным рэвалюцыйны працэс перабудовы. Мільёны савецкіх людзей выйшлі са стану палітычнай апатыі і іх ужо не могуць задаволіць многія нашы законы, якія, можна сказаць, скампраметавалі сябе сваёй расплывістасцю, неабавязковасцю, неэфектыўнасцю, тым, што, фактычна, патуралі многім негатыўным з'явам у нашым жыцці.

— З гэтым нельга не пагадзіцца. Зараз, у час перабудовы, нам трэба шукаць адказы на многія сур'ёзныя пытанні, звязаныя з недасканаласцю нашай палітычнай сістэмы. Як вы ведаеце, у дакументах XIX Усесаюзнай партканферэнцыі гаварылася пра рэформу палітычнай сістэмы, пачаткам ажыццяўлення якой і з'яўляюцца праекты законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі СССР і аб выбарах народных дэпутатаў СССР, якія былі вынесены на ўсенароднае абмеркаванне. Як вядома, сутнасць рэформы — размежаванне функцый партыйных і дзяржаўных органаў, вяртанне да ленінскай практыкі ўмацавання і павышэння ролі Саветаў, аб'яднання вакол іх усіх грамадскіх арганізацый, усіх грамадзян.

Прадстаіць адрэгуляваць механізм дэмакратычнага выяўлення, фарміравання і захавання інтарэсаў усіх класаў і сацыяльных груп грамадства. На варце гэтых інтарэсаў будуць стаяць не толькі народныя дэпутаты, абраныя грамадзянамі па выбарчых акругах, а і дэпутаты, якія будуць прадстаўляць грамадскія арганізацыі: КПСС, прафсаюзы, ВЛКСМ, аб'яднанні кааператараў, жанчын, ветэранаў вайны і працы, навуковых работнікаў, творчыя саюзы і інш.

Выбары народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый будуць, згодна з праектам законаў, праводзіцца на іх з'ездах, канферэнцыях, або пленумах іх агульнасаюзных ці рэспубліканскіх органаў.

— Тут мне, Уладзімір Андрэевіч, не ўсё зразумела. Ці не атрымаецца так, што будзе парушаны асноўны прынцып дэмакратыі: адзін выбаршчык — адзін голас? Дагэтуль адзін і той жа выбаршчык не мог галасаваць, скажам, адразу па дзвюх выбарчых акругах. А цяпер? Выбаршчык, калі ён, напрыклад, аднчасова з'яўяецца пісьменнікам, вучоным і членам ЦК Кампартыі рэспублікі, зможа галасаваць некалькі разоў: як звычайны грамадзянін па месцы жыхарства, у Саюзе пісьменнікаў, у Акадэміі навук, у Цэнтральным Камітэце партыі. Такім чынам, адзін чалавек будзе мець чатыры галасы, а другі толькі адзін. Дзе ж тут роўнасць!

— Думаю, што ніякага парушэння дэмакратыі не будзе. Трэба мець на ўвазе, што народныя дэпутаты ад грамадскіх арганізацый складуць толькі трэцюю частку ад усёй колькасці дэпутатаў З'езда народных дэпутатаў СССР, і яны будуць больш поўна выказваць інтарэсы ўсіх пластоў нашага грамадства.

— Дэпутацкі корпус. Не сакрэт, што сярод дэпутатаў Вярхоўных Саветаў саюзных рэспублік і СССР ёсць нямала людзей, якія не адпавядаюць паняццю — грамадскі дзеяч, калі, вядома, да гэтага вызначэння паставіцца з усёй сур'ёзнасцю. Ім не хапае ведаў, у іх вузкі палітычны кругагляд, часта не хапае ўмення шырока мысліць. Я далёкі ад думкі вінаваціць у гэтым саміх дэпутатаў. Справа ў тым, што ў нас часта людзі атрымліваюць дэпутацкае званне толькі за высокія вытворчыя паказчыкі — выканаў тры гадавыя заданні, атрымаў высокі ўраджай, надаіла шмат малака і т. п.

На газетных фотаздымках, на кадрах кіна- і тэлехронікі, прысвечаных рабоце сесій Вярхоўных Саветаў, адразу пазнаеш гэтых людзей па абветраных, напружаных, крыху разгубленых тварах. Яны заўсёды дружна, навыперадкі, нібы баючыся спазніцца, цягнуць угору рукі ў час галасавання.

Нямала ёсць дэпутатаў, якія набылі гэтую годнасць, дзякуючы таму, што займаюць высокую пасаду, уваходзяць у пэўную наменклатуру.

Могуць, праўда, сказаць: за іх жа галасаваў народ, яны прайшлі ў дэпутаты амаль *аднагалосна*. Сапраўды так. Але якая цана гэтаму аднагалоссю, калі людзі на выбарчым участку апускаюць у урну бюлетэнь, нават не зазірнуўшы ў яго.

— Пытанні, якія вы закранаеце, сапраўды вельмі сур'ёзныя. Але ж рэформа палітычнай сістэмы акурат і накіравана на тое, каб дэмакратызаваць працэс выбараў, павысіць аўтарытэт народнага дэпутата. Я сам не адно скліканне быў дэпутатам Вярхоўнага Савета СССР і ведаю па ўласным вопыце, які гэта нялёгкі абавязак, якога напружання сіл патрабуе, асабліва калі ты яшчэ член Пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета, дзе ідзе вялікая аналітычная работа. Кожны дэпутат павінен рэгулярна трымаць справаздачу перад сваімі выбаршчыкамі, выконваць іх наказы, а гэта досыць складаная справа.

Вы кажаце, што пры вылучэнні кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета часта кіруюцца толькі іх вытворчымі паказчыкамі. Відаць, бывае і такое. Але, як правіла, улічваецца грамадзянская актыўнасць чалавека, яго падкаванасць, скажам, у пытаннях сельскагаспадарчай вытворчасці, калі гэта, напрыклад, сельскі працаўнік. Вось дадзеныя па Вярхоўным Савеце БССР. У яго цяперашнім складзе 485 дэпутатаў, з якіх 53,4 працэнта маюць вышэйшую адукацыю, астатнія — сярэднюю. Каб упэўніцца ў здольнасці большасці дэпутатаў мысліць па-дзяржаўнаму, трэба паслухаць іх выступленні на сесіях Вярхоўнага Савета, на пасяджэннях Прэзідыума, у пастаянных камісіях, у час справаздач перад выбаршчыкамі. Ёсць сярод дэпутатаў — *рабочых, сельскіх працаўнікоў* — сапраўдныя самародкі, з аналітычным мысленнем, здольнасцю адразу ўлоўліваць сутнасць пытання, знаходзіць правільнае рашэнне. Пагаварыце з дэпутатамі — мінскімі рабочымі А. Шарановічам і Я. Шуляком — і вы ўбачыце, якія гэта прынцыповыя, разумныя людзі. Няма лепшых абаронцаў інтарэсаў рабочага класа, чым яны, і рабочыя гэта ведаюць.

Цяпер пра выбарчыя кампаніі. Так, на жаль, яны мелі шмат заганаў, часта ператвараліся ў чыста фармальны акт.

— Так адбываецца яшчэ, відаць, і таму, што на выбарах няма, фактычна, выбару — у *бюлетэні стаіць прозвішча* толькі аднаго чалавека, якога большасць выбаршчыкаў ніколі не бачыла...

— Згодна з праектамі законаў, пра якія мы з вамі вядзём гаворку, у выбарчыя бюлетэні будзе ўключацца, *як правіла, дэпутатаў больш, чым* ёсць мандатаў. Гэтым будзе забяспечана свабода выбару. Наогул, пры правядзенні выбараў народных дэпутатаў колькасць кандыдатаў у дэпутаты не абмяжоўваецца. Кожны ўдзельнік перадвыбарчага сходу можа прапаноўваць для абмеркавання любую кандыдатуру, у тым ліку і сваю.

— Сваю? Нават насуперак думцы начальства? Але ж яму спатрэбіцца такая ж падтрымка, у тым ліку і матэрыяльная, для правядзення перадвыбарчай кампаніі, як і афіцыйна апрабіраваным кандыдатам.

— Прэцэдэнты такія ўжо ёсць. А хіба не звычайнай з'явай сталі ў нас выбары дырэктараў прадпрыемстваў, навуковых і навучальных інстытутаў, кіраўнікоў партыйных і савецкіх органаў, калі людзі самі прапаноўвалі свае кандыдатуры на гэтыя пасады?

— Чарговыя асеннія і вясеннія сесіі Вярхоўнага Савета СССР, згодна з праектамі новых законаў, як правіла, будуць працягвацца тры-чатыры месяцы. У той жа час у артыкуле 104 гаворыцца, што дэпутат ажыццяўляе свае паўнамоцтвы, не парываючы з вытворчай або службовай дзейнасцю. Дык скажыце, Уладзімір Андрэевіч, якая карысць будзе, напрыклад, ад дэпутата-дырэктара завода таму заводу, калі ён будзе адсутнічаць тут тры чвэрці года?

— Так, на час пасяджэнняў З'езда народных дэпутатаў, сесіі Вярхоўнага Савета і мясцовага Савета, а таксама для ажыццяўлення дэпутацкіх паўнамоцтваў у іншых выпадках, прадугледжаных праектамі законаў, дэпутат вызваляецца ад выканання вытворчых або службовых абавязкаў з захаваннем сярэдняга заробку па месцы пастаяннай працы, які выплачваецца за кошт дзяржаўных бюджэтных сродкаў.

Робіцца ўсё гэта для прафесіяналізацыі дэпутатаў Вярхоўнага Савета, каб яны не наскокам, не ў адзін прыём вывучалі складаныя палітычныя і эканамічныя пытанні, як гэта робіцца зараз, калі сесія доўжыцца, як правіла, усяго два дні.

— Мо, нарэшце, знікне на сесіях Вярхоўнага Савета тое сумна славутае аднагалоссе па ўсіх пытаннях парадку дня? Гэта ўжо стала «притчей во языцех». Бывае, што пры адным і тым жа складзе Вярхоўнага Савета на розных сесіях аднагалосна прымаюць рашэнні, якія пярэчаць і адно аднаму, і наогул інтарэсам краіны.

— Вы аперыруеце старымі фактамі. На апошняй сесіі Вярхоўнага Савета СССР, у якой я прымаў удзел, некалькі дэпутатаў выступілі супраць зацвярджэння Указаў «Аб парадку арганізацыі і правядзення сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў і дэманстрацый у СССР» і «Аб абавязках і правах унутраных войск МУС СССР пры ахове грамадскага парадку», матывуючы сваю пазіцыю іх недасканаласцю. Думаю, што спрэчкі, дыскусіі, барацьба думак стануць арганічнай уласцівасцю сесій Вярхоўнага Савета, наогул усіх Саветаў.

— Існуючая палітычная сістэма менш за ўсё была прыстасавана для арганізацыі грамадскага жыцця на дэмакратычных пачатках. Саветы апынуліся, фактычна, у становішчы, калі ўлада іх стала малаэфектыўнай. Што трэба зрабіць, Уладзімір Андрэевіч, каб вярнуць уладу Саветам, паставіўшы іх над іншымі дзяржаўнымі інстытутамі? Як павінна змяніцца сама арганізацыя работы Саветаў усіх ступеняў, каб заваяваць трывалы аўтарытэт у народа?

— Канстытуцыйнае паняцце Саветаў значна пашыраецца. Уводзяцца новыя звенні З'езд народных дэпутатаў, які зойме вярхоўнае месца ў сістэме Саветаў, а таксама З'езды народных дэпутатаў саюзных і аўтаномных рэспублік. Узмацняюцца кантрольныя функцыі Саветаў, бо ў іх склад, як правіла, не будуць выбірацца асобы, якія займаюць пасады ў органах, падсправаздачных Саветам.

ТРЭБА ЎДАКЛАДНІЦЬ ПАЎНАМОЦТВЫ

Маючае адбыцца прыняцце законаў — важнейшы крок на шляху сфармуляванага XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыяй удасканалення палітычнай сістэмы савецкага грамадства. Азнаямленне з праектам Закона аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) СССР дазваляе зрабіць шэраг заўваг.

На мой погляд, няма дакладнасці ў палажэннях арт. 110, што датычаць склікання нечарговых пасяджэнняў З'езда народных дэпутатаў. Ініцыятыва ў гэтым пытанні прадастаўлена органам, падпарадкаваным З'езду, саюзнай рэспубліцы, а таксама «не менш за адну пятую народных дэпутатаў СССР». Незразумела, як гэтыя 450 (з 2250) дэпутатаў, якія жывуць у розных рэгіёнах краіны, змогуць карыстацца гэтым правам.

У большай дакладнасці мае патрэбу арт. 91. У ім гаворыцца, што мясцовыя Саветы «фарміруюць свае прэзідыумы». Слова «фарміруюць» мае розны сэнс. Закон жа не павінен пакідаць магчымасцей для розных тлумачэнняў. Таму павінна быць указана, што мясцовы Савет выбірае Прэзідыум. Тут жа трэба ўстанавіць кворум, парадак галасавання, змены складу. Відаць, выбары прэзідыума, змены яго складу павінны праводзіцца тайным галасаваннем.

Трэба арт. 94 дапоўніць указаннем, што пытанні галоснага характару дзейнасці Саветаў вызначаюцца законам аб галоснасці работы Саветаў.

У арт. 150 трэба ўказаць, што выканком непасрэдна падсправаздачны Прэзідыуму мясцовага Савета.

Мае патрэбу ў дапаўненні і палажэнне арт. 149 аб Прэзідыуме мясцовага Савета. У артыкуле гаворыцца, што Прэзідыум «арганізуе» работу мясцовага Савета. Слова «арганізуе», узятае з грамадска-палітычнага лексікону, досыць няпэўна вызначае функцыі Прэзідыума. Пра іх трэба сказаць больш поўна. На Прэзідыум павінны быць ускладзены падрыхтоўка праекта перспектыўнага і гадавога планаў работы Савета, правядзенне кантролю за падрыхтоўкай сесіі і рэалізацыяй яе рашэнняў, кантроль за работай пастаянных і часовых камісій, выканкома і яго апарату, скліканне нечарговай сесіі мясцовага Савета, арганізацыя работы па вывучэнні грамадскай думкі, змест і парадак справаздач перад Саветам і насельніцтвам і інш.

Няма поўнай дакладнасці і ў палажэнні арт. 112, які прадугледжвае, што З'езд штогод абнаўляе да адной пятай складу абедзвюх палат Вярхоўнага Савета СССР. У аснове гэтага палажэння — глыбока дэмакратычная ідэя аб бесперапынным абнаўленні складу вышэйшага органа дзяржаўнай улады краіны. Аднак фармуліроўка гэтай ідэі не паслядоўная. Таму слова «да» павінна быць знята. Проста — абнаўляецца адна пятая складу дэпутатаў.

У арт. 130 Праекта замацоўваецца падсправаздачнасць Савета Міністраў З'езду і Вярхоўнаму Савету. Аднак на яго ўскладаецца абавязак трымаць справаздачу толькі перад Вярхоўным Саветам. Відавочна, ён павінен быць абавязаны трымаць справаздачу і перад З'ездам.

Немалаважнае значэнне мае і перыядычнасць справаздач. У Праекце гаворыцца пра тое, што Савет Міністраў «рэгулярна трымае справаздачу». Аналагічная норма змяшчаецца і ў арт. 130 Канстытуцыі СССР 1977 г. На практыцы ж яна не выконвалася. Таму мэтазгодна ўказаць у Канстытуцыі СССР, што Савет Міністраў СССР абавязаны даваць справаздачу пра сваю дзейнасць на кожным па-

Уся паўната заканадаўчых паўнамоцтваў цяпер будзе сканцэнтравана ў руках самога З'езда народных дэпутатаў і Вярхоўнага Савета СССР. Гэта буйны крок наперад у дэмакратычным развіцці краіны, бо заканадаўчыя функцыі цяпер будуць поўнасцю ажыццяўляцца органамі калектыўнага кіраўніцтва. Дзейнасць Саветаў народных дэпутатаў будзе грунтавацца на аснове калектыўнага, свабоднага, дзелавога абмеркавання і вырашэння пытанняў, галоснасці, рэгулярнай справаздачнасці выканаўчых і распарадчых органаў. Узрасце роля сесій Саветаў, пастаянных камісій (дарэчы, у нашай рэспубліцы работа іх апошнім часам істотна актывізавалася). Думаю, адыдзе ў нябыт цяперашняя практыка, калі апарат, выканком падмяняюць прадстаўнічы орган, якім з'яўляецца Савет. Толькі ён, Савет, толькі дэпутаты павінны вырашаць карэнныя пытанні дзяржаўнага жыцця і кантраляваць дзейнасць органаў кіравання.

— Уводзіцца новая, так сказаць, інстанцыя — Камітэт канстытуцыйнага нагляду СССР. У яго будуць функцыі, падобныя на функцыі Вярхоўных судоў у некаторых заходніх краінах?

— Увогуле — не. Камітэту канстытуцыйнага нагляду ў сістэме вышэйшых органаў улады будзе належаць выключна важнае месца. Ён будзе выбірацца З'ездам народных дэпутатаў тэрмінам на 10 гадоў, але не з ліку дэпутатаў. Чаму? Таму што камітэт заклікаными забяспечваць кантроль за тым, каб законы і пастановы ўрада, нарматыўныя акты іншых дзяржаўных органаў і грамадскіх арганізацый адпавядалі Канстытуцыі. Трэба асабліва падкрэсліць, што з'яўленне такога незалежнага органа, як Камітэт канстытуцыйнага нагляду, стане яшчэ адной перашкодай на шляху магчымых заканадаўчых памылак, з'явіцца важнай вяхой у стварэнні сацыялістычнай прававой дзяржавы.

— Як прайшло абмеркаванне праектаў законаў у рэспубліцы?

— Вельмі актыўна. Па праектах законаў грамадзянамі, працоўнымі калектывамі і грамадскімі арганізацыямі Беларусі ўнесена каля чатырох тысяч прапаноў і заўваг, якія былі разгледжаны ў Пастаяннай камісіі заканадаўчых меркаванняў Вярхоўнага Савета БССР, а таксама на пасяджэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. Прапановы і заўвагі працоўных рэспублікі па праектах законаў абагулены і накіраваны ў Вярхоўны Савет СССР.

— Ці будуць прыняты законы аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР і аб выбарах народных дэпутатаў БССР?

— Так, абавязкова. У гэтым кірунку вядзецца актыўная работа.

— Дзякуй, Уладзімір Андрэевіч, за змястоўную гутарку.

Гутарыў М. ЗАМСКІ.

сяджэнні з'езда і на кожнай сесіі Вярхоўнага Савета СССР.

Намечаны працяг тэрміну паўнамоцтваў мясцовых Саветаў да пяці гадоў можа мець як станоўчыя, так і негатыўныя вынікі. Трэба мець на ўвазе, што захаванне ў складзе дэпутатаў мясцовага Савета 15—20 працэнтаў дэпутатаў на большы тэрмін абсалютна неабходна для падтрымання пераемнасці ў рабоце пастаянных камісій. Значыць, часткі дэпутатаў прадстаіць працаваць у Савеце дзесяць гадоў. Я не кажу ўжо пра натуральную стомленасць (яна назіраецца і ў цяперашні час ў канцы тэрміну паўнамоцтваў Савета). Нельга не ўлічваць і таго, што за дзесяць гадоў у жыцці дэпутата могуць адбыцца розныя змены, якія абцяжараць ці зробяць немагчымай яго работу ў Савеце.

А. ЛЕЙЗЕРАЎ,
доктар юрыдычных навук.

«Круглы стол» «ЛіМа»

НАМ ЗАСТАЛАСЯ СПАДЧЫНА...

Мы з'яўляемся сведкамі небывалай з'явы: працы гісторыкаў, «забытыя» творы класікаў і творы пісьменнікаў, чые імёны замоўчваліся, па сваёй папулярнасці пераўзыходзяць сёння нават прыгодніцкую і дэтэктыўную літаратуру.

Так заўсёды бывае на пераломных рубяжах гісторыі. Пройдзены адзін этап у развіцці грамадства, наперадзе — новы. Ёсць аб'ектыўная патрэба азірнуцца назад, усвядоміць пройдзены шлях, зрабіць высновы. Пераломны час перажывае і наша літаратура. Ад таго, якія высновы мы зробім сёння, залежыць яе заўтрашні дзень.

Новыя публікацыі, увядзенне ў кантэкст літаратурнага жыцця ўсё большай колькасці імёнаў і твораў ставіць перад гісторыка-літаратурнай навукай усё новыя задачы. Менавіта дзеля ўсведамлення новых праблем і быў праведзены «круглы стол» у рэдакцыі нашага штотыднёвіка. Яго адкрыла загадчык аддзела, член рэдакцыі «ЛіМа» Галіна Каржанеўская. У гаворцы прынялі ўдзел: крытыкі і літаратуразнаўцы Уладзімір Калеснік, Адам Мальдзіс, Вячаслаў Рагойша, Серафім Андраюк, Анатоль Сідарэвіч, Янка Саламевіч, Міхась Тычына, Ігар Жук, пісьменнікі Барыс Сачанка і Кастусь Тарасаў. Вёў пасяджэнне старшыня секцыі крытыкі і літаратуразнаўства СП БССР, член рэдкалегіі «ЛіМа» Нічыпар Пашкевіч.

Н. Пашкевіч. Пачынаючы размову, хацелася б сказаць вось што. Тэма яе ўвогуле вельмі шырокая, бадай што бязмежная, у ёй мноства самых розных аспектаў. Захапіўшыся, можна загрувасціць яе прыватнымі фактамі і меркаваннямі, няхай сабе і цікавымі самі па сабе. І добра будзе, калі, улічваючы «праграмны» характар гэтай размовы, мы пры ўсёй незапраграмаванасці думкі, пры ўсёй свабодзе выбару прадмета выказванняў у канчатковым выніку засяродзімся на нейкіх самых важных арыенцірах. Дзякуючы жыватворным абнаўленчым працэсам, якія адбываюцца сёння ў савецкім грамадстве, стварыліся, па-мойму, як ніколі спрыяльныя ўмовы для таго, каб рэальна марыць аб праўдзівай, аб'ектыўнай, пазбаўленай рознага роду вульгарызатарскіх абмежаванняў гісторыі і культуры нашай роднай зямлі. І гэтыя ўмовы мы павінны выкарыстаць з найбольшым плёнам. Што для гэтага можна і трэба зрабіць неадкладна? Якія сёння паўстаюць праблемы — праблемы і тэарэтычнага, і метадалагічнага, і практычна-арганізацыйнага характару? Якія перашкоды трэба адолець? У якой ступені нам яшчэ замінае інерцыя нашага ўчарашняга — тэарэтычна і палітычна перастраховачнага — дня? І ці няма недаацэнкі і абыякавасці да справы з боку людзей, ад якіх залежыць яе арганізацыйнае і матэрыяльнае забеспячэнне? Якія нашы магчымасці ў выданні і папулярызацыі адкрытых старонак спадчыны? Склад удзельнікаў «круглага стала», па-мойму, дастаткова прадстаўнічы і дасведчаны, каб выявіць выразную карціну таго, як выглядае сёння працэс адраджэння літаратурнай спадчыны на ўсю гістарычную глыбіню, паставіць, а то і высветліць многія актуальныя і балючыя пытанні.

І такое спадзяванне. Асуджаючы згубную шкоду гістарычнага бяспамяцтва, мы будзем яшчэ больш аб'ектыўнымі і справядлівымі, калі самі не станем забываць, не аддадзім належнае ўсяму таму добраму і плённаму, што ўжо дагэтуль зроблена нашым літаратуразнаўствам, краязнаўствам, нашымі вучонымі-прафесіяналамі і, так сказаць, даследчыкамі-аматарамі. Сёння, вядома ж, нам не трэба пачынаць з «нулявога цыкла». На шмат якіх напрамках вялася ўдумлівая, наватарская праца. Успомнім хаця б чатырохтомнае, а потым двухтомнае (на рускай мове) акадэмічныя калектыўныя даследаванні гісторыі беларускай літаратуры ад старажытнасці да нашых дзён, якія ўвабралі ў сябе дасягненні нашай даследчыцкай думкі на яе ўздыме пасля XX з'езда КПСС. А колькі новых, датуль невядомых старонак даўняга і больш блізкага літаратурнага мінулага ажыло і адкрылася нам у кнігах, артыкулах і публікацыях асобных даследчыкаў — перш за ўсё Адама Мальдзіса, Алеся Адамовіча, Уладзіміра Калесніка, Алега Лойкі, Алеся Бачылы, Віктара Каваленкі, Барыса Сачанкі, Міхася Мушынскага, Уладзіміра Конана, Уладзіміра Казберука...

Словам, ёсць у нас немалы станоўчы вопыт пошукаў, асваення і ўдумлівага асэнсавання спадчыны, яго трэба трымаць на ўзбраенні. Але ў святле новых патрэб і магчымасцей зробленае можна, напэўна, разглядаць і толькі як пачатак справы, маштабы якой мы, магчыма, сёння да канца сабе і не ўяўляем. Хто ведае, што хаваюць ад нас гістарычныя далячыні часу ды многія не разведаныя, а некаторыя пакуль па розных прычынах і не даступныя архівы?

Калі ласка, хто праявіць ініцыятыву і возьме першае слова?

А. Сідарэвіч. У вывучэнні спадчыны можна пабачыць колькі этапаў. Першы — ад нашаніўскага перыяду да 29 года. Менавіта ў 29-м для нас пачаўся «вялікі пералом», пра што засведчыў у сваёй «Аповесці для сябе» Барыс Мікуліч. У літаратуры і мастацтве лявацкая тэндэнцыя атрымала верх, і, натуральна, усё тое, што не адпавядала ёй, ішло на глум. Не будзем гаварыць пра Заходнюю Беларусь. Там усё ж даследаванні працягваліся. Былі гадавікі, часопісы «Калоссе» і «Беларускі летапіс». Пачалася вайна — процістаянне славянства і германскага духу. І тут спатрэбілася сёе-тое вярнуць, паказаць прэстыж славянства, яго даробак і ўклад у еўрапейскую культуру, і дзеля гэтага палітычнага, тымчасовага інтарэсу былі ўваскрэшаны Скарына, Каліноўскі. Трохі звярнуліся да спадчыны, да нашай нацыянальнай гісторыі.

Трэці перыяд актыўнага вяртання спадчыны пачаўся пасля XX з'езда, калі пачалі вяртаць імёны маладнякоўцаў, узвышэнцаў, членаў «Праблеску» і іншых аб'яднанняў. Да нас вярнуліся Чарот, Цішка Гартны, Галавач — адкрыўся цэлы свет. Маё пакаленне ўваходзіла ў жыццё, маючы на руках кнігі тых, чые творы былі з 30-ых гг. забаронены. Барацьба за Гарэцкага, дарэчы, цягнулася да 1972 года, пакуль не выйшаў яго двухтомнік. Можна сказаць, што яна працягваецца і сёння. Бо і ў гэты перыяд, які цягнуўся недзе ад сярэдзіны 50-ых гг. да канца 60-ых, мы не пазбавіліся старых дагматычных схем. Шэраг пісьменнікаў заставаўся за бортам, як і многія творы Купалы, Коласа... Зараз пачынаецца чарговы перыяд у вяртанні спадчыны.

Рэпліка: Можа, і апошні?

А. Сідарэвіч. Я спадзяюся, што нам не спатрэбіцца адкрываць цэлыя мацерыкі, цэлыя плеяды імён. Пазбаўляючыся вульгарнага сацыялагізму, дагматызму, невуцтва, гуманізаваўшы грамадства, зразумеўшы, што сацыялізм гэта не толькі тое, чаму вучыў нас у кароткім курсе І. В. Сталін, што сацыялізм як вучэнне і сацыяльная сістэма мае многа мадыфікацый, мы павінны зразумець, што і сацыяльная думка на Беларусі таксама была прадстаўлена багата якімі плынямі. Навіна, Власт і іншыя — яны таксама па-свойму былі барацьбітамі за народную долю і волю. Нацыяналістамі яны не былі, як зразумелі мы сёння. У Беларусі сацыялістычны рух меў, як і па ўсім свеце, шмат плыняў. Кожны па-свойму хацеў свайму народу дабра. Па-новаму мы зірнулі і на тых, чые творы былі кананізаваны, на Купалу і Коласа. Мы прызнаём мастацкую вартасць твораў і тых пісьменнікаў, якія не былі сацыялістамі, напрыклад, былых хадэкаў, скажам, Казіміра Сваяка і Андрэя Зязюлі. Што датычыць вяртання старэйшай спадчыны — да 19 ст., то ўся справа не ў светапоглядных перагародках, як у выпадку з нашаніўцамі, а ў падрыхтоўцы кадраў. У нас амаль няма спецыялістаў па лаціне.

А. Мальдзіс, доктар філалагічных навук. Мы адзіны славянскі народ, за выключэннем лужыцкіх сербаў, які не мае аддзялення славістыкі ні ў адным з універсітэтаў.

А. Сідарэвіч. Мы дажыліся да таго, што ў нас няма каму перакладаць творы нашых землякоў, якія пісалі па-польску. На жаль, інстытут замежных моў не рыхтуе кадраў для нашай культуры.

Н. Пашкевіч. Як бачыце, наконт мацерыкоў вы супярэчыце самі сабе. Спачатку сказалі, што нам не спатрэбіцца іх адкрываць, а яны ўсё-ткі вырысоўваюцца.

А. Мальдзіс. Учора я глядзеў фільм Абуладзе «Дрэва жадання», і мяне літаральна паласнула адна фраза: «Забыццё мінулага—першая прыкмета ўпадку нацыі». Падумалася, што гэта вельмі і вельмі стасуецца да нас. У час, калі адзначаўся юбілей Кастуся Каліноўскага, давялося мне быць у Маскве, жыў я ў гасцініцы пры прадстаўніцтве БССР. І вось снедаю за сталом у буфеце, маскоўскае радыё перадае пра тое, што ў Беларусі святкуюць юбілей К. Каліноўскага. Людзі, якія сядзелі побач са мной — два з іх дэпутацкімі значкамі, салiднага выгляду і салідных пасад, зацікавіліся: «А кто это такой?» За сталом аказаўся рускі, які працуе ў нашай рэспубліцы, ён і растлумачыў папулярна, хто такі Каліноўскі. Ідзе далей гаворка. Кажу, што скора ў нас юбілей і Скарыны... Зноў ідзе глыбакадумнае разважанне на тэму «кто бы это мог быть». Прыкладаў элементарнага няведання сярод беларускай збюракратызаванай інтэлігенцыі можна прывесці безліч. Ім наша спадчына не баліць. Яны нашых мацерыкоў не бачылі і не бачаць.

Рэпліка: І не жадаюць бачыць.

В. Рагойша. Дарэчы, яшчэ працягваецца юбілейны год, а мы, па сутнасці, не адзначылі як след 150-годдзе Кастуся Каліноўскага. Не было ні агульнагарадскога, ні рэспубліканскага вечара, ні тым больш вечара ў Калоннай зале Дома саюзаў у Маскве. А гэта ж такая дата!

Н. Пашкевіч. Калі я працаваў галоўным рэдактарам на кінастудыі «Беларусьфільм», колькі гадоў давялося званіць ва ўсе званы, што трэба зрабіць мастацкі фільм пра Каліноўскага. І нічога не ўдалося дабіцца. Як быццам бы ніхто і не перашкаджаў: рабіце, маўляў. Але ж і належнай зацікаўленасці, дапамогі, настойлівасці з боку кіруючых органаў не было. Мусіць, некаму фігура Каліноўскага ўсё ж здаецца палітычна «нялёгкай», «спрэчнай».

А. Мальдзіс. Каліноўскага баяцца, бо не ведаюць. І не ведаюць, таму што баяцца. Але я хачу вярнуцца да тых кантынентаў, якія застаюцца па-за нашай увагай. Чалавеку патрэбен не толькі хлеб, але і гароднiна, садавіна — солі, вітамі-

(Працяг на стар. 6—7).

НАМ ЗАСТАЛАСЯ СПАДЧЫНА...

(Пачатак на стар. 5).

ны і г. д. Хлебам стала для нас магістральная — рэалістычная, дэмакратычная плынь, якую мы нядрэнна ведаем. Але ж былі і іншыя плыні. Мы да гэтага часу па-сапраўднаму не асэнсавалі мастацкі вопыт Кіеўскай Русі, як гэта зрабілі рускія, украінскія даследчыкі. Ва ўсім свеце высока цэняць Кірылу Тураўскага, яго прамовы лічацца верхам красамоўства, а мы па сутнасці не ведаем іх тэкстаў, не даследавалі паэтыку. Наступны значны мацярык — культура феадальных вярхоў. Яна фактычна адкінута як чужая, небеларуская. Як быццам мы ўвесь час толькі і пазычалі гэтую культуру ў суседніх народаў. Далей — мацярык рэлігійнай культуры. Вось зараз у інстытуце мы здаём у выдавецтва «Навука і тэхніка» прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Скарыны — гэта пераважна тэксты да канфесійных выданняў.

Для сучаснасці вельмі значным быў бы вопыт і Рэнесанса, і барока... Можа быць, гэта менш тычыцца класіцызму, таму што ён карыстаўся нарматыўнай эстэтыкай. Класіцызм, на мой погляд, больш уплываў на горшыя творы сацрэалізму. Адмаўленнем класіцызму быў рамантызм, і яго вопыт для нас сёння надзвычай плённы. Рамантызм, які вельмі настойліва звярнуўся да народнага жыцця, да народнай культуры, нацыянальнага пачатку, у нас доўгі час лічыўся нечым непаўнацэнным і нават заганным. Успомнім, як доўга і са злосцю адмаўляў Караткевіч сваю прыналежнасць да рамантыкаў. Перачытваў нядаўна яго запісныя кніжкі, там ён даказвае, што ён нічога не выдумляе, што піша ўсё так, як было ў рэальнасці. А ён жа быў сапраўдным рамантыкам па тыпу мастацкага мыслення!

У. Калеснік, прафесар (Брэст). «Я так бачу» — любімы яго выраз.

А. Мальдзіс. І яшчэ адзін мацярык, які пачаў адкрываць для нас Барыс Сачанка, — эміграцыя. У апошнім нумары «Книжного обозрения» я прачытаў артыкул Паэля Карпа, у якім ён піша пра рускую эміграцкую літаратуру. «Все это, между тем, единая русская литература». Адзіная, зразумела, і ўкраінская, і літоўская, і г. д. А мы адсякаем гэтую частку нашай мастацкай спадчыны. Іншая справа, што трэба даваць дакладныя характарыстыкі, як гэта і робіць Б. Сачанка. Ён не навешвае ярлыкоў, ён даследуе. І нарэшце — мадэрнізм, ён жа быў на Беларусі — і ў мастацтве, і ў архітэктуры, і ў літаратуры. А мы не падрыхтаваны да яго ўспрымання, пра што сведчыць спрэчка вакол Шагала. Калі пачытаем некаторыя публікацыі ва ўсесаюзнай прэсе, дык падумаем, што Шагал сёння — асноўнае для Беларусі. Так, яго трэба ўшанаваць, хай і музей будзе ў Віцебску, але ўшанаваць, суадносячы са шкалой нашых нацыянальных каштоўнасцей.

Адкрыццяў можна чакаць і ў літаратуры 20—30-х гадоў. Не думаю, каб прапала ўсё тое, што было канфіскавана ў час арыштаў.

Некалькі слоў пра тое, што робіцца для расследавання нашай спадчыны ў аддзеле дакастрычніцкай літаратуры Інстытута літаратуры АН БССР, якім я кірую. Каб напісаць новую гісторыю дакастрычніцкага перыяду, нам неабходна зрабіць некалькі спраў. Першая: выдаць тэксты — старажытную беларускую прозу, паэзію, драматургію, летапісы, мемуары. Другое: даследаваць старажытную літаратуру на кірунку метад, стыль, напрамак, і тады толькі мы змаглі б выдаць гісторыю на новым узроўні. Мы зараз канчаем аўтарскую работу над трэцім томам «Бібліяграфічнага слоўніка беларускіх пісьменнікаў». У ім мы будзем даваць, з адпаведнымі ацэнкамі, усіх пісьменнікаў, а не выбарачна. Даведнікі не павінны быць толькі пантэонам для заслужаных.

У. Калеснік. Мне здаецца, што нам варта пагаварыць па пытанні рэсацыялізацыі спадчыны. Нам важна не толькі, каб вучоныя ведалі яе і ў тоўстых, маладаступных тамах публікавалі. Нам трэба прыцягнуць да нашай спадчыны шырокія чытацкія масы. Моладзь нашу, якая згаладалася па гісторыі. Без мінулага няма асобы. Няўжо наша спадчына такая сумная, такая нудлівая, што трэба стравіць дзесяткі год, каб у яе ўнікнуць! Летапісы чытаеш, літоўскую хроніку асабліва — як раман, не адарвешся. Гарэцкі разумеў гэта. Варта і сёння рабіць стаўку на папулярныя выданні — з харошымі каментарыямі, з уступамі, нават з нарысамі пра людзей, падзеі. Не выкарыстоўваем мы ў поўнай меры і факсімільныя выданні — яны ж танныя. Калі ж гаварыць канкрэтна пра імёны і творы, то час нам падумаць пра перавыданне твораў Карскага. Незалежны чалавек, вучоны, мысліцель, праўдалюбец!..

К. Тарасаў. Вы тут гаворыце пра перавыданні. Каб перавыдаваць, патрэбна выдавецтва. Ні «Навука і тэхніка», ні «Універсітэцкае» гэтым не займаюцца. Хто зробіць каментарыі для летапісаў? У нас жа спецыялістаў па пальцах пералічыш.

Н. Пашкевіч. Усім нам, вядома, хацелася б неадкладна мець у сваёй бібліятэцы выданні спадчыны. Але ж будзем рэалістамі. Імгненна гэта не зробіш. Наш жа сённяшні клопат — пераканаць, што яе трэба выдаваць і папулярызаваць. Як справядліва заўважыў украінскі даследчык Уладзімір Дзюба ў «Вопросах литературы», чытачу мала ведаць спіс рэабілітаваных пісьменнікаў — яму патрэбны іх творы!

К. Тарасаў. Дык што, можа, перавыдаць артыкул Цішкі Гартнага «Нацыянал-дэмакраты за працай»? Баюся, што ў многіх тады прападзе ахвота ставіць яму помнік.

У. Калеснік. Паталогія часу — вось што трэба даследаваць. Як давялі людзей да страты годнасці чалавечай, да страты маральнага коду, па якім жыло ўсё чалавецтва спакон вякоў. Пра ўрокі сталінізму трэба гаварыць, а не пра артыкул Цішкі Гартнага.

І. Жук (Гродна). Дэфармацыя часу і свядомасці — пытанне надзвычай важнае. Вяртаючы спадчыну, мы несумненна ажыццяўляем высакародную ідэю. Але гэта толькі палова справы. Трэба нарэшце ў поўны голас сказаць народу, што на пераломе 20—30-х гг. адбывалася не проста сацыяльная несправядлівасць. Трэба сказаць, трэба растлумачыць, што гэты пералом азначаў не што іншае, як гвалтоўнае ўсталяванне пад прыкрыццём высакародных мэт абсалютна іншай дзяржаўнасці, што самым крэўным чынам была незацікаўлена ў інтэлектуальным капітале народаў. І, як заўсёды бывае ў гіганцкіх сацыяльных працэсах, калі адна дзяржаўная дактрына заступае на месца другой, у перакрэсці гісторыі аказваецца духоўная існасць народа, дух нацыі. Тыя імёны беларускіх пісьменнікаў, што называліся тут ці яшчэ будуць называцца — самае яркае ўвасабленне народнага, нацыянальнага духу. Абылганне іх інтэлектуальнымі пігмеямі азначала перадусім абылганне народнага духу. О, гэта хітрая, своеасаблівая філасофія!.. Выхаванне спадчынай павінна ажыццяўляцца не толькі праз сам факт яе вяртання, але і праз гісторыка-філасофскае асэнсаванне прычын і прадметных урокаў ад яе страты. Калі мы пераможам, зломім старое дзяржаўнае ўтварэнне, тады будуць у нас і летапісы, і Ластоўскі — усё будзе. Галоўнае — павярнуць народную думку.

Рэпліка: Ужо павярнулі! (паказваецца нумар «Вячэрняга Мінска»).

І. Жук. Хачу яшчэ сказаць, што нам трэба навучыцца аб'ектыўнасці бачання і ясна ўсвядоміць, што канкрэтныя паводзіны Ц. Гартнага, ці А. Салагуба, ці П. Галавача ці... імярэк, — гэта толькі суб'ектыўныя праявы таго, што ўжо не залежала ад іхняе волі. Без рэальнага ўліку супярэчлівай сукупнасці аб'ектыўных і суб'ектыўных акалічнасцяў вярнуць усё лепшае, каштоўнае наўрад ці зможам.

Я не магу падзяліць цалкам той упэўненасці, з якой Нічыпар Еўдакімавіч гаварыў пра спрыяльнасць умоў. Па маіх падліках у зруйнаванай пасля першай сусветнай і грамадзянскай войнаў Беларусі выходзіла толькі літаратурных выданняў звыш 50 — амаль у 10 разоў больш, чым сёння. Яшчэ вярнулі нарэшце чытачу «Тутэйшых» Я. Купалы. Але як вярнулі? З агаворкамі пра «непаслядоўнасць», «памылкі» і «хістанні» народнага песняра, у той час як сам твор сведчыць пра дзівосную цэласнасць Купалы. Мы цалкам правамоцныя паставіць пытанне: дык хто ж памыляўся — Купала ці мы ў сваіх недагаворках, замоўчваннях? Злавесны цень бэндаўшчыны — і не толькі на літаратурнай ніве — завіс над намі і яшчэ ўладарна водзіць нашымі пёрамі.

У. Калеснік. Я згодзен з вамі: неабходна даследаваць грамадскія абставіны. Але, па-мойму, мы маем справу не з філасофіяй, а з сацыяльнай псіхалогіяй.

Н. Пашкевіч: А чаму мы не можам гаварыць пра філасофію сталінізму? У Сталіна была свая філасофія..

Рэпліка: Пазычаная ў Льва Давыдавіча.

У. Калеснік. Сталінісцкае разуменне класавай барацьбы — вульгарнае і аднабаковае. Паміж антаганістычнымі класамі існуюць дыялектычныя ўзаемаадносіны: стан барацьбы — і стан еднасці, узаемадзеяння. У перыяд нацыянальна-вызваленчых рухаў адбываецца збліжэнне пазіцый, яднанне класаў у імя агульна-нацыянальных інтарэсаў. Класы ж — не тарантулы ў шклянцы! Пры сляпой варажнечы распадаецца грамадства. Калі вярнуцца да пытання перавыданняў, то, на мой погляд, трэба нам перачытаць Б. Тарашкевіча. Светлы, цікавы, багаты душой чалавек! Ігната Дварчаніна мы слаба ведаем. А М. Гарэцкі? Ён жа выратаваў гонар беларускай літаратуры і беларускай крытыкі ў перыяд «Маладняка». Не столькі літаратурай займаліся маладнякоўцы і верхаводы БелАППа, колькі палітыканствам і кар'ерызмам. «У пантофлях мякка цёхкаць па касцёх вялікіх дзён», як іранічна гаварылі іх праціўнікі.

А. Мальдзіс. Адносна Дварчаніна: яго пражская дысертацыя пра Скарыну рыхтуецца да выдання. Літаратуразнаўчая спадчына Гарэцкага падрыхтавана да друку ў Інстытуце літаратуры і таксама неўзабаве будзе выдадзена.

У. Калеснік. Цікавай для сучаснага чытача магла б быць публіцыстыка такіх аўтараў, як Дубоўка, Пушча, Бабарэка. Пра апошняга людзі зусім мала ведаюць, а ён жа бліскучы публіцыст, крытык, стыліст. Адносна заходнебеларускіх аўтараў: Самойла. У 23-м годзе выдалі там на гектографе ім напісаную стэнаграму судовага працэсу над беларускімі патрыётамі. Гэта цэлы том, цікавейшае чытанне. Паўстае, дарэчы, пытанне, як нам быць з крытыкай сталінізму, якая вялася ў заходнебеларускім друку. Яе трактавалі тады як антысаветчыну.

Рэпліка: З фашыстоўскай падваротні...

У. Калеснік. Нехта павінен тэарэтычна абаснаваць, колькі ў тагачасных публікацыях правамернай крытыкі сталінскіх парадкаў і колькі антысаветчыны. Я не заклікаю рэабілітаваць Антона Навіну, яго пазіцыю. Навіне нельга даравяць здраду Тарашкевічу і Грамадзе. Ён жа на судовым працэсе адкалоўся ад іх і стаў з абвінавачанага сведкам, інфарматарам пракурора.

С. АНДРАЮК, галоўны рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура». Я хацеў бы звярнуць увагу на адну асаблівасць (можа, самую істотную) крытычнай ацэнкі літаратурных з'яў і фактаў мінулага. Сёння выразна выявілася: усе мы дзеці свайго часу. Пры аналізе той ці іншай з'явы нашай літаратурнай спадчыны, пры яе ацэнцы галоўным, а вельмі часта і адзіным з'яўляецца крытэрый грамадска-палітычны: пра што пісаў пісьменнік? Чые класавыя, нацыянальныя, рэлігійныя інтарэсы абараняў? З кім ён быў? Вось пытанні, якія найперш высвятляюцца. Мы не навучыліся мысліць мастацкімі, эстэтычнымі катэгорыямі. А сёння, калі ў нашым жыцці, у нашай палітыцы прыярытэт аддаецца каштоўнасцям агульначалавечага зместу, і на гісторыю культуры, на спадчыну літаратурную паглядзець трэба па-іншаму. А менавіта, выяўляючы яе высокі духоўны, гуманістычны змест, улічваючы абавязкова эстэтычны ўзровень. Інакш мы ніколі не разбяромся з нашымі ўсё яшчэ схаванымі багацейшымі скарбамі.

В. Рагойша. Апрача вяртання нашай уласнай літаратурнай спадчыны, нам патрэбна падумаць і аб вяртанні сучаснікам найбольш яскравых старонак з гісторыі беларуска-іншанацыянальных літаратурных узаемасувязей. Тым самым мы не толькі ажыццявім гістарычную справядлівасць, ліквідуем асобныя «белыя плямы» ў гісторыі сувязей, але і ўнясём пэўны ўклад у іх далейшае ўмацаванне і развіццё.

Вось невялікі прыклад. Калісьці, да пачатку 30-х гадоў, на Украіне шырока гучала імя паэта Грыцька Чупрынкі (1879—1921), трагічны лёс якога нечым нагадвае лёс рускага паэта М. Гумілёва. Аднак пасля, у выніку вядомых акалічнасцей, гэтае імя знікла нават з самых поўных бібліяграфічных даведнікаў. І толькі цяпер украінцы пачалі пісаць пра Г. Чупрынку, публікаваць яго творы.

Аднак вядома, што з Г. Чупрынкам у свой час сябраваў Сяргей Палуян. Два яго вершы яшчэ ў 1908 г. пераклаў на беларускую мову Янка Купала. А ў 1916 г. вялікі надзвычай грунтоўны артыкул пра яго творчасць у маскоўскім часопісе «Украинская жизнь» апублікаваў Максім Багдановіч. Вось вам яшчэ адна старонка беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей!

Дарэчы, высвечваецца асобная праблема: узаемадапамога паміж народамі-суседзямі ў вяртанні літаратурнай спадчыны. Скажам, публікацыя артыкула М. Багдановіча «Грыцько Чупрынка» (як і невялікага водгуку пра У. Віннічэнку ў № 7 часопіса «Вітчизна» за сёлетні год) — гэта, па водгуках саміх украінцаў, своечасова працягнутая надзейная сяброўская рука. Артыкул М. Багдановіча стаў першай у наш час грунтоўнай працай пра незаслужана зганьбаванага і забытага ўкраінскага паэта.

Тут хацелася б выказаць падзяку «Литературной газете», якая ў красавіку мінулага года першай адгукнулася на 100-гадовы юбілей Алеся Гаруна, не пабаялася надрукаваць мой артыкул «Шлях паэта». Толькі пасля гэтага з'явіліся праз некаторы час артыкулы пра А. Гаруна ў беларускім друку, публікацыі яго твораў, у тым ліку — факсімільнае выданне «Матчынага дару». У дадзеным выпадку рускія літаратары аказалі сапраўды сяброўскую дапамогу нам, беларусам.

І яшчэ адна праблема: культура публікацый і ацэнкі літаратурных твораў, якія вяртаюцца. Правільна сказаў Тарасаў: мы гаворым, што і тое, і тое трэба вярнуць, а базы для друкавання няма. Сабраліся б дырэктары выдавецтваў, галоўныя рэдактары і памеркавалі, хто што будзе выдаваць. Бо спіс у любы час можа прадставіць інстытут літаратуры. Чаму б да вашага грунтоўнага спісу, Уладзімір Андрэевіч, не дадаць зборнік Пічэты?

А. Мальдзіс. Зноў узнікае праблема кадраў. Каму рыхтаваць? Каму ўкладаць?

В. Рагойша. Праблема не столькі ў кадрах, колькі ў аплаце. Калі б вырашылі гэтае пытанне, то многія ў пазарабочы час узяліся б за ўкладанне, падрыхтоўку тых ці іншых зборнікаў.

Да мяне, дарэчы, з прапановамі не звярталіся. Я мог бы падрыхтаваць таго ж Пічэту. Саламевіч — яшчэ некага. Калеснік — яшчэ некага... Той жа Ігар Жук таксама не адмовіўся б ад творчай і цікавай справы. Мы шмат працавалі на энтузіязме. Па сутнасці, уся Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі зроблена энтузіястамі. Бо тыя капейкі, якія плацяцца, — не аплата. І дзякуй усім нам, што мы браліся і бяромся за такую работу.

Наконт падрыхтоўкі тэкстаў. Што браць за аўтэнтычны тэкст? Апошняе прыжыццёвае выданне? Тэксталогія патрабуе менавіта гэтага, мы, як правіла, так і робім. Мы знаем, як выдаваліся творы Караткевіча. Тут і рэдакцыйнае ўмяшанне, тут галоўліт, тут, нарэшце, і самацэнзура. А распараджэнні Дзяржкамвыда? То бога не ўспамінай, то слова «гарэлка» забаронена, то прысвячэнні раптам зняць....

Я. Саламевіч. З вясельных песень у нас таксама выкінулі слова «гарэлка» — замянілі на «мёд».

В. Рагойша. Мы ведаем, як цяжка ішла «Зямля пад белымі крыламі» Уладзіміра Караткевіча. Спачатку яна выйшла на Украіне і ў больш поўным выглядзе, чым у нас. Возьмем васьмітомнік Караткевіча. Вось першы том, паэзія. У некаторых вершах, у параўнанні з рукапісамі, адсутнічаюць асобныя строфы, няма прысвячэнняў. Хаця б у каментарыях было пазначана, што знята, што заменена.

А. Мальдзіс. Ёсць навуковыя выданні, каментарыі даюцца толькі ў іх.

В. Рагойша. Мы гаворым не пра навуковыя выданні, а пра навуковы падыход. Будуць друкавацца ў 12-м нумары «Полымя» лісты Караткевіча да Рамана Іванычука. Там Караткевіч, у прыватнасці, піша: «Магчыма, у мяне скора скончыцца 20-гадовая цяганіна з беднымі маімі «Леанідамі». Калі не сурочу, яны выйдуць, праўда, паабчышчаныя». Дзякуючы Міхаілу Дубянецкаму, быламу дырэктару «Мастацкая літаратура», «Леаніды не вернуцца да зямлі» пад назвай «Нельга забыць» прыйшлі да чытача. Пакуль рукапісы, вобразна кажучы, не згарэлі — за аснову браць неабходна іх. Гэта хораша даказаў М. Мушынскі ў артыкуле пра аповесць Якуба Коласа «Адшчапенец».

К. Тарасаў. Перш за ўсё, на мой погляд, нам трэба адказаць на пытанне, на якога чытача мы працуем — на эліту ці на звычайнага, радавога чалавека. Для мяне гэта пытанне жыццёва важнае. Я не ўяўляю свайго чытача і не ведаю, на якую аўдыторыю разлічаны ўсе нашы добрыя прапановы. Што такое духоўная культура, што такое нацыянальны характар — вось пра што варта было задумацца нашым навукоўцам. Чаму б не правесці канферэнцыю на гэтую тэму? Ну, выйдзе многае са спадчыны, і што? У нас замежная літаратура ляжыць, дэтэктывы на беларускай мове ляжаць.

Н. Пашкевіч. Ваша заўвага, Канстанцін Іванавіч, можа паставіць пад сумненне нашу размову. Праблемы духоўнай культуры — справа філосафаў, сацыёлагаў... Мы не павінны кідацца ў самадзейнасць і таму ваша пытанне сёння не зможам падняць.

М. Тычына. Хачу вярнуцца да тэмы «круглага стала». Здаецца — фармальны акт: палітычная і літаратурная рэабілітацыя, вяртанне да жыцця забытых імёнаў, твораў, цэлых перыядаў гісторыі. Але як крута змяняецца агульная атмасфера! Як рэзка ўзрастае ўзровень нацыянальнай самасвядомасці! Знікае псіхалогія «дачасніка», адкрываюцца небывалыя раней магчымасці для нацыянальна-культурнай працы, для аднаўлення нацыянальнай і чалавечай годнасці...

Аднак толькі радаснай канстатацыі змен ужо малавата. Нам неабходна ўсвядоміць, убачыць, дзе мы, на якім адрэзку гісторыі знаходзімся. Няўжо на найвышэйшым пункце, адкуль далёка відаць ва ўсе канцы?! А можа, на самым дне, куды спіхнула нас бесчалавечная сталінская сістэма?..

Апублікаваны невядомыя і малавядомыя творы Янкі Купалы, тыя самыя, «пажаранебяспечныя», якія, паводле выразу аднаго «вялікага» вучонага, можна было друкаваць хіба што праз дзвесце год. Што, пажар усчаўся? Асновы пахіснуліся?! Ды не! Няведанне змянілася веданнем. На літаратурным ландшафце мінулага яшчэ вышэй узнялася велічная постаць веcтуна нацыянальнага адраджэння. Змяніўся і сам гэты ландшафт. Пацвердзіліся яшчэ раз і як магутна словы М. Багдановіча, што беларускі нацыянальна-вызвалены рух «не монстр, не рарытэт, не унікум, а глыбока жыццёвая з'ява, якая знаходзіцца ў рэчышчы агульнаеўрапейскага прагрэсу».

І ўчора, і сёння мы паўтаралі і паўтараем глыбінную ленінскую думку, што новая культура павінна ўзяць з сабою ўсё лепшае, што выпрацавала чалавецтва на працягу тысячагоддзяў. Але адмаўляючых ад пралеткультаўскай пагарды да класікі (успомнім маладнякоўцаў з іх лозунгам «у рожкі са старымі» і белапаўцаў), мы неразумна супрацьпастаўляем апошнія 70 год усяму, што ім папярэднічала. Мы сцвярджаем, што сацыялістычны рэалізм (дарэчы, тэрмін прыдуманы Сталіным на сустрэчы з савецкімі пісьменнікамі, якая адбылася на дачы М. Горкага ў 1932 г.) — вышэйшы этап у развіцці сусветнай літаратуры, бо паказвае жыццё ў руху, што «ляўкоўскі цыкл» Купалы — крок наперад, таксама, як «Дрыгва» Коласа і «Трэцяе пакаленне» Чорнага. Да чаго гэта (і не толькі гэта) прыводзіць? Прынамсі, да таго, што мы груба расчляняем на розныя перыяды адзіную творчасць тых пісьменнікаў, якія прыйшлі ў літаратуру ў дарэвалюцыйны час. Прасцей тады, калі творчасць пісьменніка цалкам упісваецца ў адзін гістарычны перыяд. М. Багдановіч дужа падгадаў нашым літаратуразнаўцам тым, што памёр акурат у 1917 г. А як быць з Купалам, Коласам, Гарэцкім? Вось і пакутуем над праблемай, якую самі сабе стварылі: куды аднесці коласаўскія паэмы «Новая зямля» і «Сымон-музыка» — да дакастрычніцкага дзесяцігоддзя, калі яны пачаліся, ці да савецкага перыяду, калі яны завяршыліся? Ствараецца ўражанне, што мы маем справу з рознымі творамі і рознымі пісьменнікамі. Між тым, творчасць Коласа, як і Купалы, і Бядулі, і Гарэцкага, і Гартнага, плаўна перацякла з мінулага ў новы час, увасабляючы такім чынам пераемнасць класічных традыцый.

Ды і навошта было крута ламаць таму ж Купалу лінію свайго творчага развіцця, калі і раней і пазней яго «гістарычнай песняй» была і заставалася песня пра бацькаўшчыну? Супрацьстаўляючы «дарэвалюцыйнага» Купалу Купалу «паслярэвалюцыйнаму», мы штучна ствараем «безвыходную» сітуацыю і не ведаем, што рабіць з яго творамі «пераходнага перыяду», 1918 — 1922 гг. А між тым і ў гэтых творах выявілася не проста разгубленасць паэта перад навалай грозных падзей, яго няверʼя, а перш за ўсё вялікая трывога паэта-патрыёта, які назіраў, як у агні войнаў і рэвалюцый гіне яго народ... З якой палёгкай уздыхнуў ён у вершы «Світае», напісаным у годзе, калі нарадзілася маладая Савецкая Беларусь: «Эй, годзе ўжо спаць! Уставайце! Гляньце — світаць пачало».

Я. Саламевіч. Вячаслаў Пятровіч закрануў надзвычай важнае пытанне пра тэксталогію. Тут шмат праблем, якія аматары вырашыць не ў стане. Галоўная задача тэксталогіі — устанаўленне аўтэнтычнасці тэксту, яго правільнае прачытанне на падставе вывучэння рукапісаў, калі такія ёсць, або друкаваных выданняў, выяўлення скажэнняў, зробленых пры публікацыях. Работа тэксталага нялёгкая, але надзвычай важная. Вось, скажам, нядаўна Б. Сачанка апублікаваў «забаронены» верш Я. Купалы «Наша гаспадарка», апошні радок якога пры жыцці аўтара меў у публікацыях такія варыянты: «Варшава панская і рабская Масква», «...хамская Масква», «...царская Масква». Публікатар узяў апошні варыянт.

Яшчэ адзін прыклад. У «Полымі» № 10 публікуецца верш Я. Купалы «Ёсць жа яшчэ» (1926 г.). Вось яго апошнія строфы:

Ёсць жа яшчэ ў мяне вера
У вольны мой родны народ,
Што — у патрэбе — з сякерай
Выйдзе за волю ў паход!

Ёсць жа яшчэ... Ну, а людзі?
Сябры-суседзі тут, там?
Вы — непадкупныя суддзі,
Што ж яшчэ хочацца вам?!

Так надрукавана. А ў публікацыях 1920 — 30-х гадоў апошні радок друкаваўся наступным чынам:

Што ж, яшчэ хочацца вам?

Здавалася б, усяго адна коска, а як яна перайначвае сэнс, змест твора. І сведчыць, што ў сапраўднага мастака сэнсавую, эмацыянальную, палітычную ці эстэтычную нагрузку нясе любы знак прыпынку, любы клічнік ці пытальнік. І яшчэ раз напамінае, што пры публікацыі спадчыны патрабуецца вельмі вялікая пільнасць, уважлівасць і дакладнасць.

Б. Сачанка. Мы са свае спадчыны ведаем вяршкі, сам айсберг яшчэ пад вадой. Каб адкрыць усё, што мы маем каштоўнага, трэба дзесяцігоддзі нястомнай работы. Паглядзіце, як зрабілі ў Маскве. Яны перш за ўсё надрукавалі тое, што ляжала ў сталах. У нас больш ляжала ў падвалах. Мне здаецца, што інстытуты філасофіі, гісторыі, фальклору і этнаграфіі маглі б спініць менш патрэбную работу і ўзяцца за архівы. У самы бліжэйшы час неабходна сабраць рэспубліканскую нараду па спадчыне, у якой прынялі б удзел розныя ведамствы, і ў прыватнасці, наш Дзяржкамвыд. Каб была распрацавана праграма, і кожнае выдавецтва па сваім профілі атрымала пэўныя ўказанні: што падымаць, што выдаваць. Гэта адно. Другое: пошукі самой спадчыны. У нас некалькі архіваў, ідзеш з аднаго ў другі — і не ведаеш, дзе што ёсць. Інфармацыя пастаўлена надзвычай слаба. Вось кніжка Інстытута беларускай культуры 1926 г., там паведамляецца, што разгледжаны і прыняты этнаграфічны слоўнік, укладзены прафесарам Сержпутоўскім. Каля 20 тысяч слоў і тэрмінаў. Дзе гэты слоўнік? Гэта ж велізарнейшая работа, гэта ўся матэрыяльная і духоўная культура нашага народа за вякі! Вось другое паведамленне: літаратурная камісія ставіць сваёй мэтай сабіранне аўтографаў беларускіх пісьменнікаў. З паступіўшых у камісію матэрыялаў вылучаюцца аўтографы Насовіча і прысланыя з Віцебска аўтографы Гаруна ў асобным сшытку, уласная папка Ядвігіна Ш. і пяць здымкаў, сярод якіх здымак Гаруна, артыкул Багдановіча «Забыты шлях» з шасцю вершамі і іншыя. У 26-м годзе ўсё рыхтавалася да друку. Дзе ўсё гэта? Хто будзе шукаць? Збіранне спадчыны — дзяржаўная справа, а не прыватная.

Н. Пашкевіч. Размова ідзе пра неабходнасць дзяржаўнай праграмы.

Б. Сачанка. І што самае сумнае — спадчынай у нас займаецца некалькі энтузіястаў. У мяне, у прыватнасці, ніякай падрыхтоўкі да гэтага. Мала, каб у чалавека быў смак да гэтай справы. Важна яшчэ адчуваць абавязак перад мёртвымі. А пра які абавязак можна гаварыць, калі я выступаю ў Акадэміі навук, а мне затыкаюць рот: усё выдатна, мы ўсё выдавалі і выдаём. Між тым яшчэ 30 год назад планавалі некаторыя рэчы і дасюль не зрабілі. Не перавыдалі ні Насовіча, ні Карскага, ні Сержпутоўскага. Літаратуру агульнымі намаганнямі мы будзем рабіць —хто што можа, але ж не толькі літаратура ў нас ёсць. Вось зʼявілася «Талака», людзі, якія пра нешта думаюць. Аказваецца, гэта палохае некаторых. Хай п'юць, хай наркотыкі ўжываюць, хай ідуць у падваротні — і не будзе шуму ў газетах. А прычына ў тым, што маладыя людзі задумаліся: дзе яны, хто яны, і пачалі размаўляць па-беларуску. Мы гаворым, што змяніліся часы. Змяніліся, ды не вельмі. Так і са спадчынай: яна вяртаецца толькі таму, што нехта падстаўляе галаву — ці рэдактар, ці публікатар, ці яшчэ хто. Праца ідзе саматугам. І той-сёй не зацікаўлены, каб яна ішла. Уявіце сабе, каб знайшлі раптам радок Пушкіна — свет бы гаварыў. А мы адкрываем новага Купалу, і не абазвалася ніводная газета. Ні «Звязда», ні «Советская Белоруссия», ні іншыя.

У «Асноўных мерапрыемствах па далейшаму развіццю народнай асветы ў БССР», абмеркаваных на Бюро ЦК, гаворыцца, што трэба вывучыць пытанне аб неабходнасці выдання часопіса «Спадчына». Што тут вывучаць? Часопіс такі патрэбен. А калі ёсць неабходнасць такога вывучэння, дык далучыце думку нашага «круглага стала».

С. Андраюк. Шмат ужо гаварылася пра тое, што ў нас ёсць у мінулым, якое мы маем багацце. Але сёння, відаць, асноўнае — данесці гэтае багацце да чытача, зрабіць яго даступным народу.

Што ў гэтым плане робіцца ў выдавецтве «Мастацкая літаратура»? Я думаю, не зусім правільна будзе лічыць, быццам толькі сёння мы звярнуліся ці звяртаемся да выдання спадчыны. Гэта не так. У мінулым годзе, напрыклад, мы завяршылі выпуск збору твораў М. Гарэцкага (у 4-х тамах), падрыхтаваны 5-ы, дадатковы том. Рыхтуюцца працы літаратуразнаўчыя і крытычныя. Падрыхтаваны збор твораў у 4-х тамах Ц. Гартнага. Выдадзены цэлы шэраг аднатомнікаў: Ядвігіна Ш., С. Палуяна, У. Галубка, Я. Дылы, Б. Мікуліча, М. Нікановіча. Гэта з тых, чыя творчасць не дужа была вядомая шырокаму чытачу. А як не згадаць выданне твораў В. Дуніна-Марцінкевіча ці Я. Лучыны? З вялікай радасцю было сустрэта чытачом факсімільнае выданне зборніка Алеся Гаруна «Матчын дар».

Падрыхтаваны да друку і будуць выдадзены ў 1989 г. вялікія зборнікі аповесцяў і апавяданняў Л. Калюгі і С. Баранавых, твораў С. Полацкага. Мяркуем выдаць (яны значацца ў тэматычным плане на 1990 г.) выбраныя творы Ф. Багушэвіча, А. Гаруна, А. Мрыя, Я. Баршчэўскага, М. Арла, Старога Уласа, Л. Геніюш і іншых.

На сённяшні дзень у выдавецтве акрэслена вялікая праграма выдання спадчыны, вызначаны і распрацаваны серыі «Бібліятэка беларускай класікі», «Помнікі беларускай літаратуры», «Беларуская гістарычная проза», перспектыўны план літаратурна-крытычнай спадчыны.

Я тут цалкам падтрымліваю Б. Сачанку, што праграма выдання спадчыны павінна стаць агульнакультурнай праграмай дзейнасці Дзяржкамвыда БССР, Міністэрства культуры, Міністэрства народнай адукацыі, Акадэміі навук БССР, яе аддзялення грамадскіх навук. Толькі агульнымі намаганнямі можна будзе тут нешта зрабіць.

Варта яшчэ звярнуць увагу на прапаганду нашай культурнай, у тым ліку і літаратурнай спадчыны. Тое, што робіцца ў гэтым напрамку нашым друкам, нікога не можа задаволіць.

Н. Пашкевіч. Такім чынам, выказаліся ўсе ўдзельнікі «круглага стала». Па-мойму, размова была змястоўная, насычаная і думкамі, і фактамі. Будзем спадзявацца, што газета апублікуе разгорнутую яе стэнаграму, і чытач атрымае цікавую інфармацыю пра тое, што ў нас робіцца па вывучэнню і папулярызацыі літаратурнай спадчыны, а ўсе, хто займаецца гэтай справай, больш выразна ўявяць свае задачы, напрамкі і сэнс пошукаў. Карыстаючыся выпадкам, хачу паведаміць пра адно важнае мерапрыемства, якое ляжыць у рэчышчы разгледжанай тэмы. 29 лістапада адбудзецца сумеснае пасяджэнне секцыі крытыкі і літаратуразнаўства Саюза пісьменнікаў і Інстытута літаратуры Акадэміі навук БССР з удзелам выкладчыцкага актыву нашых вышэйшых навучальных устаноў. Мы абмяркуем вельмі важную сёння праблему стварэння новай навуковай гісторыі беларускай савецкай літаратуры. Многія закранутыя намі пытанні, безумоўна, знойдуць там дадатковае асвятленне. Шчырае дзякуй усім за ўдзел у сённяшняй размове.

Матэрыялы «круглага стала» падрыхтаваны да друку аддзелам крытыкі і бібліяграфіі «ЛіМа».

Віншуем!

28 лістапада спаўняецца 60 гадоў пісьменніку Анатолю Чаркасаву. Праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнямі творчага плёну, здароўя.

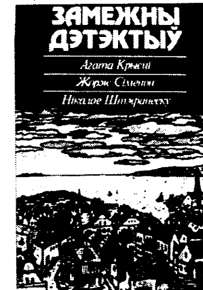
Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама жадаюць юбіляру поспехаў у жыцці і творчасці.

Кнігапіс

І. ШАМЯКІН. Петраград — Брэст. Гістарычны раман. Аўтарызаваны пераклад з беларускай Т. Шамякінай. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Гістарычны раман Івана Шамякіна «Петраград — Брэст» выйшаў у новай серыі «Беларуская проза», адрасаванай усесаюзнаму чытачу.

ЗАМЕЖНЫ ДЭТЭКТЫЎ. Зборнік. Укладанне і прадмова М. Лужаніна. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Першы зборнік, у якім прадстаўлены дэтэктывы, выдадзены па-беларуску. Усе творы перакладзены з арыгінала. Чытач пазнаёміцца з аповесцямі А. Крысці «Нябожчыкава люстэрка» (пер. з англійскай П. Марціновіча), Ж. Сімянона «Порт у тумане» (пер. з французскай А. Асташонка), Н. Штэфанеску «Доўгае лета» (пер. з румынскай Л. Карус).

ПАЎЛУХА-ПАРТЫЗАН. Зборнік аповесцей. На украінскай мове. Для сярэдняга школьнага ўзросту. Кіеў, «Вэсэлка», 1988.

Кніга «Паўлуха-партызан» далучае юных чытачоў да подзвігу іх аднагодкаў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Зборнік склалі аповесці рускіх пісьменнікаў А. Інчына «Паўлуха-партызан», герой якой Паўлік Ганчароў з Мардовіі, Ю. Каралькова «Партызан Лёня Голікаў», а таксама М. Корзуна «Віця Сітніца», перакладзеныя на украінскую мову З. Лешчанка, А. Мацэвічам і Ф. Ксянзёнкам.

Пасля таго, як раскулачаны беларускі селянін Хведар Роўба пахаваў на дзікім мыску, на беразе чужой паўночнай ракі сваю адзіную дачушку Волечку (раней у гэтых жа краях пахаваў ён жонку Ганулю), жыццё страціла для яго канчаткова ўсякі кошт і сэнс. Яно даўно ўжо, да развітання з апошняй уцехай-нітачкай, стала невыносным... Было ў Хведара Роўбы, як і ва ўсіх, чалавечае імя, імя адабралі, назвалі «лішэнцам», «цвёрдападатнікам», «кулацкай мордай» і іншымі нялюдскімі словамі; было ў Хведара Роўбы нейкае месца сярод людзей, былі радзімы куточак, родная хата, сямейка і зямелька, права, надзея і вера ў будучыню, і ўсё гэта, зноў-такі, адабралі ў яго, пазбавілі яго ўсяго гэтага, «пазначылі, як пазначаюць памаўзлівую скаціну», «вылучылі з грамады, выбракавалі, бы каросліваe свінчо са статка, і выкінулі далёка». Вось як склаўся яго лёс, лёс Хведара Роўбы з невялікай вёсачкі Нядолішчы, што на Віцебшчыне. Ці мільгаў хоць зрэдку які пробліск надзеі — на дабрыню, на спагаду, на чалавечнасць? Мільгаў... «Але дабрыня, мусіць, там, — думаў горка Хведар Роўба, — дзе справядлівасць і праўда. А дзе класавая бязлітаснасць, жорсткасць вышэйшых да тых, хто ніжэй, якая ж там дабрыня! Мусіць, навек адышла дабрыня з мінулым часам...».

Жыццё было невыносным, стала бессэнсоўным пасля таго, як адляцела маленькай птушачкай загубленая душа Волечкі (трымаюся аўтарскага тэксту). Але нейкая сіла — імя якой, відаць, інстынкт — прымушае рабіць апошнія крокі, вядзе, цягне Хведара Роўбу, ужо як беглага катаржаніна, да сваіх Нядолішчаў, да родных мясцін. Ці не кіруецца ён тут падсвядомым, глыбінным спадзяваннем: можа, усё, што адбылося, што адбываецца ў апошнія гады з ім, — гэта толькі кашмарны сон, прывіднае насланнё? Можа, усё гэта толькі здалося, а наяве — стаіць, як і стаяла, яго сядзіба, яго груша, і на падворышчы чакае-выглядае свайго мужыка, свайго «чалавека» яго Ганулям... Ці, можа, вядзе яго ўжо адно інстынктыўнае жаданне памерці і спачываць у роднай зямлі?

Ну, ды я тут крыху забягаю наперад, апераджаю заўтрашнія ацэнкі і аналіз новай аповесці сапраўды народнага нашага пісьменніка Васіля Быкава (гутарка, як вы ўжо здагадаліся, ідзе менавіта аб ёй). Аповесць рыхтуецца да друку ў часопісе «Полымя» і будзе змешчана ў яго першым нумары за 89-ы год. Яна мае характэрную для аўтара, выразную, з глыбокім падтэкстам назву — «Аблава» (назва, як вядома, гэта самы кароткі змест твора), мае пяць раздзелаў (мы змяшчаем перадапошні, чацвёрты), 85 старонак машынапіснага тэксту... Дадам яшчэ, што калі вызначаць больш дакладна — па танальнасці, па псіхалагічнай напоўненасці — жанр твора, то гэта — Рэквіем, Рэквіем па адной з незлічоных ахвяр сталіншчыны, гэта — адна з пранікнёных, у дадзеным выпадку мастацкіх, старонак бясконцага Мартыралогу зямлі беларускай...

Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Проза

Васіль БЫКАЎ

Радасць зямлі

РАЗДЗЕЛ З АПОВЕСЦІ «АБЛАВА»

ПАКУЛЬ развіднела, ён быў ужо ў лесе, раздумна плёўся па блытаных, пратаптаных жывёлай сцяжынках і думаў, дзе б яму прыткнуцца на дзень? Мусіць, сюды зноў прыгоняць кароў, тут месца яму няма. Тады дзе ж яно ёсць? Канешне, дзе далей ад жытла і людзей, ад поля і сенажацяў. Значыць, зноў трэба плясціся ў расцяробы ці ў той дальні і змрочны ельнік, на балотныя імшарыны. Разважыўшы, усё ж вырашыў, што лепш — у расцяробы. Там, вядома, небяспечней, чым у ельніку, затое ў тым баку поле і бульбянішча, на якое яму трэба будзе схадзіць. Як заўжды, з ранку пачало дужа смактаць пад грудзямі, хацелася есці. Журавіны ён амаль усе з'еў уначы, яны кепска спатольвалі голад, толькі праганялі смагу. Трэба было ісці па бульбу.

У гэтую раннюю гадзіну дня, мабыць, можна было не надта баяцца спаткаць чалавека, і ён з вярсту ці болей ішоў добра ўтаптанаю сцежкай, якая блытана выкручвалася ў маладым бярэзніку. Пасля, як сцежка павярнула да зімовых дзялянак, ён збочыў з яе ўлева, да Доўгага рова, пайшоў мешаным, з рэдкімі елкамі лесам, падняўся па некрутым схіле ўгору. У лесе ўжо настаў дзень, было відна, навакол сцішана драмалі елкі, не варушыўся ніводзін лісцік у жаўтлявым вецці бяроз. Здаецца, усталявалася добрае, без дажджу надвор'е, можа, нават пачнуцца прымаразкі. Тады ўраз пачарнее лісце алешын, золатам зажаўцее бярэзнік, дружна пацярушыць лістапад. Праз нейкі нядоўгі час лісцвяны лес стане скразны для позірку, усё жывое ў ім будзе бачна здалёк. Мусіць, тады яму будзе горш... Але ён не хацеў думаць пра тое, што будзе, ён жыў адным днём, ягоныя клопаты не ішлі далей наступнага вечара. Увечары, мабыць, будзе спакайней, а ўдзень трэба трымаць вуха востра.

Бадай, у тым самым месцы, дзе і першы раз, ён асцярожна спусціўся кустоўем у шырокую правалiну рова, напіўся там у ручаіне, памыў рукі і твар. Падымаўся на другі схіл доўга, разоў колькі спыняючыся, адпачываў, не ўпершыню заўважаючы, як менее ў яго сілы. Яшчэ нядаўна, у дарозе, неяк не прыкмячаў вялікае слабасці, мабыць, там рухала ім вялікая сіла мэты. А тут... Мэта ўжо апынулася ззаду. Найперш за многія дні бадзяння аслаб без хлеба, ведама, ягадамі не надта пракормішся. Але што ж тады — зноў ісці ў вёску, прасіць у каго хлеба? Чым гэта можа скончыцца? Ён і так дужа баяўся за нядаўнюю сустрэчу з Любкай, як бы яна аб тым не раззваніла ў сяле. А можа, не пазнала, калі так закрычала жудасна.

Вылезшы з рова, доўга аддыхваўся, пасля адышоўся далей да ўзроўка, знайшоў трохі ўтульную мясціну між двума кустамі ляшчынніка. Перш чым легчы, агледзеў суччо — не, арэхаў тут не ўрадзіла, на яго бяду, пажывіцца не было чым. У доле, праўда, сталі трапляцца грыбы — сыраежкі і ваўнянкі — зрэдку чырванеліся мухаморы, і ён падумаў, што хутка, мабыць, дойдзе чарга і да грыбоў. Але найперш яго вабіла бульба, пакуль тая яшчэ была ў полі.

З бульбаю ў яго быў звязаны адзін малапрыемны выпадак у германскім палоне, цяпер дык і смешна ўспамінаць аб ім. Але ўспаміналася часам, бо горкае і вясёлае ва ўспамінах заўжды месцяцца побач. Спярша ў палоне ён паўгода гібеў на вараней бруцы, калі з паўсотняй такіх, як сам, небаракаў рабіў на чыгуналіцейным заводзе, затым трапіў да баўэра. Гэта быў стары гаспадар гер Еган, два сыны якога ваявалі на фронце, а дома жыла нявестка з двума падлеткамі. Зямлі ж у таго Егана, як і скаціны, было процьма, і каб апрацоўваць яе, баўэр узяў шасцёх парабкаў з рускіх палонных арміі генерала Самсонава. Наогул у баўэра было і няблага, прынамсі, кармілі па-людску, хоць рабіць прымушалі штодня без выхадных і святаў. І яны рабілі, як чэрці, як валы, — усе гаспадарчыя работы ў полі, на гумне і дома. На гэты конт быў заведзены цвёрды, бадай, як у казарме, парадак, за якім асабіста назіраў сам гаспадар сядзібы, што некалі служыў у войску фельдфебелем і бясконца напамінаў ім аб тым. Пра гаспадарчыя справы болей клапацілася нявестка, якая насілася па палях на ладным буланым жарэбчыку, усё выглядаючы, дзе што зроблена, а што недароблена; гаспадар жа болей прыглядаў за батракамі — муштраваў і клапаціўся аднячасна. Клопат яго быў асаблівы. Ён пакараў штрафам кухарку, калі тая неяк паклала ў іхні кацёл меней мяса, чым было ўстаноўлена нормай, караў вінаватага за брак у працы ці недаробку тым, што два ці тры дні не даваў мітаг — абедаць, толькі адзін фрыштук раніцай. Аднойчы, калі палонны туляк Белашэеў паскардзіўся гаспадару, што другі палонны ўкраў у яго партабак, гер Еган не стаў дужа разбірацца, а пакараў абодвух. Ён загадаў парабкам узяцца за левыя рукі, як для прывітання, і з прымаўленнем: «Гутэн морген — гутэн таг» біць па чарзе адзін аднаго ў вуха. Іншыя парабкі, а таксама кухарка, малыя і гаспадар з нявесткай назіралі за той гульнёй з ганка. Спярша было нават смешна, як два рускія, быццам ляніва, напаўсілы пачалі біцца, але хутка кінуліся разнімаць іх, бо тыя так разлютаваліся, што ледзьве не скрывавілі адзін аднаго.

Штодня яны ўставалі па званку ў пяць гадзін раніцы, акуратна засцілалі коўдрамі свае тапчаны, пілі каву з павідлам і чорным хлебам і адпраўляліся на працу. У поўдзень палуднавалі ладнаю міскай супу з кашай з кавалкам мяса, хлеба ім давалі па фунту на раз. Спалі на чыстай бялізне, якую старая кухарка мяняла кожную суботу; кожную суботу таксама мыліся пад цёплым душам у прыбудоўцы да кухні. Белашэеў, з якім пасябраваў Хведар, усё не мог нарадавацца сваім вайсковым лёсам, казаў, дома не спаў так чыста і не еў так сытна, як у тым палоне. А праца што ж,— да сялянскае працы ім не прывыкаць. І, мабыць, усё было б увогуле добра, калі б не Рудзі, чатырнаццацігадовы падшыванец, сын Герды і ўнук старога Егана.

Гэты зладзюга Рудзі, мусіць, кожную гадзіну дома толькі і дбаў, каб зрабіць што брыдкае парабкам. То ён падапрэ каго калком у прыбіральні, то выцягне з хамута супонь, калі трэба запрагаць каня, то падставіць пад хвост кабыле іхні жбан ад кваса. Аднойчы ён выняў з нагружанай фуры шворан, і як Хведар пагнаў каня, фура звалілася з перадка, рассыпаўшы па вуліцы бульбу. Хведар кінуўся яе збіраць, а той Рудзі ад смеху хапаўся за жывот у гародзе, і Хведар, не доўга думаючы, агрэў яго цераз плот пугай. Затым сабраў усё да бульбіны, наладзіў фуру і, нічога нікому не сказаўшы, паехаў у поле. А калі ўвечары вярнуўся ў двор, дык убачыў там старога гаспадара, счырванелую ад гневу Герду і таго злыдня Рудзі з крывавым пісягом на шчацэ. Стары Еган тут жа распачаў следства, Хведар спрабаваў апраўдацца, але яго не захацелі і слухаць. Нявестка нешта гырчэла пра камендатуру і гаўптвахту, але свёкар сказаў, што гаўптвахты не будзе: ён не можа дазволіць, каб у гарачы дзень веснавых работ ягоны работнік сядзеў у кутузцы ці ляжаў на тапчане з пасечаным бізунамі задам. Ён яго пакарае ганьбай — заўтра Федэр пойдзе на працу ў аднай кашулі, без порткаў.

Спярша Хведар не зразумеў нават: што гэта за дзіўная кара — без порткаў? У адных падштаніках ці што? Але аказалася, што не ў падштаніках — зусім без нічога аднізу. Было не сцюдзёна, прыгравала сонца, але пакутам Хведара не было межаў. Увесь час і так і гэтак тузаў долу падол споднай сарочкі, каб хоць як прыкрыць свой мужчынскі сорам, але прыкрыць не было як — трэба ж было працаваць: нагружаць у фуры бульбу, цягаць кашы ў полі. А навакол былі людзі, немцы і немкі, іхнія дзеці, хлопчыкі і ладныя ўжо дзяўчаты, усе з рогатам ці ўтрапёна пазіралі на яго, і ён гатовы быў завыць ад сораму і крыўды. Ён ледзь дачакаўся вечара таго бясконцага доўгага дня і, прыбіўшыся ў свой катух, без вячэры шаснуў пад коўдру. Якое гэта было неспазнанае шчасце — адчуць сваё цела прыкрытым ад чужых вачэй! Усё ж яму ішоў тады дваццаць першы год, ён быў нежанаты, думаў, што горшага здзеку прыдумаць ужо немагчыма, гэты — самы вялікі. Але мінуў час, пасыпаліся іншыя здзекі, у параўнанні з якімі адмысловая выдумка таго баўэра здавалася недарэчным жартам — не болей.

Голадна глытаючы слінкі, Хведар скорчыўся пад кустамі на дробнай траве, увабраў галаву ў шырокі, залямцаваны каўнер свае світкі, засунуў рукі запазуху і ляжаў так. Вочы часам заплюшчваў, нічога не бачачы наўкола, ды адсюль не шмат можна было і згледзець. Затое ягоны слых быў, як заўжды, абвострана-чуйны. Здаецца, і ў сне. Хведар прыслухоўваўся да наваколля, бо чым жа яшчэ мог ён засцерагчыся ў ягоным становішчы? Лес пачаў трошкі шумець, але ўвогуле скрозь стаяла лясная ціша, часам пырхала ў кустоўі птушыная дробязь, ды тое не парушала Хведаравага спакою. І памалу і неўпрыкмет ён быццам адасобіўся ад гэтага лесу і гэтага часу, бо, засынаючы, убачыў сябе здаля і мо ўпершыню зразумеў усю гароту свайго становішча. Тое відовішча самога сябе прымусіла яго схамянуцца ад нейкага здзіўлення ці што. Сапраўды, чаму ён непрытульна ляжаў тут, праз дзве вярсты ад тае мясціны, дзе ўпершыню ўбачыў свет, дзе ён пражыў сталае сваё жыццё, дзе нарадзіліся яго дзеці? Чаму ён стаў тут для ўсіх жахлівым чужынцам, хто ў тым вінаваты? Можа, адзін сам? Ці і яшчэ хто іншы? А можа, і ніхто? Але ж як тады ўсё тое стала магчыма? Увогуле гэта ж трэба так вось страціць усё, зрабіцца выгнаннікам, беглым катаржнікам, чалавекам без права і закона. І як усё пачалося? Колькі ён думаў пра тое, як і з чаго пачалося,—выразнага адказу знайсці не мог. Бо пачалося ўсё неяк няўзнак, недаўменна і неспадзявана, а абярнулася менавіта тым, чым абярнулася. Ці мог ён прадбачыць усё ў той завірушны вечар, як яны сядзелі ў сельсавецкай хаце, і старшыня Сокур вынес на абмеркаванне загадкавае пытанне: на каго размеркаваць тры цвёрдыя заданні, якія ён прывёз з райвыканкома? Нялёгкая была гэта справа для членаў сельскага Савета, якім з'яўляўся тады і Хведар Роўба. Тыя гады ён лічыўся серадняком — па колькасці сваіх дванаццаці гектараў зямлі. Было некалькі гаспадарак, багацейшых за яго, мелі па чатырнаццаць і пятнаццаць гектараў. Але што то былі за гектары? Зміцрок Бядута, напрыклад, меў іх шаснаццаць, але жыў бедняком, бо рабіць на зямлі не было каму, два сыны не вярнуліся з вайны, сам быў стары і нямоглы. Ягоны надзел — дальняя прырэчная балацявіна за час вайны, рэвалюцыі і польскай вайны спрэс зарасла кустоўем і толькі што на паперы лічылася ворывам. Але недзе лічылася, і Зміцрок самы першы атрымаў позву на цвёрдае заданне. Ён жа, Хведар, дык і не думаў ніколі, што яго можа напаткаць такі самы лёс, хоць і жыў з большага спраўна, але ж які ён кулак? Адзін конь, дзве каровы, авечкі, свінчо, — бадай, як і ва ўсіх астатніх у Нядолішчы. Што былі гусі, дык сажалка ж у канцы гародаў. Цёк ручэй з балацявінкі, неяк увесну яны з сынам запрудзілі яго ля мастка, нацякла ладнаватая сажалка ды так і асталася. Але, мусіць, не тое вызначыла яго кулаком, а малатарня.

Хай яна спрахне, тая малатарня, навошта ён з ёю звязаўся! Малаціў бы, як і раней, цапамі, ужо не так шмат было таго збожжа, каб яго за зіму не абабіць на таку ў тры цапы. Дык не, захацелася, каб культурна, каб малатарняй...

Як цяпер помніцца, думку пра тое падаў сын Міколка. Тады ўжо ён быў ладны дзяцюк, увосень збіраўся на прызыў у Чырвоную Армію і лічыўся сакратаром камсамольскай ячэйкі ў Нядолішчы. Як ён стаў сакратарыць, у хаце паявіліся газеты і брашуры, некаторыя цікавыя часопісы, як «Бязбожнік», напрыклад. Звычайна сын быў дужа заняты дзень і чытаў толькі ноччу пры лямпе, а назаўтра што цікавейшае падсоўваў бацьку — то артыкул у «Беларускай вёсцы» пра падаткі і самаабкладанне, то выступленне таварыша Сталіна пра апазіцыю, а то брашуру наркома Прышчэпава пра культуру сельскай гаспадаркі. Хведар чытаў з большага, не дужа ўсё разумеючы, але галоўнае ён цяміў спраўна: жылі сапраўды кепска, бедна, малакультурна, гаспадарку вялі няправільна. Гэта — вядома, на кепскае ён даволі нагледзеўся. Але як гаспадарыць правільна? Мусіць, каб правільна весці гаспадарку, аднаго ведання мала, патрэбны грошы, інвентар, угнаенні. Каб было больш угнаення на яго гектары, завялі другую карову, выгадавалі цялушачку, хоць малака для іхняй сямейкі хапала і ад

адной галавы. Гады чатыры перад тым Хведар, можа, самы першы ў вёсцы, купіў у Полацку плуг — новенькі, фабрычны, афарбаваны ў сіні колер, з роўненька вытачанымі дубовымі ручкамі. Спрытны аказаўся плужок, адна радасць была араць ім, нават прыходзілі паспрабаваць суседзі. Пасля купілі плугі і яшчэ некалькі мужыкоў. Плугі ўсім падабаліся.

І вось неяк раз увосень позненька ўвечары прыходзіць Міколка. Стомлены, згаладнелы, у гразкіх ботах, аказваецца, быў на нейкай нарадзе ў раёне. Маці хутчэй міску на стол, ён з'еў троху і кажа: «Бацька, а давай купімо малатарню. Ёсць такая магчымасць праз патрэбкааперацыю. Грошы можна не разам — у рассрочку». Хведар адказаў не адразу, падумаў. Канешне, яна б дужа не блага, тая малатарня, ён ужо бачыў такую ў суседняй вёсцы Шаўцах. Летась там тры ці больш гаспадаркі склаліся і купілі, казалі, добра малоціць, дужа давольны былі мужыкі. І лягчэй, чым цапамі, і хутчэй. Але ж... Бы чула ягонае сэрца, чым тое можа абярнуцца. Ужо ведаў прыкмету: новае і небывалае ў сялянскім жыцці — часта пахне махлярствам ці дурасцю, і трэба папярэдне прыгледзецца, каб не ашукацца. Ён так і сказаў сыну, а той толькі засмяяўся: як гэта ад малатарні можа быць кепска? Гэта ж за тыдзень з малацьбой можна ўправіцца, не тое што ўсю зіму цапамі махаць. Яно так, канешне, думаў Хведар, ды ўсё маўчаў, вагаўся. Уранку, як Міколка пабег па сваіх камсамольскіх справах, асцярожна параіўся з Гануляй і вырашыў: купім. Пакуль не перакупіў хто спрытнейшы з якой іншай вёскі.

Малатарню прыцягнулі на трэці дзень пасля пакроў. Памог швагер Тамаш, доўга ладзілі пад павеццю прывад з драўлянымі дышламі і жалезнымі прэнтамі перадачы. Адклаўшы свае камсамольскія справы, памагаў і Міколка, усё ж ён таксама разбіраўся ў сучаснай сялянскай тэхніцы. Урэшце ўсё наладзілі і апрабавалі новую машыну. Ну, канешне, ніякага параўнання з цапамі — і хутка, і якасна. Праўда, народу для абслугі трэба болей, чым на таку; развязваць перавяслы, падаваць на стол, затым адзін машыніст, самы галоўны чалавек на малатарні, двое адграбаць зерне і прыбіраць салому. І яшчэ паганяць коней у павецы. Чалавек шэсць не меней патрабавала да сябе тая малатарня. Але ўсё апраўдалася. Малацілі талакой, гаспадаркамі дзвюма ці трыма адразу, як калі складвалася. Хведар нікому не адмаўляў, меркавалі як хто хацеў, а плацілі хто колькі мог. У залежнасці ад намалоту, канешне. Усё па добрай волі, што ж ён які эксплуататар для сваіх сяльчан? Мусіць, ён бы даў малаціць і дарма, але трэба былі грошы, усё ж малатарня каштавала не дзешава, і хоць узялі ў крэдыт, але сплачваць трэба было кожны квартал. Да каляд намалацілі ўсе суседзі і некаторая яго радня. Нават прывозілі з суседніх вёсак. Усім малаціў Роўба.

Нядоўга, аднак, пагрукацела на ягоным таку тая чырвоная малатарня. У наступную восень прыйшоў той самы сельсавецкі старшыня Сокур, з ім яшчэ нехта вусаты з раёна і апячаталі. Аказваецца, дапусціў ён эксплуатацыю, непрацоўны даход. «А як жа цяпер? Што будзе?» — пытаўся Хведар. «Што будзе, тое і будзе», — цьмяна адказаў вусаты, зашпіляючы свой пацёрты партфельчык. Яны ўдвух, не азіраючыся, пайшлі са двара, а ён моўчкі стаяў ля варот, ужо адчуваючы, што гэта — не страта малатарні. Гэта — пачатак і яшчэ большай бяды, што чорнай варонай закружылася над яго галавой. Міколкі ў той час ужо не было дома, месяцы два, як прызвалі на вайсковую службу, адправілі на далёкаўсходнюю граніцу. Прыслаў адтуль першы ліст, апісваў, як адказна і пачотна служыць на самай баявой граніцы. «У непасрэдсцвеным сапрыкаснавенні» з японскімі самураямі, і што давер радзімы ён апраўдае. Хведар скупа яму адпісаў пра іхняе жыццё, але пра малатарню не ўставіў ні слова. Хай сын служыць спакойна, апраўдвае давер родзіны.

А ў Нядолішчы на той час заварыліся малавясёлыя справы. Знайшліся зайздроснікі, як той Зыркаш, якія напісалі на яго за малатарню ажно ў Полацк — што абірае сялян. Але ж хіба ён абіраў... А як сталі размяркоўваць цвёрды падатак, адразу ўспомнілі тую малатарню, і Сокур сказаў, што тут будзе па справядлівасці, на малатарні Роўба нешта зарабіў. Хведар не ведаў, як адказаць: коратка адказаць ён не ўмеў, а доўга тлумачыць не было як. І выйшла так, што старшыня меў рацыю: зарабіў Роўба ці не, але ў вёсцы другой малатарні не было, і цвёрды падатак прыляпілі яму законна.

Цяпер, падумаўшы, дык разумееш — начарта яму здалася тая малатарня. Лепей бы, як спрадвек, малацілі цапамі, мелі б які-ніякі хлеб і сваё жытло. І не мелі б таго няшчасця, што, як з прорвы, абрушылася затым на яго сямейку.

Але, мусіць, тады нічога ўжо не ўратавала б, малатарня была толькі прычэпкай. Так ужо калі гружаны воз пахінецца ў калдобіне, дык, як не хапайся рукамі, абернецца, адзін бок пераасверыць другі. Тая малатарня была толькі апошнім давескам, які пераасверыў яго і без таго нахілены воз жыцця. Бо яго ўжо пазначылі, як пазначаюць памаўзлівую скаціну ў статку, нейкая адзнака асаблівасці з'явілася на ягоным прозвішчы ў сельсавеце ці, можа, у раёне. Той цвёрды падатак у семдзесят пудоў збожжа ён неяк сплаціў, хоць падмёў усе хлебныя засекі ў клеці — вывез усё да першага сакавіка, як і прадпісвала абвестка. Галаднавата стала ў іх на стале, невядома, чым было засеяць яравы клін: асталося пуды два ячменю і трохі аўса. І ён не ведаў, ці прыкупіць астатняе, ці пазычыць у каго? Ён яшчэ не надумаў, як яму выкруціцца з ярыной, калі прынеслі і новы, яшчэ болей цвёрды, падатак: на гэты раз восемдзесят пудоў збожжа і сто рублёў грашыма. Ён сказаў сабе: з глузду яны там з'ехалі, дзе ён гэтулькі возьме? Бегаў у сельсавет, ездзіў у раён да знаёмага сакратара Церабільнікава, які яшчэ з ягоным Міколкам разам працавалі ў камсамоле, — скардзіўся, тлумачыў, прасіў. Не, не памагло нічога, сказалі: не сплаціш у срок, апішам усю гаспадарку, «в том числе будынкі і жывёлу». Пабедаваў з тыдзень і пачаў хадзіць па радні, сваёй і жончынай, па хоць бы трошку заможных людзях у вёсках. Але ўсе нібы адранцвелі, аглухлі да чужой бяды, ніхто нічога не даў. Мусіць, кожны думаў, як выкруціцца самому, бо Роўба ўжо не першы быў абкладзены цвёрдым падаткам, чуў, такі ж падатак панакладвалі і ў іншых вёсках. Тады кінуўся прадаваць малатарню, абвясціў у вёсцы, у суседніх паселішчах. Ды ніхто не купляў, не папытаўся нават. Мусіў папрадаваць жывёлу, абедзвюх кароў, усе авечкі, дзвюх свіней з хлява. Дурны быў, каб ведаў, што дарма ўсё гэта, не ўратуе і квітанцыя аб поўным разліку. Нічога, мабыць, ужо не магло яго ўратаваць, калі хтосьці надзяліў яго паганым і страшным словам кулак.

Неяк тады, бегаючы за грашамі, спаткаў у мястэчку Наэма, старога яўрэя, з якім калісьці меў справу, як купляў малатарню, ды заходзіў да яго і раней. Дружбы між імі вялікай не было, але Наэм мог пазычыць грошы і нават пачакаць, калі не выпадала аддаць, як дамаўляліся, ці заместа рублёў мог узяць яйкі, масла ці нават пару мяхоў бульбы. Заўжды дзелавы рухавы Наэм брыў па вуліцы, бы нічога не заўважаючы вакол. Усё ж Хведар павітаўся, і яны разгаварыліся трохі, і тады Хведар дазнаўся, што і ў Наэма таксама нелады з уладай. Як Хведар паскардзіўся на сваю бяду, стары яўрэй узяў яго за гузік і дужа пацягнуў да сябе. «Я табе кажу: кідай усё, бяры дзяцей у ахапку і ўцякай. Куды? Няважна куды, — куды вочы глядзяць. Пасля позна будзе. Гэта табе кажа Наэм! Я ўсё кінуў і во з гэтым вандзэлкам іду на станцыю. Я тут не жыхар болей! Я — бежанец! Ты мяне паслухайся, Хведар!»

Не, тады Хведар яго не паслухаўся: як гэта ўсё кінуць? А зямля, гаспадарка? І куды падацца? Тут усе яго карані, вяскоўцы, радня — як ён можа з'ехаць куды ў непрытульны, нязнаны свет?

Ён пражыў у Нядолішчы яшчэ месяцаў дзесяць. Нярадаснае было тое жыццё, бясхлебе і посніца надоўга пасялілася ў ягонай хаце. Хведар дык яшчэ неяк трываў, сцяўшы зубы, а Ганулька пачала часта плакаць, асабліва ўранку ля печы, як бралася варыць ежу і нешта трэба было ўсыпаць у чыгун, пакласці на патэльню. Для малой Волечкі хадзілі па малако ў вёску да Лёксы ці да Грачыхіных. Тыя яму спачувалі, перажывалі ягоную бяду, бы сваю, і чым маглі памаглі. Мусіць, тады ён схадзіў і да Цыпруковага Зміцера, які трэці год быў вінен яму трыццаць рублёў грошай. Быў вінен з той малацьбы, а не аддаваў, і Хведар не мог напомніць яму — было ўсё ж няёмка, бы ён дамагаўся чаго незаконнага. Дарма тады не паслухаў Ганульку, якая, калі ён сабраўся ўвечары да Зміцера, сказала: «Не ідзі! Хай яны згараць, тыя трыццаць рублёў, калі ён такі чалавек нягодны...» Мусіць, нягодны, нават напэўна так, думаў Хведар, але ж сам трапіў у нявыкрутку. Як тут не пойдзеш. Пайшоў і, канешне ж, атрымаў дулю. Не меў грошы Зміцер ці не схацеў аддаць — хто яго ведае, толькі дужа нядобра пагаварылі яны, і Хведар, прыйшоўшы дамоў, зацята маўчаў да ранку. Яно, можа б, і нічога асаблівага, можа б, як і абышлося, і без тых грошай, калі б гэты Зміцер не быў у актывістах камбеда. Калі пачалося самае страшнае — раскулачванне, — менавіта ён і прапанаваў на пасяджэнні раскулачыць Хведара Роўбу. Як лішэнца і цвёрдападатніка. Што ж, яго паслухаліся, Хведара выслалі. Правялі класавую барацьбу на вёсцы, а тая трыццатка так і засталася за Зміцерам. Хай карыстаецца на здароўе. Хведару не шкада грошай, толькі яшчэ болей сумна зрабілася ад таго на свеце.

Недзе ўгары свяціла негарачае сонца, вяршаліны елак воддаль ціха гарэлі ў ягоных бліскучых промнях. На іх голлі грэліся вароны, часам пераляталі кудысь — на суседнія елкі ці што? Унізе ж, пад ляшчыннікам, стыў сыраваты засень, было халаднавата, і Хведар колькі разоў ужо варочаўся то адным, то другім бокам, каб не дужа застуджацца ад зямлі. Ён прыдрамаў трохі, можа, з гадзіну ці больш, пасля, апроч сцюжы, яму стаў дапякаць голад, і ён сеў пад кустом. Карцела пайсці ў поле па бульбу. Можа, там ужо ўсё выбралі, людзей на палетку, мабыць, няма, і ён што-небудзь знойдзе. Якіх дзесятак пакінутых у зямлі бульбін, — то, мабыць, не будзе кража. А калі і кража, дык не дужа вялікая. Калгаснікі яму даруюць. Усё ж яны ўзялі ад яго болей — адна сядзіба чагосьці каштуе. Ды й малатарня таксама. А яму спатрэбілася ад іх якога паўвядзерца бульбы. Не так ужо і многа.

Устаўшы, ён памалу паплёўся між кустоўя алешніку, улез у завалены хворастам малады асіннік, ледзь выбраўся з яго. Трохі затрымаўся ў зарасніку высокага, у рост чалавека, малінніку са ссохлымі, счарнелымі ягадамі ў вецці, якія тут не ўсе выдзяўбалі птушкі, збіраў па адной, еў. Наедак, аднак, быў няважны, толькі хрумсцелі на зубах насенныя костачкі, маліны ўжо страцілі ўсю ранейшую слодыч. На сконе дня вылез з узлеска недзе паблізу ад таго бульбянога палетка, на занятае азімінай поле, і зразумеў, што занадта ўзяў управа, цяпер трэба ісці па ўзлеску назад. Толькі ён адышоўся мо з паўвярсты, як пачуў нейчы блізкі нягучны голас. Хведар стаіўся ў кустах, крадком паглядзеў наперад. Непадалёк на ўзлеску з вяроўчынай у руках клыпаў згорблены, у рудым армяку стары, пасвіў рахманую чорную кароўку. Тая ўсё нацягвала вяроўку, імкнучыся за травой у кустоўе, і стары зласнавата бурчэў на яе. Хведар прыгледзеўся з зарасніку, ці не знаёмы хто? Але не, мусіць, то быў не знаёмы. Напэўна, чалавек не з ягонай вёскі, можа, з якой суседняй. Хведар мог бы яго абысці лесам; ды ў яго раптам з'явілася думка: а можа, папрасіць хлеба? Калі той пасвіць з ранку, дык, можа, запасся хлебам, можа б, і яму даў кавалак. Дужа хацелася хлеба.

Урэшце набраўшыся адвагі, ён выйшаў з узлеску і роўна пайшоў краем азіміны, усё цікуючы за пастухом. Той ужо мог яго ўчуць, але пакуль не звяртаў увагі, і Хведар падышоў зусім блізка, стрымана павітаўся. На яго зірнулі выцвілыя вочы старога чалавека з тварам, абросшым (зрэшты, як і ў самога Хведара) сівою блытанай шчэцю. Чалавек нібы паморшчыўся, разглядаючы яго, але не адказаў нічога. Тады Хведар павітаўся зноў.

— Ды чую, чую, — сказаў стары, шамкнуўшы бяззубым ротам. — Дзень добры, ну.

— Карову пасяцё?

— Карову, аняго ж. Не каня. Каня ўжо не пасу. Адпасціў.

— А самі адкуль жа будзеце? — запытаўся Хведар і сцішыўся. То было важнае для яго пытанне, каб вызначыць, можа ён пазнаць Хведара ці не.

— Ды вунь, з Ушатаў, — сказаў стары і ўважліва агледзеў Хведара. Убогі выгляд яго, аднак, здаецца, не ўразіў пастуха — той сам быў апрануты не лепш. Хведар з палёгкай расслабіўся. У дальняе вёсцы Ушатах ён ведаў мала каго, таксама, мусіць, як і яго там мала хто памятаў.

— Можа, закурыць маеце? — раптам сказаў Хведар і не пазнаў свайго голасу, такі той стаў слабы і жаласны. Курыць ён зусім не хацеў, — даўно адвык ад курыва, але не мог адважыцца адразу папытацца пра хлеб.

— Есціка, — сказаў стары і палез у сваю глыбокую кішэню. — Во самасеечкі трохі маю. Толькі запаліць няма чым.

— Запаліць, можа, знойдзем, — сказаў Хведар, ужо пашкадаваўшы, што завёў тую гаворку пра курыва — трэба было ашчаджаць запалкі. Усё ж яны скруцілі з жоўтай газеціны па невялікай цыгарцы, і Хведар дрыготкімі пальцамі асцярожна церануў запалку, ашчадна прыкурыў сам, пасля ўжо смялей даў прыкурыць старому.

— У калгасе, дзед? — запытаўся Хведар, як яны зацягнуліся па адным разе. Ад тае зацяжкі ў яго адразу ж закруцілася ў галаве, і ён ледзь не хіснуўся. Стары другі раз падазрона паглядзеў на яго.

— У калгасе, а як жа... Цяпер усе ў калгасе. А як жа...

— Няўжо і аднаасобнікаў не асталося?

— Аднаасобнікаў? — прыжмурыў адно вока стары і спытаўся. — А сам адкуль будзеш? Здалёк?

— Ды я... Нетутэйшы, — схлусіў Хведар. — Да радні іду.

Чорная карова памкнулася за куст на ўзлеску, пацягнула вяроўчыну, і стары мусіў пацягнуцца за ёй. Хведар пацюху пайшоў следам.

— А там, адкуль ідзеш, хіба асталіся аднаасобнікі?

— Ды не, знаеце...

— І ў нас не асталося. Каторыя ў калгас не хацелі — вывезлі. Каторыя пасля і захацелі, тожа раскулачылі і выслалі. Кулакі, падкулачнікі, — мармытаў стары, з вяроўчынай у руках усё кіруючы за каровай.

— Ну а як жа ў калгасе? Ці багата?

— Багата! — сказаў адразу стары. — З вялікадня да Іллі траўку елі. З Іллі пачалі патроху бульбачку капаць. Ды што — на Іллю, якая там бульбачка! Арэхі...

— Во як?

— Ну. А што ж ты не ведаеш? Ці ў вас там не было голаду? — стары ўтаропіўся ў яго дакорлівым позіркам.

— Ды як вам сказаць? Было...

— Ну. Аднаго і паратунку, што кароўка. Малачко! Ды і тое здаць трэба. Дзвесця літраў. І мяса, і яйкі. І воўну. Зімой асмалілі падсвінка, дык штрафу далі пяцьдзесят рублёў.

— За падсвінка?

— Аняго ж. За скуру. Скуру ж трэба здаваць. А ў вас хіба не такія парадкі?

— У нас? Ды як вам сказаць? Строга, але, можа, не так, — трохі збянтэжыўся Хведар, — ён не ведаў, як адказаць старому. Ці ўсюды было так, як тут? Ці, можа, у іншых мясцінах было трохі інакш. Мусіць, стары гэта зразумеў па-свойму.

— Я і казаў: нідзе няма так пагана, як у нашым раёне. Нягоднае кіраўніцтва, нягодныя людзі. Ці ж можна так: за якую нядоімку — апошнюю карову. А малыя? Як ім без малака? Памруць. Ці мала іх памерла ўлетку. І малых і старых. Во бадзяюся па лясах з гэтай, — ён тузануў вяроўчынай. — Каб не адабралі. Бо плаціць жа падатак няма чым.

— Бяда, бяда, — раздумна паспачуваў старому збянтэжаны Хведар, якому яшчэ ні з кім не давялося гутарыць аб тутэйшых парадках, даведацца, як жывуць гэтым часам ягоныя землякі. Стары быў першы, і яму хацелася шмат пра што папытацца ў яго, хоць ён і баяўся выклікаць якое падазрэнне да сябе — усё ж чужы чалавек.

— Бяда, аняго ж.

— Можа, трэба было паскардзіцца? Жалабу куды напісаць? — асцярожна параіў Хведар.

Стары зласнавата ўхмыльнуўся ўсім сваім касмылявым тварам.

— Каму жалабу? Начальству? Дык яны ж самі ў нас, як звяры. Прыедзе каторы... Вунь гэны Роўба: усё мацюгом ды пагрозай, Сібірру палохае...

Хведар знянацку адчуў, як закалыхалася пад ім зямля і коса паплыло кудысь поле.

— Роўба?

— Ну, Роўба. Цяпер жа ён парцейны сакратар. Малады, а нібы той цівун! Ад бацькі адмовіўся. Бацька ж яго раскулачаны ў Нядолішчы, дык адмовіўся. Казалі, і прозвішча меўся мяняць, каб ані звання...

Хведар, здалося, уязджаў у зямлю, якая ўсё плыла, гойдалася навакол. Ён ужо кепска чуў, што яшчэ казаў стары, які гаварыў і гаварыў — скардзіўся, мабыць, на парадкі ў раёне.

(Заканчэнне на стар. 12).

Наш каляндар

АДКАЗНАСЦЬ ПЕРАД МУЗЫКАЙ

Да 100-годдзя з дня нараджэння заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Георгія ПЯТРОВА

Маё знаёмства з Георгіем Мікалаевічам Пятровым пачалося незвычайна — 10 лютага 1948 года, у дзень апублікавання пастановы ЦК ВКП(б) аб оперы В. Мурадэлі «Вялікая дружба».

Напярэдадні, 8 лютага, у Мінску адбылося адкрыццё акруговай Алімпіяды салдацкай мастацкай самадзейнасці. Салдацкаму хору з Брэста, як аднаму з лепшых, даручалася адкрыццё заключнага канцэрта алімпіяды ў акруговым Доме афіцэраў. (Я быў адным з кіраўнікоў хору). У той час усе канцэрты самадзейных і прафесійных калектываў належала адкрываць песняй пра Сталіна. У рэпертуары нашага калектыву была песня В. Мурадэлі «Нас воля Сталіна вяла». У дзень выхаду ў свет пастановы ЦК нас, кіраўнікоў хору, аркестра, выклікалі да начальніка палітаддзела Беларускай ваеннай акругі, які загадаў замяніць песню В. Мурадэлі на песню «Кантата пра Сталіна» А. Аляксандрава. Мы спрабавалі растлумачыць, што рэпертуар, паказаны на алімпіядзе, рыхтаваўся чатыры месяцы і што за два дні, якія засталіся, вывучыць «Кантату пра Сталіна» нерэальна. Генерал перарваў нашы тлумачэнні: «Выконвайце загад, а калі трэба, вам будзе дадзена дапамога».

У той жа дзень дапамога прыбыла — у асобе Г. М. Пятрова. Павітаўся, коратка прадставіўся: «Пятроў... На ўсялякі выпадак — галоўны хармайстар опернага тэатра». Адразу ж вырашылі праслухаць хор. Загучала песня «Нас воля Сталіна вяла», і неўзабаве ў спартыўную залу, дзе размяшчаўся і рэпеціраваў наш калектыў, убег раз'юшаны маёр і загадаў: «Спыніць гэтую агіднасць!» Георгій Мікалаевіч у спакойнай, добразычлівай форме, злёгку заікаючыся, спытаў: «Што вы называеце агіднасцю: песню пра Сталіна? Ці харавы калектыў, якому аказаны гонар адкрываць алімпіяду?» Маёр збянтэжыўся, але потым сабраўся з духам: «А вы чыталі пастанову ЦК? Партыя асудзіла оперу «Вялікая дружба» Мурадэлі, а разам з ім кампазітараў - касмапалітаў, фармалістаў: Пракоф'ева, Шастаковіча, Хачатурана». Пятроў горача пачаў даводзіць «стражу парадку», што партыя наша нікога не судзіць (даючы зразумець, хто судзіць), для гэтага, дадаў ён, ёсць юрыдычныя органы, а кампазітараў, якіх назваў маёр, ведае ўвесь свет, іх рассудзіць гісторыя.

Каб выказаць такія меркаванні ў той час, без перабольшання можна сцвярджаць, патрабавалася, па крайняй меры, мужнасць. Я адразу ж пранікся вялікай павагай да Чалавека, які быў вольны ад дагматызму, фармалізму, канфармізму і іншых «ізмаў».

Музыкант шырокага творчага дыяпазону: выдатны піяніст — выканаўца, ансамбліст, канцэртмайстар, цудоўны педагог... За 37 гадоў працы ў музычных навучальных установах Беларусі ён выхаваў вялікую плеяду цудоўных слухачоў і прыхільнікаў музы Еўтэрпы, якія па ўсёй краіне, і перадусім у нас у рэспубліцы, працягваюць развіваць лепшыя традыцыі беларускай музычнай культуры.

Шмат намаганняў Г. Пятроў аддаў фарміраванню і ўдасканаленню опернага мастацтва Беларусі. У нашым Дзяржаўным тэатры оперы і балета працаваў у якасці дырыжора, рэжысёра, галоўнага хормайстра, заўжды дбаў пра выхаванне оперных салістаў і харыстаў, аркестравых музыкантаў. Кожнаму свайму выхаванцу, няхай будзе гэта студэнт кансерваторыі ці артыст опернага тэатра, Георгій Мікалаевіч імкнуўся перадаць пачуццё вялікай адказнасці перад Музыкай і перад слухачамі, дзеля якіх і існуе гэтае цудоўнае мастацтва. Ён часта паўтараў, што выкананне са сцэны — гэта не проста ігра на раялі ці спевы, а аўтарская споведзь, своеасаблівы творчы маніфест. Раскрыццё ідэйна - вобразнага зместу кампазітара вымагае глыбокіх і рознабаковых ведаў, умення, навыкаў, таму заахвочваў тых маладых музыкантаў, якія працавалі з поўнай аддачай эмацыянальных і інтэлектуальных сіл.

Фундаментальную музычную адукацыю Г. Пятроў атрымаў у Маскоўскай кансерваторыі, якую закончыў з сярэбраным медалём у 1910 годзе, у класе выдатнага рускага піяніста К. Ігумнава. Ад яго ён пераняў рыцарскую адданасць раялю, успрыняў лепшыя характарыстычныя якасці айчыннага піянізму. Надзвычай актыўнай і творча цікавай робіцца дзейнасць Г. Пятрова пасля

Заслужаны дзеяч мастацтваў БССР прафесар Г. ПЯТРОЎ з юнай піяністкай Крысцінай ПАПЛАЎСКАЙ. Фота 50-х гадоў.

Кастрычніцкай рэвалюцыі. Ён выступае як піяніст-канцэртант, вядзе вялікую прапагандысцка-асветніцкую работу ў губернскіх аддзелах народнай адукацыі ў Екацярынаславе, Таганрозе, Нікалаеве, Паўлаградзе, спалучае гэтую дзейнасць з выкладаннем у музычных вучылішчах. У 1920 г. узначальвае агітпоезд імя Луначарскага.

З 1923 года і да канца скону свайго жыцця (памёр Г. Пятроў у 1960 г.) ён быў трывала звязаны з беларускім музычным мастацтвам. Напачатку малады музыкант працаваў піяністам у тэатры пры Цэнтральным рабочым клубе ў Гомелі і адначасова выкладаў у музычнай школе ў Гомелі. У 1924 годзе ў сталіцы нашай рэспублікі быў адкрыты музычны тэхнікум. Кіраўніцтва тэхнікума вырашыла стварыць оперны клас. Патрабаваўся спецыяліст высокага класа, які валодае ўсім арсеналам опернага мастацтва. Такім спецыялістам быў Г. Пятроў. У 1927 годзе ён — педагог і канцэртмайстар опернага класа Мінскага музычнага тэхнікума. Георгій Мікалаевіч праводзіў вялікую і разнастайную работу па падрыхтоўцы нацыянальных кадраў, будучых дзеячаў тэатра оперы і балета; у музычным тэхнікуме па класе камернага ансамбля ў Г. Пятрова займаўся выдатны беларускі кампазітар А. Багатыроў.

Неўзабаве Г. Пятрова прызначаюць загадчыкам вучэбнай часткі тэхнікума, і разам з плённай педагагічнай дзейнасцю ён вядзе вялікую арганізатарскую работу. Праз год даручаецца яму пасада хормайстра і канцэртмайстра Беларускай дзяржаўнай студыі оперы і балета. У гэты час Георгій Мікалаевіч даволі часта выступае як піяніст-саліст і ў складзе камернага ансамбля з вядомым скрыпачом А. Бяссмертным.

У 1933 годзе на базе студыі оперы і балета быў адкрыты Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР, дзе расквітнеў яркі талент універсальнага музыканта Г. Пятрова: ён спалучаў пасады дырыжора сімфанічнага аркестра, хормайстра і канцэртмайстра.

У гады Вялікай Айчыннай вайны Георгій Мікалаевіч, як і многія іншыя відныя музыканты, быў эвакуіраваны ў Казахстан. Працаваў у тэатры оперы і балета імя Абая, неаднаразова з канцэртнымі брыгадамі выязджаў на Сталінградскі фронт для культурнага абслугоўвання нашых воінаў.

У 1945 годзе Г. Пятроў працуе галоўным хормайстрам тэатра оперы і балета БССР і адначасова — дацэнтам кафедры спецыяльнага фартэпіяна Белдзяржкансерваторыі. Да гэтага дадалося яшчэ і выхаванне юных таленавітых піяністаў у Сярэдняй спецыяльнай музычнай школе пры БДК; а неўзабаве яму даручаюць кіраўніцтва створанай у кансерваторыі кафедрай агульнага фартэпіяна.

Глыбокая інтэлігентнасць, яркі артыстызм, духоўнае багацце, не пабаюся гэтага слова — арыстакратызм Георгія Мікалаевіча Пятрова былі натхняльным прыкладам для музыкантаў новай генерацыі. Як выканаўца Г. Пятроў вызначаўся глыбінёй спасціжэння і перадачы мастацка-вобразнай сутнасці інтэрпрэтуемага твора, прыгажосцю і высакароднасцю гучання, задушэўнасцю і сардэчнасцю, мудрай прастатой, з якой ён звяртаўся да сэрцаў слухачоў. Асаблівая схільнасць была ў яго да камерна-інструментальнай музыкі. Ён выступаў у самых розных складах: у дуэтах, трыо, квартэтах, квінтэтах, выконваючы творы П. Чайкоўскага, М. Рымскага-Корсакава, С. Рахманінава, А. Багатырова.

У якасці канцэртмайстра Георгій Мікалаевіч працаваў з такімі выдатнымі спевакамі, як Л. Александроўская, М. Ворвулеў, М. Дзянісаў, І. Балоцін, С. Друкер і інш. Ён не толькі імкнуўся працаваць са спевакамі і інструменталістамі над вядомым класічным рэпертуарам, але і знаходзіў рэдка выконваемыя, незаслужана забытыя творы, тым самым садзейнічаў іх адраджэнню, прапагандзе.

Чалавек жыве, пакуль яго помняць. На вечары, прысвечаным 100-годдзю з дня нараджэння Г. Пятрова, будуць іграць яго вучні, вучні вучняў і ўжо наступнае пакаленне юных музыкантаў. А гэта значыць, што яго помняць, любяць, цэняць!

Міхась СОЛАПАЎ.

Кіно

Ластаўка пад столлю

У 1987 годзе рэжысёр Юрый Лысятаў стварыў дакументальна-публіцыстычны фільм «Наказ» пра беларускую вёску. Фільм высока ацэнены на ўсесаюзным і міжнародным кінафестывалях. Але марны занятак шукаць таленавітую стужку нават у сталічных, мінскіх кінатэатрах...

Каб здзейсніць рэвалюцыйную перабудову жыцця грамадства, трэба перш за ўсё ведаць і казаць праўду. Акрамя таго, трэба, каб яе чулі. А наш час знамянальны тым, што паміж тым, хто кажа праўду, і тым, хто жадае ўвесь час яе слухаць, з'яўляецца высокая бюракратычная сцяна. Нас быццам запрашаюць: кажыце, слухайце, але сцяну... не разбураюць...

Шмат гадоў нам паказвалі ў кіно толькі квітнеючыя калгасы. Бясспрэчна, такія ёсць, і мы з павагаю называем імёны іх старшыняў. Але дрэннага ў жыцці беларускай вёскі пакуль што больш. Аб гэтым таксама ўсе ведаюць, але да пары да часу берагаюць існаванне прыгожага міфа аб працвітанні нашага калектыўнага сельскага гаспадарання. Адно кепска: міф не здольны пракарміць краіну, хоць адміністрацыйную сістэму корміць спраўна. Фільм Юрыя Лысятава разбурае ілюзіі. Якая на гэта рэакцыя яго бюракратычных апекуноў? «Не пушчаць!»

«Наказ» — не выпадковая праца заслужанага дзеяча мастацтваў БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі рэспублікі Ю. Лысятава. Тэма вёскі, працы на зямлі займае яго не адно дзесяцігоддзе. Але нават у цяжкія для галоснасці часы ў кожнай стужцы пра сельскае жыццё, няхай будзе гэта «Бацькоўскае поле», «Круглы год», «Персанальны гектар», рэжысёр — не староннi назіральнік, а чулы да чужога болю мастак, які імкнецца не толькі дакладна «адбіць» на стужцы сваіх герояў, але і хоць чым-небудзь дапамагчы ім у жыцці. Юрый Васільевіч гаворыць пра пастаянную супярэчнасць паміж рэальнасцю і закасцянелымі цэнзурна-ідэалагічнымі канонамі ў паказе рэчаіснасці (яны патра-

Думка чытача

ПАТРЭБНЫ ТЭАТР ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ

«Культура—не раскоша...» Чытачы, пэўна, звярнулі ўвагу на артыкул пад такой назвай, змешчаны ў «ЛіМе» 4 лістапада. Артыст Дзяржаўнага камернага аркестра БССР А. Мільто выказаў асабістую заклапочанасць нездавальняючым станам музычна-эстэтычнага выхавання ў рэспубліцы і звярнуўся да мастацкай інтэлігенцыі з прапановай скіраваць свае намаганні на вырашэнне надзённай праблемы. Гэтая праблема турбуе і рэжысёра музычнага тэатра У. Яшчука, чый ліст, дасланы ў рэдакцыю, прапануем вашай увазе.

Ля ўвахода ў Дзяржаўны тэатр музычнай камедыі БССР я сустракаю дзяцей. Яны ідуць узрушаныя, вясёлыя, гатовыя да сустрэчы з музыкай і казкай. Сёння мюзікл для іх: В. Уланоўскі, «Залатое кураня». Я бачу, як віхрастыя хлапчукі, прапускаючы наперад дзяўчатак, падаюць на праверку білеты, як дружна вітаюцца і раптам робяцца падаросламу сур'ёзнымі. Яны ж у сапраўдным тэатры, праўда, у «дарослым», але—у сапраўдным, дзе для іх будуць спяваць і іграць сапраўдныя акцёры, дзе маляўнічыя дэкарацыі і яркае святло! І ад прадчування сапраўднага святла маленькі глядач пачынае адчуваць сваю далучанасць да будучага спектакля.

У зале дзеці такія падобныя адно да аднаго: гэта адзіная хваля радасці і захопленасці, агульнай шумлівасці, у якой даросламу цяжка штосьці разабраць. Ды вось паволі згасае святло, зала на хвілінку прыцішылася... Час выходзіць! Мне, рэжысёру гэтай пастаноўкі, аднолькава боязна і адказна выходзіць перад спектаклем да маленькага гледача, які заўжды чакае чагосьці незвычайнага. Самая галоўная мая задача—узяць увагу дзятвы, засяродзіць залу, настроіць на спектакль. Аказваецца, дзеці любяць глядзець казкі, бо вераць... Вераць у перамогу дабрыні, у

«З твайго саду да мяне на агеньчык»

Я згодна ў асноўным з той ацэнкай, якую даў выстаўцы «Жывапіс, графіка-88» на праспекце Машэрава У. Ягоўдзік («ЛіМ» за 28 кастрычніка). Але хацела б дадаць некалькі слоў, падзяліцца сваімі ўражаннямі.

На першым паверсе выстаўлена графіка Валерыя Славука. Славук — удзельнік рэспубліканскіх, усесаюзных, замежных выставак. Працуе ён у галіне кніжнай і станковай графікі. Вось афорты з нізкі «Вандроўкі». Адзін з іх мае назву «Ноч». Ідуць людзі, хто з сабакам, хто са скарбам, хто пехатой, хто на кані. Чым яны заклапочаны, куды так мэтанакіравана спяшаюцца? Другі афорт—«Плаванне». Сярод мора — плыт з людзьмі. Хто курыць люльку, хто мацуе абарваныя снасці, а хто проста сядзіць з адсутным позіркам, нічога не робіць. Разліты сум наўкола, невясёлы свет. Нізка «Канфлікты»: паказана нейкае страшыдла і жудасны рыцар на фантастычным кані — назва «Двубой». Над усім пануе цемра. «Арэна» — дзіўныя пачвары наглядаюць за бойкай двух гладыятараў, абвешаных нажамі і рагамі;

буюць ад рэжысёра-дакументаліста нязменных справаздач аб поспехах і дасягненнях). Магчыма, толькі ў «Наказе» Лысятаў змог найбольш свабодна выказацца пра тое, што яго хвалюе і трывожыць.

Стужка прапануе нам пазнаёміцца з вёскай, якая раней лічылася б неперспектыўнай. Глядач не адчувае сябе турыстам, якому спехам паказалі яе праз акно аўтобуса і павезлі далей. Мы далучаемся да нялёгкага жыцця вясковых людзей як суразмоўнікі, мы працываем яго з імі, сяляне даваяюць нам свае думкі, клопаты і крыўды. Натуральнасць плыні жыцця, якая «схоплена» аб'ектывам, настолькі вялікая, што часам узнікае ўражанне па-майстэрску зробленага ігравога мастацкага фільма. Пры гэтым ён усё-такі застаецца абсалютна дакументальным.

Высокі прафесіяналізм Юрыя Лысятава і аператара Мікалая Сідорчанкі ў спалучэнні з тактам і павагай да тых, хто згадзіўся здымацца ў фільме, стварылі атмасферу даверу. Іначай як можна растлумачыць цуд нічым не парушанай раскаванасці, якая складае сутнасць паводзін дзейных асоб на экране. Да таго ж у адносінах аўтараў і герояў фільма не было фальшу, людзей не прымушалі прамаўляць падрыхтаваныя патрэбныя словы, але далі магчымасць выказацца самастойна, дый зацікаўлена слухалі. Да чаго ж дакладна і ясна, па-дзяржаўнаму мысляць беларускія сельскія працаўнікі з самой што ні ёсць «глыбінкі» Вялікае Балота.

На экране ідзе гаворка пра назву вёскі. Хтосьці прапануе новую, прыгажэйшую (маўляў, не ў балота ж ідзём, а з балота!). Але з ім не пагаджаюцца: нядобра адным махам сціраць з твару зямлі разам з назвай вёскі памяць аб продках, якія ад веку жылі тут (сярод іх шмат вядомых грамадзян зямлі беларускай). Гэтыя развагі міжволі падтрымліваюць рух, што разгарнуўся ў краіне за аднаўленне гістарычнай памяці, захаванне спрадвечных назваў гарадоў! І гаворку вядуць не акадэмікі, не пісьменнікі, а простыя працаўнікі.

Успамінаецца ўражлівы фінальны эпізод фільма, калі старая кабета гаворыць пра сваё самае галоўнае і пакутліва-набалелае: пра гібель у гады вайны мужа і іншых мужчын - кармільцаў вёскі, пра мару дачакацца цішыні і жыць радасна, і пра тое, што мірны час не прынёс шчасця. Мо гэта і ёсць наказ — каб усе мы хутчэй паклапаціліся пошукамі ладу ў чалавечай суполцы і парадку на зямлі, якога жанчына на схіле свайго гаротнага сялянскага жыцця так і не ўбачыла...

Фільм выклікае лекавае для сумлення пачуццё віны. Так, усе мы вінаваты перад такімі пустэльнымі, бездарожнымі вёскамі, якія існуюць з апошніх сіл і ў якіх адабралі годнасць; перад зямлёй, над якой навісла бачная пагроза запусцення. Вінаваты і мы, гараджане, хоць даўно вядома змрочнае імя галоўнага разбуральніка вёскі...

«Наказ» не абмінае вечнай тэмы — народ і ўлада. Народ больш не жадае маўчаць. Ідзя перабудовы авалодвае масамі і робіцца аграмаднай матэрыяльнай сілай, хоць яшчэ і сціплай.

...Людзі выказваюцца. Старшыня — самадур, які давёў калгас «да ручкі», чуе на сходзе ад калгаснікаў адмоўныя і вельмі цвярозыя думкі пра сябе, хоць знаходзіць і дагодлівых абаронцаў. І ўсё-такі для большасці людзей відавочным робіцца паразітызм раздзьмутых кіраўніцкіх штатаў розных кантор, зразумелым — рэальнае безуладдзе сельскіх Саветаў, не выклікае даверу аджыўшая недэмакратычная сістэма выбараў. Не дае спакою вялікая крыўда: у вёскі забіраюць усё, што яна атрымлівае, а ў абмен даюць... амаль што нічога. Няма чым карміць свойскую жывёлу. Няма неабходнага ў краме. Чалавек гаворыць: «Мы нічым не харчуемся, акрамя сваёй бульбы». Кінакамера заспявае пажылых мужа і жонку зімой у іх двары: і ў мужа-інваліда, і ў яго жонкі — аднолькавыя рабочыя ватоўкі, самаробныя валёнкі-катанкі з галёшамі. Другога тут не апранеш. (Міжволі на ўспамін просіцца вуліца Мінска, прыгожа апрануты натоўп). Ці ж вяскоўцы заслужылі такое суровае і беднае жыццё? А яны ж — нашы карміцелі!..

Крыўда. Сялянская крыўда. Не за сябе нават, а за салдата, які загінуў у баі з фашыстамі. Яго астанкі людзі знайшлі пад час ворыва, паведамілі мясцоваму кіраўніцтву. І ваенкамат, і сельсавет абыякава нешта сабе занатавалі і пакінулі ўсё як ёсць. Давялося вяскоўцам пахаваць невядомага салдата тут жа, на полі, дзе той загінуў. «Тут уся зямля крывёй паліта», — гаворыць адзін з сялян. Гэта яшчэ адзін наказ — памніць усё, нічога не забываць у імя роднай зямлі.

Якія чулыя людзі на дабрыню, на справядлівасць улады! Цёплымі словамі ўспамінаюць у Расонах светлага чалавека, кіраўніка рэспублікі Пятра Міронавіча Машэрава, які тут партызаніў, а пасля вайны часцяком наязджаў проста пабачыцца.

Эпізод успамінаў пра Машэрава высвечвае думку пра тое, што паміж народам і дзяржавай няма прынцыповай канфрантацыі, але ёсць рэзкае адмаўленне бюракратызму і адміністратыўна-каманднага прыгнёту. Людзі дакладна адрозніваюць, хто ёсць хто, і таму з такой сардэчнасцю і любоўю гавораць пра партыйнага кіраўніка, які спалучыў у сабе дзяржаўны розум і лепшыя чалавечыя якасці.

Фільм пагружае нас і ў сучасны нацыянальны свет; паказвае, як адгукнуліся ў нацыянальнай свядомасці вайна і мір, мінулае і сённяшняе, якія парасткі будучага. Мастак робіць так, каб жыццё само пра сябе загаварыла, але фільм-дакумент з'яўляецца разам з тым фільмам-пазіцыяй яго аўтараў, якія мужна адстойваюць ленінскі сацыялізм. Голас рэжысёра за кадрам робіцца самастойнаю дзейнаю асобаю, якая разважае, каменціруе, выказвае свой пункт гледжання. Як пільна слухаеш гэтае крылатае слова, свабоднае ад путаў недагаворак і абрыдлага страху «выйсці са строю»!

Гавораць, што няма прарока ў сваёй айчыне. Лёс фільма «Наказ» прымушае думаць інакш. Проста некаму не небяспечна слухаць прарокаў і, тым больш, дапускаць да людзей. Іначай цяжка растлумачыць той факт, што фільм паказалі па тэлебачанні як бы тайком, у самы няярчуны дзённы час. «Выпадкова ўключыла тэлевізар, а потым не магла адарвацца, — піша на тэлебачанне мінчанка В. Дзенісенка.

Сумны парадокс. Знята стужка, сумленная, эмацыянальная, якая заклікае да пакаяння за многія грахі і злачынствы перад вёскай. Стужку ўхвалілі і запіхнулі на паліцу. Так бы мовіць, ганаровая ссылка. Нам запярэчаць — паказалі ж два разы, давялі да грамадскасці... Так, фармальна нібыта ўсё і правільна. Але «Наказ» павінен дайсці да кожнага, бо па сваіх мастацкіх вартасцях і кардынальнай для грамадства тэме ён заслугоўвае самага шырока паказу!

Ёсць у фільме сімвалічныя кадры: ластаўка, што выпадкова заляцела ў нейкае гаспадарчае памяшканне, мітусіцца пад столлю, шукае выхад. Трэба тэрмінова нешта зрабіць, інакш птушка зламае сабе крылы ці ўпадзе без сіл. Трэба, трэба ратаваць яе, адчыняць вокны, дзверы...

Ніна ЗЛАТКОЎСКАЯ.

чысціню казачнай любові і дружбы, у чарадзейны дыван-самалёт, у цара Гароха і трыдзесятае царства. Мне не хочацца ісці са сцэны, таму што па дзіцячых цікаўных вочках, нягучных словах наўздагон мне: «Да пабачэння, дзядзька Валодзя!»—я адчуваю, што не змагу развітацца з імі назаўжды, перастаць сваёй работай радаваць іх, дапамагаць сваіцца іх мілым дзіцячым усмешкам.

Ды вось пачаўся спектакль—і зламаліся ўсе магчымыя межы паміж залай і сцэнай: дзеці спачуваюць, абураюцца, імкнуцца памагчы... Дзіцячы глядач—самы чулы на дабрыню і ніколі не дарые маны са сцэны.

Музычны тэатр для дзяцей: як гэта захапляюча! Якія шчаслівыя дзеці, калі маюць свой казачны дом. Пра неабходнасць такога дома для нашай беларускай дзятвы буду гаварыць і я—выпускнік Дзяржаўнага інстытута тэатральнага мастацтва імя А. В. Луначарскага, пераемнік і вучань Наталлі Сац, рэжысёр музычнага тэатра.

Першы музычны тэатр для дзяцей і быў створаны ў нашай краіне па ініцыятыве Наталлі Сац—у лістападзе 1965 года. Мінула 23 гады. Дзіцячы музычны з'явіўся ў Кіеве, увахозіць у сілу тэатр-студыя опернага ў Пярмі, першыя парасткі дзіцячага музычнага тэатра прабіваюцца ў Ерэване, Ленінградзе, некаторых іншых гарадах...

Ні для кога не навіна, што ў самой прыродзе чалавека закладзена патрэба ў мастацтве. Знайдзіце дзіцёнка, які не хацеў бы спяваць, танцаваць, прыдумваць гісторыі і вершы, разыгрываць сцэнкі. Эстэтычнае выхаванне і скіраванае, па сутнасці, на тое, каб гэтыя прыродныя схільнасці захаваць і развіць, накіраваць па здаровым шляху, узбагаціць добрым густам. Вось чаму так важна менавіта ў дзяцінстве, у школьныя гады, калі маленькія гледачы асабліва ўразлівыя, памагчы фарміраванню іх эстэтычнай культуры.

Прысвячае сваю творчасць дзецям ТЮГ у Мінску (ды гэта ж адзіны на ўсю рэспубліку?!). На спектаклях гэтага тэатра я пераканаўся, што дзеці яго любяць; і тэатральнае жыццё нашай сталіцы без гэтай «гаючай крынічкі» ўявіць немагчыма. На жаль, куды горш у рэспубліцы справы з музычным выхаваннем. Скажам, аркестр у ТЮГу, дзе музыка некалі адыгрывала ці не першаступенную ролю, значна скарочаны, якасць яго знізілася. Зусім кепска ў драматычных тэатрах, дзе спектаклі для дзяцей ідуць пад фанаграмы не лепшай якасці. З важнага і абавязковага элемента зместу спектакля музыка тут пачала ператварацца ў нейкае чыста вонкавае дапаўненне.

Сёе-тое для дзяцей робяць нашы філармоніі, але канцэрты для дзяцей не зрабіліся яшчэ важнай і па-сапраўднаму творчай часткай іх працы. Канцэртаў такіх мала, вельмі часта яны невыразныя па якасці. Яшчэ радзей яны сведчаць пра творчую ініцыятыву, пра імкненне артыстаў знайсці сапраўдны кантакт з юным слухачом.

На жаль, нягледзячы на ўсе добрыя намеры, мала чым радуе дзяцей і Акадэмічны тэатр оперы і балета БССР. У тэатры каля 20 гадоў таму пастаўлена опера В. Лебедзева «Чараўнік Смарагдавага горада», ды пра стан спектакля на сённяшні дзень гаварыць прыкра. Вялікай радасцю для малых сталася опера А. Владзігерава «Воўк і сямёра казлянят», пастаўленая гадоў колькі таму. Вось і ўвесь спіс музычных пастановак для дзятвы. (Дзецям адрасаваны яшчэ балет «Чыпаліна» і, у пэўнай ступені, «Шчаўкунчык».—**Рэд.**). Ці не праўда: малавата для паўтарамільённага горада?

Ствараецца ўражанне, што філармоніі, музычныя і драматычныя тэатры лічаць сябе вольнымі ад абавязку браць жывы ўдзел у выхаванні дзяцей.

Нямала напісана ў свеце дзіцячых опер-казак, мюзіклаў, але пакуль яны чакаюць свайго часу, каб прыйсці на сцэнічныя пляцоўкі нашай рэспублікі. Нямала ёсць дзіцячых балетаў. Наблізіць нашу моладзь да скарбніцы класічнай музыкі таксама вельмі важна. Трэба стварыць новы тэатр, які цалкам і займецца пытаннямі дзіцячага музычнага выхавання. З ім, між іншым, будзе звязана і напісанне новых твораў беларускіх аўтараў.

Дзіцячы музычны тэатр не павінен быць злепкам са звычайных тэатраў оперы і балета, з той толькі розніцай, што ў зале будуць сядзець дзеці. Юныя гледачы самі вызначаць яго аблічча, і ўзаемадачыненне гледача і тэатра можа даць цікавыя творчыя вынікі. Можа стацца, цесная сувязь з дзіцячай музычнай самадзейнасцю ў пэўных спектаклях павядзе да суполкі спевакоў-прафесіяналаў і музычна даравітых дзяцей. Можа, гэты тэатр створыць новыя праграмы тэатралізаваных канцэртаў, будзе шукаць новыя формы музычна-асветніцкай работы, стварыць, і выконваць казкі для чытання з аркестрам... Усяго зараз і не прадугледзіш. Ясна адно: утварэнне цэнтра музычнай работы з дзецьмі—дзіцячага музычнага тэатра—неабходна. Дзеці Мінска або абласнога цэнтра рэспублікі—будучыя наведвальнікі гэтага тэатра—сустрэнуць яго арганізацыю з захапленнем, у гэтым можна не сумнявацца.

А пакуль дзіцячы музычны на Беларусі—мара. Мара, якая не набыла рэальнай падтрымкі, якая не лічыцца першачарговай. Ці не таму ініцыятыву групы аднадумцаў-прафесіяналаў, намаганнямі якіх была пастаўлена дзіцячая камічная опера «Шапка з вушамі» Э. Хагагарцяна ў рэспубліканскім Доме работнікаў мастацтваў, «вярхі» падтрымалі толькі на словах, без аніякіх гарантый. І ў мяне як у пастаноўшчыка спектакля, і ў дырыжора Г. Г. Аляксандрава склалася думка, што нашы міністэрствы па старому баяцца адкрытых праяў творчай ініцыятывы, энтузіязму, энергіі маладых, баяцца новых эксперыментаў. Ды разам з тым ствараюць новыя «дарослыя» тэатры, якія з пачатку свайго існавання рызыкуюць застацца немэтазгоднымі, займаючыся не мастацтвам, а пагоняй за модай Захаду і доўгім рублём.

Нястомна буду паўтараць словы Чалавека, які пасяліў ува мне надзею і веру ў дзіцячы музычны тэатр, цудоўныя словы рэжысёра-педагога, народнай артысткі СССР Наталлі Сац: «У яднанні тэатра і музыкі тояцца вялізныя магчымасці. Калі музычныя вобразы ажыццявіць на сцэне, калі зліць у адно музыку, слова, танец і пры гэтым цалкам выгнаць з тэатра фальш і дурныя оперныя штампы—уздзеянне такога спектакля цяжка пераацаніць, у душы кожнага гледача ён пакіне вечны след...».

Уладзімір ЯШЧУК,
рэжысёр-пастаноўшчык
Брэсцкай абласной
філармоніі.

праз іх целы прарастаюць сукі або карэнні дрэў. Афорт «Пераможца» — агіднае страхоцце з булавой перамагло шмат маленькіх дзівакоў з крыламі і атрымлівае ўзнагароду — агаленую дзяўчыну з пышнымі валасамі. Няшчасная дзяўчына... Назва яшчэ адной нізкі—«Спосабы выжывання». «Спабоpніцтва» — на слупы лезуць голыя калматыя істоты, а звярападобныя стварэнні з'яўляюцца суддзямі.

Шмат на выставе работ Віктара Альшэўскага. Мастак працуе ў станковым жывапісе, манументальным мастацтве і кніжнай графіцы. Нягледзячы на свой малады ўзрост, ён часта бывае за мяжой. Вось вялікі партрэт В. Янушкевіча. Альшэўскі стварае вобраз сучасніка, маладога скульптара, які шырокім жэстам, нагой абапёрся на кавалак мармура. Мастак надае значэнне дэталям. Абкручаная, завязаная скульптура на другім плане карціны. Капялюш, насунуты на лоб, зашпілены плашч... Усё гэта як бы закрывае для гледача душу скульптара. Застаецца толькі позірк з пагардай. Невялікія па памеры краявіды напоўнены любоўю да ўбачанага. Гэта эцюды з цэрквамі, з відамі неспакойнага мора. Карціны «Парыў ветру» і «Бяда» знаходзяцца на другім паверсе. Відаць, што мастак укладае ў сваю працу шмат старання. Кожная дэталь выпісваецца з вялікай увагай, дакладнасцю.

Да гістарычнага мінулага Беларусі звяртаецца ў сваёй творчасці Фэлікс Янушкевіч. «Шкаляр з Полацка — Францішак Скарына» — смелая асіметрычная кампазіцыя. Уніізе дадзены план, выкананы ў старажытным духу. У краявідах з нізкі «Гульні дзяцей Беларусі» мастак адлюстроўвае чатыры поры года. «Лёс Рагнеды або Сцяна Памяці» — трыпціх, які паказвае галоўныя жыццёвыя вехі полацкай князёўны.

Нізка Уладзіміра Тоўсціка «У сусенні і на свяtле» запамінаецца прыгожай па колеру работай «На зямлі». Вельмі ўдалы тут, як мне здаецца, вобраз жанчыны ў нацыянальным касцюме. Невялікі гарадскі краявід «Да дому» так і дыхае свяtлом з вітрыны. Нават пяшчотны пейзаж — «Вогнішча на балоце» — надзвычай характэрны для беларускай прыроды. «Адліга» — голыя дрэвы, чорнае неба, усё гэта мастак аб'ядноўвае праз адпаведную каляровую гаму. У. Тоўсцік — майстра колеру. Прымушае задумацца аб штодзённым жыцці, аб узаемаадносінах мужчыны і жанчыны ў наш час псіхалагічна напоўненая карціна «Горад для дваіх». Тонкая, у духу старога фотаздымка работа з нізкі «Сямейны партрэт» мае назву «Сёстры». Не можа не зацікавіць гледача карціна «Памяці У. С. Караткевіча». На першым плане калодзеж, каля яго маладая жанчына з гарлачыкам, на заднім плане — вобраз «Дзікага палявання караля Стаха». І над усім трывожнае неба.

На жаль, графічных работ Уладзіміра Савіча на выстаўцы не шмат. Найперш звяртае на сябе ўвагу цудоўная акварэль «Аздамічы. Пара мёду». Выклікаюць цікавасць ілюстрацыі да кнігі Цёткі «Выбранае», краявід «Зіма. Стары гасцінец». Запамінаюцца і астатнія творы.

Мікола Селяшчук паказаў як свае ранейшыя палотны, так і новыя творы. «Канец сезона туманаў»—адна з яго вядомых работ. Цікавіць сваім настроем паэтычная карціна з прыгожымі матылькамі «З твайго саду да мяне ва агеньчык». Трагічнасцю вее ад палатна «Бацька памёр. Хроніка аднаго вечара» — ілюстрацыя да бездухоўнасці жыцця. «Цюрынгскія краявіды» вызначаюцца тонкім адчуваннем колеру, кампазіцыі. Кожны краявід выканаы ў сваім непаўторным стылі. М. Селяшчук працуе таксама і ў галіне кніжнай графікі. Асабліва спадабаюцца гледачам яго ілюстрацыі да казак беларускіх пісьменнікаў.

Выстаўка «Жывапіс, графіка-88» — гэты своеасаблівы погляд мастакоў на сучаснасць, іх эстэтычная і грамадзянская пазіцыя. Яна прызначана талентам, дапытлівым мастакоўскім позіркам, які шукае свой шлях у мастацтве.

С. МІХАЙЛАВА.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ВЫДАВЕЦТВЫ: ПОЗІРК У ЗАЎТРА

У Саюзе пісьменнікаў БССР

Чарговае пасяджэнне прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР 14 лістапада было прысвечана абмеркаванню планаў выдавецтваў «Мастацкая літаратура» і «Юнацтва» на 1990 год.

Пры складанні плана, расказаў дырэктар выдавецтва «Мастацкая літаратура» **В. Грышановіч,** былі ўлічаны пажаданні і меркаванні чытачоў, выказаныя ў час Скарынінскага свята і рэспубліканскай выстаўкі-продажу беларускай літаратуры. У прыватнасці, пачне выходзіць «Бібліятэка беларускай класікі». На самае шырокае кола чытачоў разлічана і серыя «Спадчына». У ёй выйдуць «Гісторыя беларускай літаратуры» М. Гарэцкага, яго артыкул «Маладняк» за пяць гадоў» і «Беларуска-расійскі слоўнік» братоў Гарэцкіх. Выпускаецца літаратурная крытыка і публіцыстыка аўтара першай беларускай граматыкі Б. Тарашкевіча. У гэтай жа бібліятэцы势 плануецца аднатомнік аднаго з пачынальнікаў беларускай літаратуры Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня...», творы А. Мрыя, Старога Уласа — усяго восем кніг. Будуць выпускацца і такія новыя серыі, як «З творчай спадчыны» і «Беларуская гістарычная проза».

В. Грышановіч зазначыў, што ў перспектыве плануецца выпуск старажытных беларускіх летапісаў і хронік. Да гэтай справы мяркуецца прыцягнуць навуковых супрацоўнікаў Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР. Прамоўца гаварыў таксама аб арганізацыйных захадах выдавецтва дзеля таго, каб найбольш плённа і паспяхова прапагандаваць беларускую літаратуру. Было б добра, заўважыў В. Грышановіч, каб заказы на беларускую кнігу збіраліся і за межамі рэспублікі, каб стварыць у Маскве магазін «Беларуская кніга».

У выдавецтве «Юнацтва», паведаміў яго дырэктар **В. Лукша,** таксама нямала робіцца для таго, каб наблізіць кнігу да чытача: праводзяцца кніжныя прэм'еры, сустрэчы супрацоўнікаў выдавецтва, пісьменнікаў у школах, прафесійна-тэхнічных вучылішчах. Пры складанні плана ў «Юнацтве» паклапаціліся аб тым, каб высокамастацкія кнігі выйшлі да 120-годдзя з дня нараджэння У. І. Леніна, 45-годдзя Перамогі, 500-годдзя з дня нараджэння Францыска Скарыны, 70-годдзя камсамола Беларусі. Як і раней, практыкуецца выпуск серый. Праўда, выдавецтва адмовілася ад бібліятэчак, якія маральна ўстарэлі. Будзе выходзіць штогоднік «Пульс», прысвечаны самым актуальным праблемам часу. Адрасуецца ён падрастаючаму пакаленню. Пачне выдавацца і штогоднік гістарычнай літаратуры, распачынаецца выпуск коміксаў, рыхтуецца зборнік па пытаннях экалогіі, большая ўвага звяртаецца на выпуск навукова-папулярнай літаратуры.

Разам з тым, заўважыў В. Лукша, выклікае трывогу, што ў планах «Юнацтва» няма аповесці ці рамана пра сучаснае школьнае жыццё, няма твораў пра балючыя праблемы сённяшняй моладзі.

Н. Гілевіч адзначыў большую прадуманасць плана выдавецтва «Мастацкая літаратура», падтрымаў выпуск новых серыйных выданняў, арганізацыйныя захады па прапагандзе беларускай кнігі, параіў уключыць у план кнігу спадчыны А. Абуховіча — якраз спаўняецца 150-годдзе з дня яго нараджэння. Добра, што выдавецтва звяртае вялікую ўвагу на выпуск публіцыстыкі, заўважыў Н. Гілевіч, але ж такія кнігі павінны выходзіць аператыўна, за нейкія два-тры месяцы.

Ухваліўшы падрыхтоўку кнігі Б. Тарашкевіча, **Максім Танк** сказаў, што трэба падумаць і пра выданне публіцыстыкі рэдактара «Нашай Нівы» А. Уласава, а таксама А. Луцкевіча.

Пра вялікія цяжкасці, звязаныя з выданнем спадчыны, гаварыў **Б. Сачанка.** Закранаючы пытанне аб аператыўным выпуску публіцыстычных кніг, ён выказаў пажаданне, каб пры адным з перыядычных выданняў была створана бібліятэчка публіцыстыкі.

У гаворцы аб выдавецкіх планах прынялі ўдзел **С. Андраюк, Я. Брыль, В. Коўтун, В. Рагойша, П. Ткачоў, У. Паўлаў, В. Адамчык...** Яны ўдакладнялі пазіцыі тэматычных планаў, гаварылі пра больш уважлівае стаўленне да нашай спадчыны, пра перавыданне асобных кніг, якія варты ўвагі чытача.

●

На парадку пасяджэння прэзідыума праўлення СП, якое адбылося 22 лістапада, стаяла два пытанні: прыём у члены СП БССР і абмеркаванне маладзёжнага часопіса «Крыніца» («Родник»). Справаздача з гэтага пасяджэння будзе надрукавана ў наступным нумары.

Наш кар.

«Круглы стол» у Магілёве

«Круглы стол» «Актуальныя пытанні развіцця беларускай мовы і літаратуры» праведзены на курсах павышэння кваліфікацыі партыйных, савецкіх і ідэалагічных кадраў Магілёўскага абкома КПБ.

Адкрыў і вёў «круглы стол» намеснік загадчыка аддзела агітацыі і прапаганды абкома партыі М. С. Жаўток. Сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў І. Аношкін спыніўся на гісторыі развіцця беларускай мовы і літаратуры, на сённяшнім іх стане, расказаў аб дзейнасці Саюза пісьменнікаў БССР па аднаўленні роднай мовы ў яе правах.

Адказны сакратар абласной арганізацыі Саюза журналістаў М. Гарадзецкі і загадчык ідэалагічнага аддзела абласной газеты «Магілёўская праўда» А. Тарпачоў гаварылі аб асвятленні праблем двухмоўя ў рэспубліцы на старонках перыядычнага друку. Намеснік старшыні праўлення абласной арганізацыі аматараў кнігі Я. Жалудко, дырэктары абласной бібліятэкі імя У. І. Леніна В. Баранава і абласной дзіцячай бібліятэкі імя А. Гайдара Р. Рыхнова засяродзілі ўвагу на неабходнасці лепш прапагандаваць беларускую кнігу.

А. РАЖОК.

Радасць зямлі

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

Хведар яго не слухаў. Ён так нечакана ўчуў тое пра сына, з такім унутраным болем уразіла яго тая навіна, што ён анямеў на хвіліну. Болей ён не мог ні пра што пытацца, толькі самотна паглядзеў на шырокі абсяг руні, за якой на пагорку віднеліся стрэхі недалёкай вёскі, і моўчкі пайшоў па ўзлеску. Пра хлеб ён так і не папытаўся. Ён ужо не мог нічога прасіць, пайшоў прэч, як пабіты сабака. Ішоў і думаў: нашто ён прыйшоў сюды, зачапіў гэтага старога? Лепш бы ён не ведаў нічога ні пра тутэйшае жыццё, ні пра сына. Жыў бы, як і раней, аднымі сваімі бедамі, што гадамі насіў у сабе. Нашто яшчэ да іх дадаваць і гэтыя? Як з імі жыць у сваёй спарахнелай душы?

Хаця якое ўжо там жыцце...

Зусім няўцямны да наваколля, ён далёка адышоўся па ўзлеску ад старога з каровай, ні разу не азірнуўшыся на яго; пасля зайшоў глыбей у ліставяны лес і апусціўся ў высокую папараць. Тое, што ён учуў пра сына Міколку, напачатку бянтэжыла, збівала з тропу. Ну хай адмовіўся ад раскулачанага бацькі, навошта ж так да людзей? І яшчэ мяняць прозвішча? Што ж тады застаецца ад мінулага? Як тады жыць у будучым? Што ён скажа сваім дзецям, калі тыя будуць у яго? Дужа яму няпроста было зразумець сына, якога ён не бачыў сем год, і тое, што ён пачуў пра яго, адно бянтэжыла і абурала.

Малы Міколка быў жаласлівы да жывёлы, неяк усю зіму трымаў у клетцы пад ложкам бедалагу-курачку, якая зламала нагу. Дужа шкадаваў маці, як тая хварэла на рожу. А як вырас, мусіць жа, гэтак аддана палюбіў камсамол. Можа, і не сам камсамол, як тую гарластую мітусню, якой з захапленнем займаліся маладыя, — ад суму і самоты — седзячы зімой у цёмных завеяных снегам вёсках. Усё нешта выдумвалі, выконвалі, засядалі, абмяркоўвалі і прымалі рэзалюцыі. З усёй іх ячэйкі асабліва актыўнічалі Міколка і ягоны аднагодак Шурка, адзіны сынок у бяднячкі-ўдавы Міхаліны. Аднойчы яны прынялі рэзалюцыю, каб зняць абразы. Канешне, дамагчыся таго ва ўсёй вёсцы, як ім хацелася, хлопцы не мелі сілы, тады пастанавілі зняць хоць бы ў сваіх бацькоў. Тое было прасцей, але, мусіць, таксама не надта, бацькі іх не дужа слухаліся. Хведар глядзеў на хлапечую задуму даволі памяркоўна — што тыя абразы! Праўда, вісяць у куце, нікому не замінаюць, але і карысці з іх таксама няма ніякай. А Ганулля заўпарцілася, не хацела знімаць нізашто, і Міколка яе ўгаворваў ад каляд да самага вялікага паста. Усё ж дамогся, аднойчы пазнімаў і абразы і ручнікі з іх, замест павесіў вялікі партрэт Карла Маркса; ручнікоў, аднак, вешаць не стаў. З таго часу вісеў у куце барадаты чалавек, таксама ні карысці з яго, ні шкоды. Міколка ж быў задаволены, ну і добра.

І тут пад вясну неяк выпадкам камсамольскі сакратар дазнаўся, што ў Шуркі астаўся адзін абраз, вісіць на покуці, Міколка сабраў камісію з трох чалавек, і яны пайшлі ў хату да Шуркі абследаваць. Аказалася, што так яно і ёсць, як казалі: абраз архангела Гаўрыіла вісіць сабе, дзе і вісеў. Міхаліна, Шуркава маці, у плач, нізашто не дае знімаць, і Шурка нічога зрабіць з ёй не можа, такі аказаўся мяккацелы камсамолец. Міколка тут паставіўся крута. Думалі, ён скіне абраз, а ён абраз не чапаў, а сабраў камсамольскі сход і, не зважаючы на даўняе сяброўства, дамогся, што Шурку выключылі з камсамола. Хведар трохі падзівіўся з таго і неяк увечары мякка папракнуў сына. Сказаў, ці не занадта сурова яны паставіліся да свайго ж вясковага хлопца, як Міколка яму адказаў з нечуванаю раней строгасцю ў голасе: «Камсамол такіх ашуканцаў сцірае ў парашок!» — «Ну-ну!» — зважліва сказаў сабе бацька і пайшоў па сваіх хатніх справах. На тыя сынавы клопаты ён глядзеў тады, бы на дзівацтва малых. Малое — дурное, падрасце — паразумнее.

Мабыць, аднак, паразумнеў па-свойму.

Разважыўшы, аднак, Хведар пачаў спакойнець, думаць інакш: а можа, цяпер так і трэба. І ў ссылцы ён даволі нагледзеўся на ўсялякія выкруты чалавечых лёсаў, начальніцкую строгасць і жорсткасць без мэты, ці якія мелі адну мэту — здзек. Але дабрыня, мусіць, там, дзе справядлівасць і праўда. А дзе класавая бязлітаснасць, жорсткасць вышэйшых да тых, хто ніжэй, якая ж там дабрыня! Мусіць, навек адышла дабрыня з мінулым часам, на змену ёй паявілася нешта новае — жорсткае і няшчаднае. Ягоны разумны Міколка, мабыць, хутка засвоіў тое. Калі ён цяпер стаў такі, значыць, такім стаць было трэба. Асабліва калі ён не па сваёй злосці, а з дзяржаўнай патрэбы. Значыць, інакшай нельга. А што выракся бацькі... Крыўдна, канешне, і балюча, ды што зробіш? Можа, ён адрокся таму, што бацька быццам памёр і ніколі не даведаецца пра тое. Прынамсі, для яго, сына, сапраўды памёр, калі за шмат год ад таго — ні ліста, ні якой выпадковай весткі. Можа, так сыну лепей. Зноў жа — кулак!.. Мабыць, бацьку ўжо тым не нашкодзіць, а сын пажыве, можа.

І ўсё ж было крыўдна, балюча было Хведару, хоць плач.

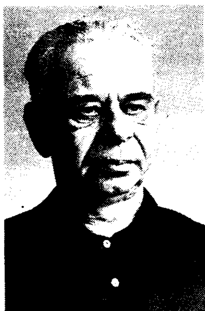
Калі пачало вечарэць, ён падняўся з папараці, агледзеўся. Скрозь у целе была вялікая слабасць, ногі зрабіліся тоўстыя, бы кулі (ці не пачалі пухнуць?), і неяк цягнулі ўніз. Ён зноў памалу пайшоў праз гушчар на ўзлесак і па-над рунню патупаў у бок бульбянога палетка.

Сонца тым часам ужо сышло з небасхілу, схавалася за вяршаліны лесу, але неба над полем яшчэ поўнілася ягоным нізкім святлом, у якім вольна плылі кудысь пульхныя аблокі. Як Хведар і прадбачыў, бульбу на палетку ўжо ўсю выбралі, ні жанчын, ні коней нідзе не было відаць, толькі воддаль бугрыўся адзіны, накрыты саломай бурт. Ну але бурт яму не патрэбны. Трохі адышоўшыся ад канца загона, Хведар разгроб рукамі ўзараную баразну, пакалупаўся ў зямлі. Не, тут не было нічога, мабыць, усё падабралі. Тады ён адышоўся далей, перагарнуў у двух-трох месцах зямлю, знайшоў перарэзаную лемяхом палавіну бульбіны. Падняў галаву, агледзеўся — быццам нідзе нікога. Ён прайшоў трохі ўбок па загону, дзе валялася ў барознах раскіданае каліўе бульбоўніку, падумаў, што, можа, што-нішто засталося. Капаў у некалькіх месцах, а знайшоў усяго чатыры бульбіны. Канешне, можна б дайсці да недалёкага ўжо бурта, набраць там ў кішэні. Але ён не хацеў надта аддаляцца ад ягонага выратоўцы-лесу. Ды й зноў жа — красці калгаснае? Красці ён не хацеў, ён мог толькі ўзяць пакінутае, нічыё, што спрадвеку людзі не лічылі за грэх. Цяпер тым болей. Таропка пакапаўшыся ў зямлі, знайшоў яшчэ тры невялічкія бульбіны і спалохана азірнуўся. Ад узлеску ў напрамку да яго шырока сігалі па бульбянішчы дзве мужчынскія постаці. Сцяміўшы ўсё адразу, ён выпусціў з рук толькі што знойдзеныя бульбіны і таропка падаўся ўбок — наўкось цераз палетак, да лесу. Тыя таксама збочылі яму наперарэз — адзін пажылы, у ватоўцы і ботах, а другі, маладзейшы і цыбаты, у кепцы на галаве з даўгім насунутым на лоб казырком. Хведар ужо зразумеў, што справа яго — дрэнь, што тыя ловяць яго. І ён, што было сілы, пабег да ўзлеску, але не наўпрост, а беручы ўбок, усё ж трохі паперадзе яго даганятых. Ягоныя пасталы чапляліся за раскіданае каліўе бульбоўніку, ён ледзьве трымаўся на аслабелых нагах; чатыры бульбіны нялоўка боўталіся ў кішэні. Крокі яго, мусіць, былі куды карацейшыя, чым тых двух, што шырока сігалі яму напярэймы да лесу. І ён спалохаўся, што не ўцячэ — дагоняць. Але няўжо яны сапраўды будуць яго лавіць, не адстануць? У нейкі момант яму ўдалося іх троху апярэдзіць, ён амаль дасягаў бярозавага мыска на ўзлессі, з'явілася выратоўчая надзея — а раптам? Яны ўжо нібы заставаліся ззаду, як той першы пагрозліва закрычаў здаля:

— Ах ты, кулацкая морда! Спыніся! Спыніся, кажу!

Хведар аж спаткнуўся ад нечаканасці, тое, што пазнаюць яго, ён не прадбачыў. Але калі так называюць, значыць, пазналі. Як крыкнулі трэці раз, Хведар здагадаўся, што гэта — Зміцер Цыпрукоў, ён яго ловіць! Ах, божа ж мой, не хапала яшчэ трапіць у рукі да гэтага зласліўца! Пякучая злосць шыбанула ў Хведаравы адчуванні, яна надала сілы, Хведар ірвануўся, нібы ў апошні раз, і, не азіраючыся, убег у кустоўе ўзлеску. Тут ён яшчэ бег, праўда, усё марудней, пасля ішоў крокам і зноў аслабела трухаў, каб як мага далей адысціся ў лес, прэч ад таго нешчаслівага поля. Яго даганятыя, здаецца, у лес не пабеглі, засталіся на ўзлеску, і ён доўга шкандыбаў рэдкім недарослым хвойнікам, думаў, што сёння яму не пашэнціла канчаткова. Сёння ні адной прасветліны ў ягоным лёсе за ўвесь гэты пагодны сонечны дзень. Мала яму было тае навіны пра сына, дык яшчэ і Зміцер. Але глядзі ты: пільнуе ў полі. Ці ён які вартаўнік, ці начальнік, калі ў рабочы час разгульвае адзін па палёх. Ды, мусіць, брыгадзір, здагадаўся Хведар, на тое было дужа падобна. Але Зміцер — брыгадзір, гэта ўжо нечакана. Самы няўклюдны гаспадар, у якога некалі здохла кабыла ад бяскорміцы, бо з'ела страху за зіму і не хапіла. Той Зміцер, які за жыццё не навучыўся плесці лапцей (заўжды пляла яму жонка), цяпер гэты недалэга робіць брыгадзірам. Праўда, горла меў добрае, мог накрычаць на каго хочаш, што цяпер, мабыць, самае важнае. Як там, у ссылцы, так і тут, у калгасах. Мабыць, аднолькава...

Віншуем!

26 лістапада спаўняецца 70 гадоў пісьменніку Уладзіміру Шахаўцу. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя, творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтага віншавання і зычаць юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

Уладзімір ШАХАВЕЦ

На ім трымаецца свет

З пакалення у пакаленне
Расціў збажыну ён, руду
здабываў,
Ад самага свету стварэння
Ён працаваў.

У залежнасці ад патрэбы,
То бліндажы, то дамы будаваў,
Глыбіўся ў нетры, ўзнімаўся
ў неба —
Ён працаваў.

Яго тузалі, ім кіравалі,
Сёй-той і вінцікам называў.
Рабілі памылкі, іх выпраўлялі,
А ён працаваў.

І сёння яшчэ лайдакоў ёсць
нямала,
Хто паўзе па жыцці, хто
гарцуе,
А ён расчышчае завалы —
Ён працуе.
І думае.

У замеці зім
І ў спякоце лет
На ім на адным
Трымаецца свет.

Балада пра серп і касу

Серп і каса служылі чалавеку
Спакон вякоў. Надзейна
і старанна.
Іх не разліць было вадой,
здаецца.
Ды чалавек, на прыдумкі
ахвочы,
Прыдумаў і жняярку і касілку,
А потым і камбайн пусціў
на поле.
Серп, што гарбатым быў
ад нараджэння,
Зусім згарбеў. Такі ўжо лёс
старога.
Жанкі яго не бралі больш
у рукі,
Каваль зубоў ступелых не
адточваў,
Закінуты, ляжаў ён у кутку.

Ды ў чалавека ёсць усё-ткі
памяць,
Няўдзячным ён бывае не
заўсёды.
Чаму пра сябра вернага
не ўспомніць,
Хай пра яго дазнаюцца
нашчадкі,
Хай слова добрага не
пашкадуюць...
І чалавек паставіў серп у герб.

А пра касу забыў. Вісела,
іржавела
Яна ў падстрэшшы непатрэбнай
рэччу.
Тут Смерць ішла і ўбачыла яе.

З тае пары яна заўжды з
касою
І род людскі, бязлітасная,
косіць.
Здаецца нам, што кулі
і гарматы,
Што атамныя бомбы ліха
чыняць,
А гэта ўсё касы яе работа.
Бязвокая, направа і налева
Яна касой махае, не шкадуе
Ні мацярок сівых, ні немаўлят.

Прыдумаў, чалавеча, ты
гарматы,
І атамную зброю, і ракеты,
А, значыць, Смерці даў касу
ты ў рукі.
Дык адбяры яе! Пастаў
нарэшце,
Няхай яе захоўвае музей.

Да 70-годдзя БССР і Кампартыі Беларусі

Як мы ўжо паведамлялі, у Мінску з 14 па 20 лістапада праходзілі Дні паказу дасягненняў народнай творчасці Віцебскай вобласці, прысвечаныя 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Амаль тыдзень у Палацы культуры Мінскага трактарнага завода былі адкрыты выстаўкі работ аматарскага аб'яднання самадзейных мастакоў Браслаўшчыны, народных майстроў «Вытокі» Гарадоцкага раёна, фотааматараў Віцебскай вобласці «Спадчына», з якімі мелі магчымасць пазнаёміцца прыхільнікі народнай творчасці. Артысты краю блакітных азёр выступалі на фабрыках і заводах, у арганізацыях і навучальных установах.

19 лістапада ў Доме літаратара адбылася сустрэча мінчан з творчай інтэлігенцыяй Віцебшчыны. Пра культурныя і гаспадарчыя дасягненні вобласці расказаў першы намеснік старшыні Віцебскага аблвыканкома У. А. Цацоха.

Завяршыліся Дні культуры вялікім справаздачным канцэртам у Палацы культуры МТЗ. У разнастайнай праграме гледачы ўбачылі вялікія фальклорныя музычна-харэаграфічныя кампазіцыі «Свята на Віцебшчыне» і «Прыдзвінскія ўзоры». У канцэрце прынялі ўдзел самадзейныя калектывы з усёй вобласці.

З 21 па 27 лістапада ў Мінску будуць праходзіць Дні культуры Гомельскай вобласці, у час якіх мінчане ўбачаць лепшыя работы народных умельцаў палескага краю.

Вакальная група ансамбля песні і танца «Маладосць».

Вакальны дуэт з Віцебска Наталля ГАЎРЫЛЕНАК і Святлана ГОРАВА.

Сустрэча ў Доме літаратара. З. КАНАПЕЛЬКА, Н. ПАШКЕВІЧ. Р. ПЯТРЭНКА.

Эскіз музея Драздовіча

«Багатая на таленты Віцебская зямля!» Яшчэ зусім нядаўна — звычныя, расхожыя словы. Але сёння я хацеў бы паўтарыць іх без усялякай іроніі. Віцебшчына сапраўды зямля на таленты багатая— гэта рэгіён, які адыграў выключную, дагэтуль па-сапраўднаму не асэнсаваную ролю ў фарміраванні беларускага мастацтва XX стагоддзя (першнаперш мастацтва выяўленчага).

У першыя дзесяцігоддзі нашага веку на Віцебшчыне працуюць тры мастакі сусветнага ўзроўню — Казімір Малевіч, Марк Шагал, Язэп Драздовіч. Яны прадстаўлялі тры розныя мастацкія кірункі: супрэматызм (Малевіч і яго паслядоўнікі), экспрэсіянізм (Шагал) і нацыянальны рамантызм (Драздовіч). Відаць, калі-небудзь мастацтвазнаўцы напішуць пра тое, што яднала гэтых так непадобных адзін на аднаго мастакоў. Знойдуць сувязі паміж касмічнай глыбінёй «Чорнага квадрата» Малевіча, вышынёй сіняга неба Шагала, вечнай дынамікай «нябесных «бегаў» Драздовіча. Калі Малевіч і Шагал зведалі сусветную славу яшчэ пры жыцці, дык у творчасці Драздовіча праславутая беларуская «сціпласць» не дазваляла бачыць мастацкі унікум. У лепшым выпадку яго называлі «беларускім Чурлёнісам», фактычна абвяшчаючы ягонае мастацтва другасным. Разбурэнню гэтых стэрэатыпаў паспрыяла памятная выстаўка 1978 года ў Палацы мастацтваў, сёлетняя — у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння мастака. А таксама выстаўка памяці Я. Драздовіча «Краскі Паазер'я», што пад час Дзён народнай творчасці Віцебскай вобласці ў Мінску працавала ў памяшканні Дома літаратара. Яе арганізатары — Віцебскі абласны навукова-метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы, Міжсаюзны дом самадзейнай творчасці, Віцебскі абласны краязнаўчы музей, Полацкі гісторыка - археалагічны запаведнік.

Творы на гэту выстаўку збіраліся з усёй Віцебшчыны. Тут работы народных мастакоў і ўмельцаў з Оршы і Лепеля, Міёраў і Ушачаў, Віцебска і Полацка. Сярод удзельнікаў і дзеці з гуртка «Умелыя рукі» Наваполацкага Дома піянераў, і тыя, хто мог ведаць Язэпа Драздовіча маладым. Тут бачым народнае мастацтва, у асяроддзі якога выспяваў талент «вечнага вандроўніка». Гэта ўвасабленне той традыцыі, на якую абапіраўся і якую развіваў Драздовіч.

Маляванаму дывану, распаўсюджанаму на Беларусі і асабліва на Паазер'і ў 20—50-я гады, папярэднічаў дыван вышываны ды тканы. Таму і ў стылістыцы маляванага дывана спалучаецца дэкаратыўнасць малюнка і прасторавасць алейнага жывапісу. Гэта добра відаць на прыкладзе работ Ф. Сухавілы з вёскі Бабруйшчына, што на Глыбоччыне, які вучыўся ў самога Я. Драздовіча. У юнацтве яму пашчасціла назіраць мастака за працай. А ў сталым узросце ўрокі майстра дапамагалі зарабляць на хлеб. Упершыню творы Ф. Сухавілы трапілі на абласную і рэспубліканскую выстаўкі ў 1984—1985 гадах, калі мастаку было каля 70 год.

Нялёгка было ўжо ў наш час, у 80-я гады, супрацоўнікам навукова - метадычнага цэнтра вярнуць да творчасці асобных майстроў, прыахвоціць іх да выставачнай дзейнасці. Да прыкладу, Г. Курыновіч (1900—1988). Яе творы сталі вядомымі пасля ўдзелу мастачкі ў выстаўцы 1983 года «Народная творчасць і мастацкія промыслы Віцебшчыны». Свае веды мастачка перадавала дзецям, якія прыходзілі да яе вучыцца народнаму мастацтву.

Маляваныя дываны не адзінае, што бачыў глядач на гэтай выстаўцы. Тут экспанаваліся посцілкі, абрусы, творы кавальства і разьбярства.

Побач з выстаўкай Віцебшчыны ў гэтай жа зале—творы мінскіх мастакоў-прафесіяналаў, прысвечаныя памяці Язэпа Драздовіча.

Прафесіяналы і народныя майстры (а таксама аматары) рэдка выстаўляюцца разам, хоць часам такое ўсё ж здараецца. Так было ў 1983 годзе на гродзенскай выстаўцы, прысвечанай 460-годдзю выхаду ў свет «Песні пра зубра». І вось зараз у Мінску, на «Красках Паазер'я». Калі народныя майстры сваімі творамі ўвасабляюць традыцыю, ад якой ішоў Драздовіч, дык прафесіяналы — асэнсаванне ягонай спадчыны ва ўмовах новага ўздыму нацыянальнай свядомасці. У гэтай частцы экспазіцыі асабіста мне найбольш запомнілася серыя краявідаў родных мясцін Я. Драздовіча, выкананая А. Марачкіным. Тут мастак, вядомы як аўтар гістарычных партрэтаў і сюжэтных карцін, праявіў сябе як майстар пейзажа. А разам з ёю—рэльеф П. Лука «Язэп Драздовіч ля каменя памяці Мацея Бурачка».

У экспазіцыі таксама творы В. Сташчанюка, А. Шатэрніка, В. Шматава, Р. Сітніцы, Я. Батальёнка. Ёсць і ўзоры пісьма самога Язэпа Драздовіча. На жаль, гэтая каштоўнасць не ўспрымаецца цэнтрам экспазіцыі. Недапрацоўка арганізатараў выстаўкі. І ўвогуле для такой колькасці экспанатаў было б варта знайсці больш прасторную залу. Але гэта, як кажуць, на будучыню...

Мне ж выстаўка «Краскі Паазер'я» падалася эскізам будучага мемарыяльнага музея мастака Язэпа Драздовіча.

В. БОГУШ.

МОМАНТ ІСЦІНЫ

З выстаўкі фотааматараў Віцебскай вобласці

Фатаграфія часам вымушае нас смяяцца да слёз, некага гнеўна асуджаць ці па-мацярынску міласціва шкадаваць. Яна пакідае нашчадкам шчаслівую магчымасць у нечым нам шчыра пазайздросціць, а ў нечым — паспачуваць...

Менавіта работы Ігара Барсукова вылучаюцца сярод іншых зайздросным уменнем прыкмеціць тыя імгненні, якія найбольш істотна выяўляюць нашы праблемы.

Шэрае неба павісла над чорнай зямлёй. удалечы каля пакатага адхону губляецца рэчышча былога ручая. Адзінокім прывідам высіцца на гэтай зямлі мёртвае дрэва з завостранай, як піка, вяршалінай, і цямнее каля яго постаць адзінокага падарожніка. Маўчыць вынішчаная агнём зямля, і ўжо не мае значэння, памерла яна ад выпадкова кінутай запалкі ці чаго іншага. Маўчыць і наша сумленне. «Што пакінем?» — так назваў сваю работу І. Барсукоў.

Аўтар працягвае гэту тэму ў другім фотаздымку — «Мая зямля». У цэнтры яго — старая, што, знясілеўшы, прысела ў чыстым полі перадыхнуць. Чорная сукня ахутала яе ногі, рукі стомлена апусціліся на калені, выпакутаваны твар пакрыты глыбокімі зморшчынамі, а вочы... Яны з жальбой і нейкім шкадаваннем запытальна глядзяць на нас.

Пераканаўча падкрэслівае асноўную думку аўтара абачліва выбраная экспазіцыя: за плячыма старой, сёння асноўнага жыхара нашай «неперспектыўнай» вёскі — жывое поле, азёрны паўвостраў, які зарос ляском і вартуе казачна прыгожую затоку... Без чалавека ўся гэта прыгажосць становіцца мёртвай. І каму яна застаецца, што будзе з ёй?

Работам І. Барсукова характэрны негрувасткі кампазіцыйны сюжэт. Уявіце фота, на якім мы бачым роўную сцяну мураванага дома, упрыгожаную ўзорамі, па ўсіму відаць — помнік архітэктуры. Яна маўчыць, спакойная і безабаронная. Каля яе паважліва заняў свае месца коўш магутнага экскаватара, прагна чакае, ашчэрыўшы драпежную пашчу. «Што гэта?» — запытаем мы. «Рэстаўрацыя» — адным словам адказвае аўтар.

Фотаработы, як і людзі, бываюць «мёртвымі», якія, колькі на іх ні глядзі, не кранаюць душы, і «жывымі», знаёмства з якімі заўсёды напамінае пра нашу адказнасць перад сваім сумленнем і лёсам зямлі. Толькі ў такім выпадку нараджаюцца «залатыя» кадры, калі ў выхапленым імгненні бачыцца момант ісціны. В. ЛАПЦІК.

Пра Уладзіславу Францаўну

Максім ЛУЖАНІН

МЕУСЯ ісці ў Купалаў музей, ушаноўвалі Цёцю Уладзю, абнядужаў. А каб пайшоў, *сказаў бы* нешта такое прыкладна, мяркуючы па некалькіх апорных для свабоднай гаворкі радках, запісаных папярэдне.

Уладзіслава Францаўна!

Мілая, ясная Цёця Уладзя! Каб мая воля, дык ушаноўваў бы яе памяць штогод і часцей. Было на каго палюбавацца, было ў каго навучыцца. Шмат чаму.

Светлай любові да чалавека, не зважаючы, хто ён: абдораны богам талент ці гад печаны—усё роўна — чалавек. Ці той, хто люб яе сэрцу за свае дарагія справы, ці той, што цікуе, як накрыты стол, а потым аббрэша. Скажа—скупая, калі налічыць мала бутэлек, або развядзе рукі—шэйгае грошы, калі падлікі ежы і пітва здадуцца надмернымі. Любіла яна маіх аднакурсніц-дашкольніц з Белпедтэхнікума, якія стажыравалі ў дзіцячым садку, дзе яна доўга працавала да вайны. Раіла маладзенькім дзяўчаткам, як найлепш навучыць, накарміць і забавіць малое, каб яно ў садок бегла само, прасілася туды, а дадому прыносіла пачутыя навіны— вершык, казачку, умельства есці нажом і відэльцам або якую іншую звычку.

Ведала, з чага пачынаць навуку: любіць радзіму, сваю мову, не маніць, не крыўдзіць суседа, быць ахайным у паводзінах.

Цяпер мы спахапіліся: гадаваць грамадзяніна з нацыянальным абліччам і чыстым сумленнем трэба з дзіцяці, з садка трэба брацца за гэта. А яна вунь калі ведала, больш за паўстагоддзе назад, і працавала, не толькі аддаючы на малых усе заробкі і ганарар за свае дзіцячыя кніжкі, але і прыкладала яшчэ са сродкаў, за якія трымала дом.

А дом штодзень не абыходзіўся без госця ці госці, а то і дваіх ці траіх, і для ўсіх хапала ласкі і пачастункаў. Дый так дом гэты быў не пусты: добрая паэтава маці, дзве пляменнічкі Дзюня і Ядзя, Зыгмусь, таксама пляменнік ці сваяк іншага рангу. І яны былі ўсе дагледжаны, апрануты, накормлены. Тут сама Цёця Уладзя не ўправілася б, памагала Зося, бялявая, дробнага росту, свой чалавек, блізкі.

Галоўны ж клопат—Купала. Каб яму добра працавалася, рабіла ўсё, сачыла, каб не папсаваўся настрой, каб у пару нешта нагадаць, зрабіць, падгадзіць, падбаць аб ягоным выглядзе — свежай кашулі і адпрасаваным гарнітуры—густ дзядзька Янка меў элеганцкі. І пры ўсім гэтым умела не заўважыць у вялікага паэта малой чалавечай правінкі, як бы ні засмучала што яе ці крыўдзіла.

Колькі трэба было мець душы, такту, ветлівасці, даваць рады такім найскладанейшым абавязкам і кожнаму сустрэтаму несці на вуснах усмешку, прыветную, шчырую! Мне, прынамсі, не давялося бачыць у Цёці Уладзі ўсмешкі робленай ці змушанай.

Хоць злавалася і «шумела» даволі часта. Больш за ўсё—калі сутыкалася з несправядлівасцю, чыноўніцкім неразуменнем або бяздушнасцю. Але дамагалася свайго, не пераходзячы крайніх межаў, у часе стрымлівала сама сябе. Бо больш чым чаго, патрэбнага чалавечай асобе, было ў гэтай жанчыны мужнасці. Сапраўднай, магчыма, надмужчынскай. Але пра гэта скажацца пазней, калі ўспамяну цяжкія часы для краіны, для Купалы, для яе. Цяпер жа яшчэ пра дом і дзіцячы садок.

Пры так шырока адчыненых для людзей дзвярах дома і рэгулярнай падтрымцы свайго садка, Цёця Уладзя мусіла ўладаць немаленькімі здольнасцямі фінансіста, інакш не ўтрымаць бы ёй свае справы, як кажуць, «у ажуры». Думаецца, Купалавы заработкі—не збіраюся лічыць, брыдка! — у пэўныя часы былі сціплыя, не часта перавышалі вызначаную ад дзяржавы пенсію. Аднак праз цётчыны намаганні ў доме *і за домам купалаўскі* побыт рабіў уражанне дастатку, нават раскошы. І сёстрам дапамога ішла, і студэнткі, мае калежанкі, не-не дый паказваліся хто з свежым каснічком, хто з брошкай, а то і новай блюзачкай. Не адна з іх прызнавалася ў паходжанні свае абноўкі:

— Ад Цёці Уладзі. Не хацелася браць, але яна адмоваў не прызнае. З сябе здыме і аддасць.

Відаць, тое самае рабіла яна і сваім выхаванцам, дзецям малазаможных бацькоў. Словам, дом Купалаў і Купалішын садок трымаліся на моцнай повязі. За садком стаяў і сам паэт — прымаў блізка да сэрца турботы, хадзіў туды на святы. І хто ведае, каб не гэтая акалічнасць, ці ўбачылі б мы Купалавы самацветы—вершы і песні для дзяцей?

І яшчэ: жонка першага, лічы, паэта рэспублікі займаецца выхаваннем дашкольнікаў. Адно гэта надавала асаблівую вагу, рабіла прывабнай і пачэснай цяжкую прафесію. Ахвотнікаў трапіць у той малы садок, здаецца, на Садовай, прыбывала, усім хацелася прыстроіць дзіцяня пад руплівае крыло Цёці Уладзі.

Пазнаёміцца з Цёцяй Уладзяй пашчасціла даўно, але некаторы час, як гавораць, знаёмства было назіркам. Купала яшчэ не меў дома на Акцябрскай (тады Хрышчэнская) і здымаў кватэру на былой Правіянцкай (цяпер—Захарава), акурат насупраць агульнага памяшкання Белпедтэхнікума. Мы, студэнты, амаль штодня бачылі паэта з невысокай усмешлівай жанчынай, часта яны вярталіся дамоў на рамізніку. Бачылі, як шнуравалі да іх госці, вядомыя мовазнаўцы, пісьменнікі, географы, дзеячы культуры, артысты. Трапіць у такі гурт і не марылі, хоць некаторыя з нас — Дарожны, Глебка і я—сяды-тады заходзілі ў сумежную з Купалавай кватэру, дзе жыў паэт Ізраіль Плаўнік са сваім *братам Змітраком Бядулем*. Вось там і заспела нас Цёця Уладзя аднаго разу. Зайшла паклікаць на вячэру братоў Плаўнікаў—абодва былі нежанатыя і бесхацінцы,— а заадно прыхапіла і нас.

Так адбылося знаёмства з *паэтам і ягонай* сяброўкай ужо не назіркам, а сапраўднае, за руку. Цётка накарміла добрай вячэрай, напаіла смачным чаем і адпусціла, наказаўшы: «Заходзьце, хлопцы. Мы вас усіх ведаем».

І сапраўды ведалі, запомнілі неяк нашы, зусім рэдкія яшчэ ў друку, прозвішчы.

Праз некаторы час Купала пераехаў у дом з таполяй перад брамай. Насупраць была лепшая ў горадзе лазня Паплаўскага, названая, відаць, паводле прозвішча былога ўласніка. Неўзабаве пераехалі і мы ў дамы непадалёку, на былую Савецкую. Так што мы маглі бачыць іх абоіх, часцей Цёцю Уладзю, калі прабягала яна на работу ў свой садок.

Аднойчы перад майскімі святамі тры жыхары малога пакойчыка ў новым агульным памяшканні — Дарожны, Глебка і мастак Анатоль, прозвішча не ўспамінаецца, — запрапанавалі мне і Трусу далучыцца да іх кампаніі і разам адзначыць свята. Меліся заглянуць на хвілінку туды і нашы дзяўчаты. На пачастунак *скалаліся: трохі партвейну*, цукерак і печыва, і добра. Пайшлі ў лепшы гастранамічны магазін, які належаў «Чырвонаму Крыжу», і, цвёрда помнячы неабходнасць укласціся ў бюджэт, пачалі прыцэньвацца.

— А што вы тут выглядаеце? Пагуляць хочаце? З дзяўчатамі? А колькі вас усіх? Давайце я дапамагу.

Збянтэжаныя, мы вылажылі патрэбныя весткі і аддалі Цётцы ўсе наяўныя грошы. З жахам глядзелі, як завіхаюцца прадаўцы, наразаючы сакаўную вяндліну, сыр са слязой, ніколі не спытаную яшчэ ружаватую рыбу.

Калі ўсё гатова, запакавана і завязана, Цёця Уладзя закамандавала:

— Во, бярыце! Вельмі не нараскашуецеся, але ўсё смачнае і павінна ўсім хапіць. А хлеба ведаеце, дзе ўзяць?—Яна назвала славутую нэпманскую пякарню. — А гэта вам рэшта,—і ўпхнула Дарожнаму ў кішэню нешта пакамечанае.

Цётка знікла таксама імгненна, як і з'явілася, мы не паспелі як след падзякаваць. Прыселі перакурыць на скверчыку, Сяргей палез у кішэню па папяросы і выцягнуў звернутую «рэшту». Гэта была зусім непачэпаная ўся наша «складчына», кошт пакунка перавышаў яе, напэўна, у два разы.

Стала няёмка: што рабіць? Несці аддаваць? Не возьме, на смех падыме.

— Трэба купіць падарунак, — прапанаваў Трус.

— А што ты за гэтыя капейкі купіш?

Некаму асвятліла мазгі выратавальная думка: паблізу на вуліцы Карла Маркса можна купіць букет, і ўсё па ўсім.

Так і *зрабілі*, букет атрымаўся адмысловы, але хто панясе? Пачалі вылучаць «дастойнага», вярнулі адзін на аднаго. Жанчына, якая прасявала кампост каля парніка, спытала:

— А далёка несці?.. А, дык гэта зусім *поруч*. Вунь *мая* Манька гуляе з сяброўкаю. Дайце ім на марожанае, дык хоць у Лошыцу заімчыць.

Што кветкі былі дастаўлены на месца і трапілі ў належныя рукі, неўзабаве высветлілася. Пры сустрэчы Цёця Уладзя пакiвала на мяне пальцам, а на запытанне, чаго грозіць, можа, гневаецца, засмяялася:

— Не тлумі галавы! Дзякуй!

Дужай, мужнай душы чалавек была Уладзіслава Францаўна. Калі здарылася цяжкае — Іван Дамінікавіч наважыў пайсці з жыцця, на дом пісьменніка ацерусілася чорная жалоба: людзі хадзілі як пад ільдом, моўчкі падавалі адзін другому руку і разыходзіліся ў розныя бакі. Друк трубіў, што рыхтуецца працэс над контррэвалюцыйнай арганізацыяй нацдэмаў, за краты былі пасаджаны выдатныя пісьменнікі і навукоўцы. Няўжо і дзядзьку Янку нешта пагражала? Хацелася хоць што пачуць, дазнацца, ці здароў хаця.

У такім прыгнечаным стане ішоў, нічога не чуючы і не бачачы, і літаральна сутыкнуўся з Цёцяй Уладзяй. Яна спынілася, спытала пра нейкую драбязу і на адыходзе напаўголасу сказала:

— Янку ўжо лепей. Ён у бальніцы на Ленінскай. Я яму папяросы насіла. Неўзабаве будзе *дома*. — І каб не паказаць, як перасмыкнуліся ад болю вусны, пайшла, ледзь не пабегла.

Стала зразумела, уцешныя словы адрасаваны не мне аднаму. Паспяшаўся расказаць бліжэйшым суседзям па вуліцы Розы Люксембург: Таўбіну з Астапенкам, Дарожнаму, у іх у гасцях быў Міхась Багун. І ў іх адразу пасвятлелі вочы і твары.

Многа пазней давялося дазнацца, як тая вестка трапіла за краты. Жонка аднаго з арыштаваных разам з пералікам прадуктаў у перадачы і пажаданнем здароўя злаўчылася прыпісаць: «**Як упала** дзіця, парэзалася, але яму ўжо лепей». Да правяральшчыкаў лістоў і вартаўнічых сэнс не дайшоў, затое ў камеры пісульку разабралі адразу і адстукалі ўсёй турме.

Праз некалькі год вымушанай адсутнасці я прыехаў у Мінск. Не ведаю, адкуль ён дазнаўся, аднак літаральна праз некалькі гадзін у дом жончыных бацькоў, дзе я спыніўся, прыбег задыханы Броўка. Прысесці не захацеў, вывеў на вуліцу: «Няўжо ты вінават? Няўжо асмелішся падняць руку?»—«Ніякай рукі я ні на кога не падымаў. Супакойся!» Супакоіўся ці не, не ўпэўнен, але больш не пытаў. Пайшлі да Глебкі, яго не было дома. На тым і развіталіся, ён да сябе не паклікаў. І ўсё ж я захаваў удзячную памяць — на той час гэта было высакародна і смела.

Назаўтра блукаў без мэты па горадзе, проста адведваў дарагія мясціны, прыгадваў памятныя здарэнні. Каля будынка Белпедтэхнікума ўбачыў Цёцю Уладзю. Хацеў быў перайсці на другі бок—не ведаў, ці захоча *яна пазнаць*, ці адкажа на павітанне. Уцячы яна не дазволіла, заступіла дарогу. Падала руку і, заглядаючы ў вочы, папытала:

— Вольны? Назусім дадому?

Пэўнасці ў сваім лёсе не меў, *так мэкаў абы-што, а яна* гаварыла нешта ў суцяшэнне, вяла дадому.

— Да нас! Да нас! А як жа!—і не хацела слухаць пярэчанняў.

Дома насіла з кухні гарачую ежу, даставала з буфета штосьці, *частавала*, *падлівала*, і мне здавалася, што нікуды не ездзіў, нічога не здаралася... Толькі ўвесь час парывала стаць перад ёю на калені і пацалаваць руку, як маці.

— Вось шкада, Янкі няма. Але не спяшай, хутка прыйдзе,—Цёця Уладзя запрашала пасядзець.

Купалы я не дачакаўся, а хацелася пабачыць, даўно ўжо не свяцілі мне яго добрыя вочы. Сустракацца давялося пазней, у Маскве, а як пачалася вайна, жыў каля іх амаль месяц. Пра гэта расказвалася ўжо ў іншых маіх успамінах.

Пабыўшы пад Сталінградам, я вярнуўся ў Маскву. Неўзабаве багата беларусаў,—пісьменнікаў, міністраў без міністэрстваў, сакратароў без абкомаў,—з іншых маскоўскіх гасцініц пассельвалі ў «Якар». Маўляў, будзьце бліжэй да беларускага вакзала, вось-вось дамоў паедзеце. Гасцяваць там было цікава і ўцешна: ішло збіранне сіл, арганізоўваліся часопісы і выдавецтвы, былі заўсёды свежыя навіны, а галоўнае—цёплыя людзі: адзін з партызанаў, другі ў партызаны, той з фронту, гэты на фронт.

Сядзелі ўтрох з Гурскім і Глебкам. Раптам прачыніліся дзверы і пачуўся вельмі знаёмы голас:

— Хлопцы, бульба зварылася, — паклікала Уладзіслава Францаўна. — О, і Лужанін ужо тут! Пайшлі, пайшлі...

Яна жыла на тым самым паверсе, разам з ёю — Алеся Александровіч, жанчына вялікай душэўнай цеплыні, першая беларуская оперная салістка ў першай беларускай оперы «На Купалле». За сопкай бульбай удосыць нагаварыліся. Цёця Уладзя жыла клопатам аб купалаўскім музеі, Алеся Іванаўна ўжо рыхтавала матэрыялы для падручнікаў, якія саслужылі доўгую і добрую службу. Яна адразу запатрабавала вершаў для чытанкі. Мы былі знаёмыя з 30-х гадоў, яна вяла ў выдавецтве літаратуру для дзяцей, і ўгаварыла перакласці Маякоўскага, нават напісаць сваё. Ад пісання таго не засталося і следу.

— Ну, хлопцы, перагаварылі добра, — сказала на развітанне Цёця Уладзя, — як бычцам дома пабылі. І ты, камендант, — гэта да мяне, я служыў у камендатуры горада, — не цурайся, забягай. Каб не забыўся, чым бульба пахне.

Арганізуючы музей Янкі Купалы і будучы яго дырэктарам, яна няўпынна дбала, каб хоць з-пад зямлі дастаць кніжку паэта, яго аўтограф, фота, адным чынам — нешта для экспазіцыі.

Першая справа — памяшканне. У разбураным дашчэнту Мінску з асцярогай аднаўлялі адзіночныя ацалелыя «каробкі», недагарэлыя касцякі будынкаў, а каб новыя будаваць і гаворкі амаль не было, больш вывозілі патрушчаныя кавалкі муроў, пабітую цэглу, рыхтавалі пляцоўкі пад будаўніцтва.

Дзе і як пасяліць музей? Цёці Уладзі прапанавалі аднавіць касцяк колішняй лазні насупраць *папялішча* Купалавага дома. Такой абразы яна не магла стрываць. Спачатку плакала, жалілася кіраўніцтву Саюза пісьменнікаў, сябрам, добрым знаёмым. Пасля перайшла ў наступленне, пераконвала, а калі не дапамагала, лаяла ўсіх чыноўнікаў *ад культуры*, і яны пры яе набліжэнні паспешна пакідалі кабінеты, хаваліся, пакуль не мінецца небяспека. А што яны маглі зрабіць, сказаць слова «за» ці памагчы — страшна, становішча сапраўды было няскрутнае. І Цёця Уладзя кінулася да П. К. Панамарэнкі. Той, як заўсёды ў час роздуму, пакрышыў, па сталінскай модзе, папяросу «Герцагавіна флор» у люльку. І згадзіўся. І даў каманду — адрываць для музея колькі можна ад мільёна, які выдаткоўваўся штодзень на аднаўленне горада.А пакуль — адзін ці два пакойчыкі ў доме прафсаюзаў. З часам музей перавандраваў у домік на вуліцы Энгельса, а потым перабраўся ўжо ў свой цяперашні дом.

Часовае прыпынішча ў Доме прафсаюзаў нагадвала казарму, цяжка было даводзіць яго да ладу, прыстасоўваць для размяшчэння экспазіцыі. І працаваць — няма каму. Як

на тое, у намеснікі сабе Цёця Уладзя выбрала Валянціна Таўлая. Хоць жыло ў ім гарачае сэрца паэта і кемнасць падпольшчыка, цяжка ўявіць істоту больш бездапаможную і непрыдатную для выканання гаспадарчых і адміністрацыйных абавязкаў. Асабліва ў той аднаўленчы час, калі цвік, дошку, мех вапны трэба было не даставаць, а літаральна выбіваць.

І ўсё гэта з добрай усмешкай, даўшы заданне намесніку, рабіла сама.

Агульны наш знаёмы, франтавік, у недалёкім мінулым артыст І. М. Жыжаль, ніколі не адмаўляў ёй і не чыніў перашкод. Навучаны папярэднімі спрэчкамі і скаргамі, ён, выслухаўшы патрабаванне, здымаў трубку і па чарзе гаварыў загадчыкам складаў падкрэслена афіцыйна:

— Слухай, да цябе прыедзе таварыш Луцэвіч, дырэктар музея Янкі Купалы, яго жонка, дык ты дай ёй таго-сяго. Колькі? Колькі яна пажадае.

Абяззброеная Цёця Уладзя дзякавала і ехала ці пасылала каго ў названае месца. А там, таксама навучаныя горкім вопытам нястач і папярэджаныя, што Цёці Уладзі нельга адмаўляць, гаварылі:

— Дзесяць кіло цвікоў? Толькі чвэрць кіло. Чатыры кубаметры дошчак? Магу ўсяго чвэрць кубаметра. Дваццаць кіло пабелкі? Дам пяць. Мала? Ведаю, што мала. Але ўсім трэба. На тыдзень хопіць, а праз дзень-два нам падкінуць, і мы вам дабавім.

Гэтыя «Халібэртавы пакуты» маляваліся Цёцяй Уладзяй з нязменнай зычлівасцю і нязлосна высмейваліся.

У пошуках музейных матэрыялаў, на выступленні і ўрачыстасці кшталтам адкрыцця памятных дошак Уладзіслава Францаўна выязджала даволі часта, клікнуўшы з сабою ў дарогу двух-трох пісьменнікаў.

У Барысаве выступалі на параходзе «Янка Купала», які толькі што пачаў свае рэйсы. На ім, як высветлілася пазней, працаваў малады Барысевіч, які яшчэ не марыў стаць прэзідэнтам Акадэміі навук БССР. Людзей было няшмат, але ўважлівасць надзвычайная, здавалася, слухаючы словы Купалы і пра Купалу, яны прымаюць і ўдвая павялічаную адказнасць за спраўны ход свае судзіны. Сярод усіх іншых уражанняў найбольшае — знаёмства з Марыяй Осіпавай, Героем Савецкага Саюза, якая нас прытуліла і была вельмі рупнай гаспадыняй. Потым напісаўся верш «На параходзе «Янка Купала», яго, не магу стрымаць рукі, каб не пахваліцца, упадабаў пад час мінскіх гасцін А. Твардоўскі.

Паўстае перад вачыма Ленінград. Белыя ночы навылёт прагульвалі малады Мікола Аўрамчык, які падружыўся з маладым Леанідам Хауставым. А потым Цёця Уладзя вяла нас на сустрэчу з незабыўным Аляксандрам Пракоф'евым, мілай Марыяй Камісаравай, строгім на выгляд Мікалаем Браунам. Колькі вершаў было прачытана, колькі песень праспявана з абодвух бакоў!

Уладзіслава Францаўна вельмі любіла песню. Моцна падабала сіманаўскую — пра ваенных карэспандэнтаў, на бяседах заўсёды міргала вачыма па-змоўніцку: «Давай, пачынай «Ад Масквы да Брэста...» І запявала сваю ўлюбёную:

Ой, чуць, маці, чуць,
Дзе малойцы п'юць.
Вясёлая тая вулачка,
Кудой яны йдуць...

Скончыўшы справы, Уладзіслава Францаўна адпусціла нас з Міколам, а сама засталася ў Ленінградзе на раздабыткі, як яна казала. І не без поспеху — адкупіла матэрыялы ў аднаго прайдзісвета ад крытыкі. А вярнуўшыся, мне падаравала адну з ранніх маіх кніжак, падпісаўшы: «Украдзена ў Бэнды».

У Вільнюс мы ехалі павольна, шафёр Іван Сямёнавіч не дазваляў стрэлцы спідометра перабірацца за лічбу «45». Рабілі папаску, збіралі грыбы, перакусвалі — без прыпасу гэта руплівая гаспадыня ў дарогу не выязджала. У Вільнюсе, наведаўшы Саюз пісьменнікаў і міністэрства, з поспехам дамовілася пра ўстаноўку мемарыяльнай дошкі і пра іншыя захады для ўшанавання памяці Янкі Купалы.

Пабылі ў майстэрні Пятра Сергіевіча, яго карціны меліся перайсці ў музей, і разам з мастаком паехалі «на бульбу» да вернай Цётчынай сяброўкі Марыські, разумнай і адукаванай жанчыны, якая пераехала сюды з Мінска. Тут упершыню пачуў з першых вуснаў расказ пра яе бацькоў — маці была француженка і не навучылася нашай мове. Пра знаёмства з Купалам, сябраванне з Косткай, так называлася Канстанцыя Буйло, пра першыя крокі «Нашай Нівы». Прыпомніўся горкі лёс Сяргея Палуяна, Фабіяна Шантыра.

Так кожны раз пасля гаворкі, кароткай ці працяглай, адыходзіў я з адчуваннем, што нечага прыбыло ў душы, нешта пасвятлела, ад чагосьці зрабілася лягчэй. Аднойчы дзякуючы Уладзіславе Францаўне мне давялося выслухаць, як рыхтавалі і здзейснілі падзею, якая ўвайшла ў гісторыю партызанскага руху. Прычым расказала адна з удзельніц гераічнага ўчынку.

Пачалося ўсё даволі смешна. На вакзале, адкуль цягнік павёз маю жонку, Цёця Уладзя благаславіла не вельмі далікатным слоўцам мужа свае пляменніцы, які спазніўся на цягнік, і перад хвастом апошняга вагона даволі фарсіста абвясціў: «Цётачка! Вось і я!» Крыху ахаладаўшы, яна кіўнула мне і Марыі Барысаўне Осіпавай, якая таксама некага праводзіла:

— Пайшлі абедаць. Цябе (гэта мне. — **М. Л.**) няма каму карміць — Жэня паехала. — І да вінаватага: — І ты, кавалерчык, прыходзь. Толькі білет адзнач.

Маё аднекванне Цёця Уладзя перабіла:

— А патраўка?

Супроць гэтага ўстаяць было нельга. Патраўка — страва жыхароў неба. Гэты мучны соус з цялячых хрaшчоў ці мясных костачак. Яе варыла мая маці, а цяпер можна было пасмакаваць толькі ў жонкі Купалы. У кватэры на Омскім завулку нас сустрэла цёця Маня, адазваўшыся вельмі падобным да Купалавага голасам: гэта была сястра Марыя Дамінікаўна. Да прастуды, як высветлілася, у яе далучылася яшчэ адна бяда: паблытала пакецікі з лекамі і прыняла англійскай солі.

Аднак стол быў накрыты, патраўка ўдалася. І вось тады пад шчаслівую для мяне часіну Марыя Барысаўна разгаварылася. Пачала расказваць, як настаўнічала да вайны, як апынулася і засталася пад акупацыяй. Немцы занялі кватэру, давялося туліцца ў сенечках. Мыла ім бялізну, чысціла і прасавала адзенне. І аднойчы, калі няпрошаныя госці вярнуліся моцна падгуляўшы, выцягнула ў аднаго з кабуры пісталет. Прачнуўшыся, ваякі завойкалі, абшукалі ўсе закуткі, пісталет не знайшоўся. Вырашылі — згубіў дарогаю, падаў жа, свіння, колькі разоў. Марыю Барысаўну падазрэннем не зачапілі — здавалася вельмі ціхай і стараннай. А яна ўжо мела трывалыя сувязі з партызанамі. Мала таго, была ўключана ў лік асоб, каму даручалася знішчыць гаўляйтэра Кубэ.

У Маскве першыя часы аб яго забойстве гаварылі амаль пошапкі: тры жанчыны падклалі міну ў ложак і ўсё. Ні прозвішчаў, ні падрабязнасцей праз асцярогу не перадавалі.

А тут перад намі сядзела адна з гераінь і ўзнаўляла карціну за карцінай: як міну прынесла, перадала яе, чакала ў скверыку сяброўку, як выходзілі ў партызанскую зону.

Цяпер пра ўсё гэта многа панапісвана і вядома з вуснаў саміх удзельнікаў падзеі. А тады сядзеў, знерухомеўшы, а пасля хадзіў па тых вуліцах і дарогах і перажываў тое самае, што і выканаўцы, арганізатары і тыя, хто ім дапамагаў.

Мусіць, так яскрава маляваліся тыя дні і ночы, што Марыя Барысаўна не ўспаміннала, а наноў перажывала некалі перажытае. А за ёй і слухачы, толькі мы з цёцяй Маняй перажывалі, баючыся паварушыцца, а Уладзіслава Францаўна не магла ўседзець на крэсле, то падымалася, то пераходзіла на канапу, круціла галавою, змушала паўтараць сказанае. Нарэшце спытала:

— А мяне вы ўзялі б у памочніцы?

Осіпава, не думаючы, цвёрда адказала:

— Не. Вы маглі б і не ўцярпець і, скажам, прыйсці на яўку на колькі хвілін раней. А такія справы вымагаюць цярплівасці.

Такая характарыстыка была ў многім справядлівая. Наўрад ці гэта была звычайная нецярплівасць, хутчэй за ўсё — імкненне як мага хутчэй дзейнічаць, каб прыспешыць канец работы, зборы ў дарогу ці што іншае. Адна справа ў Цёці Уладзі заўсёды набягала на другую, а то і на трэцюю, усе яны рабіліся разам, аднак, не штурхаючы адна адну, атрымлівалі завяршэнне. І не будзь яна такой няўрымслівай, не так хутка збудаваўся б музей, не назбіралася б столькі аўтографаў, не выдалася б столькі памятных зборнікаў і збораў твораў паэта.

Сваім одумам, адразу, яна нічога не пачынала. Раілася з тымі, чыё слова мела вагу, з тымі, хто мог параіць, каму давярала. Часта чуўся тэлефонны званок і да мяне:

— Лужанін, я да вас еду. Толькі ты сабаку прывяжы, я яго баюся.

Да мяне яна звярталася ўсяляк: у юнацкія гады па імені і «на ты», цяпер жа як калі: «на ты» і «на вы», і нават «дзядзька Максім». Зварот па прозвішчу і «на ты» азначаў, што яна ў добрым настроі: удалося нешта зрабіць ці здабыць цікавы экспанат. А просьба прывязаць сабаку дадавалася для жарту. Аднойчы наш Дзік, верны і сумленны прыяцель, затрывожыўся: Цёця Уладзя нешта расказвала і, як звычайна, размахвала рукамі. Сабака збаяўся, каб з гэтага не выйшла якой шкоды гаспадарам, лёгенька ўзяў у пашчу Цётчыну руку і змусіў апусціць уніз. Выпадак не забыўся і стаў за навуку ўсім іншым гасцям.

У нашай халоднай кватэры на Палярнай вуліцы Уладзіславе Францаўне падабалася. Ды клопату было шмат: музей, выдавецкія справы, чарговая кніга ўспамінаў пра Купалу, публікацыі і справаздачы для акадэміі. Пра ўсё хацела памеркаваць, калі трэба, паправіць што. Некалькі разоў спрабавала дыктаваць успаміны, на жаль, на гэта ў яе заўсёды бракавала часу. Шкада, яна шмат помніла і ведала. Засталося ўсяго некалькі ўрывачных запісаў. І адзін пра Гаруна:

«І не слухай розных плётак. Разумны, душэўны быў і ніякі не вораг. А што вітаў некага — глупства, кожны можа пакаўзнуцца. Ды Пілсудскі ўмеў падлабуніцца: па-беларуску гаварыў, родным братам прыкідваўся. А што Прушынскаму нейкае званне далі, палкоўніка ці падпалкоўніка, дык гэта каб лепшы паёк атрымліваў. Ён жа ад сухотаў паміраў, нікуды не выходзіў, ляжаў у Курасоўшчыне. Вось і ўсе яго ваяцкія справы».

Дом у Курасоўшчыне — двухпавярховы з чырвонай цэглы будынак — яна паспела паказаць, будучы на сельскагаспадарчай выстаўцы ў Курасоўшчыне. Той дом і цяпер стаіць. І дом Цёці Уладзі на Омскім завулку. Нічым не адзначаны. І заўсёды перад вачыма Гаспадыня. Не тая, на чый змучаны хваробамі твар глядзеў у жалобным купалаўскім тэатры, а ўся ў руху, поўная задум, імкненняў, багатая на душэўнае і вясёлае слова. Жывая.

ВОЛАТ

Памяці Г. І. Гарэцкага

Адышоў у Вечнасць Чалавек, надзіва цэласны, гарманічны і надзіва шматгранны. Акадэмік Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі пакінуў вялікі след, уласную школу найперш у геалогіі, ён стаў заснавальнікам савецкай палеапатамалогіі — навукі аб гісторыі рэк і рачных далін. Яго фундаментальныя манаграфіі, прысвечаныя пра-Волзе, пра-Дняпру і іншым прарэкам, былі адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. Ён узначальваў савецкую секцыю Міжнароднага саюза па вывучэнню чацвярцічнага перыяду, у які на зямлі стала праяўляцца дзейнасць чалавека. Аднак Гаўрыла Іванавіч многа зрабіў таксама для развіцця беларускай эканамічнай, дэмаграфічнай, сельскагаспадарчай навукі. Малодшы брат класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага, ён сам быў надзелены пісьменніцкім талентам, паэтычнай душой. Пра гэта сведчаць яго артыкулы і ўспаміны, прысвечаныя Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу, Максіму Горкаму, Леаніле Чарняўскай. Равеснік веку, ён яшчэ ў 1914 годзе пасылаў карэспандэнцыі з роднай «Амсціслаўшчыны» ў «Нашу Ніву». Потым, у 1917—1919 гадах, друкаваўся у «Вольнай Беларусі» і «Дзянніцы». Разам з братам падрыхтаваў і выдаў беларуска-рускі слоўнік. Гаўрыла Іванавіч выдатна ведаў і горача любіў родную літаратуру. Выхоўваў такую любоў ва ўсіх, хто яго акаляў. Яго нязменна, часцей за іншых пісьменнікаў, можна было бачыць на літаратурных і музычных вечарах. А як захапляюча ўмеў ён расказваць пра мінулыя падзеі, гераічныя і трагічныя, пра сустрэчы з людзьмі, якія стаялі ля вытокаў Беларускай Савецкай Рэспублікі. Яго развагі, на, здавалася б, спецыфічную навуковую тэму—дзе пралягалі мільёны гадоў назад пра-Нёман і пра-Дняпро,—гучалі, як узнёслая паэма.

Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі — гэта цэлая эпоха ў беларускай навуцы і культуры. Ён быў адным з заснавальнікаў нацыянальнай Акадэміі навук. Яго манаграфія «Народны прыбытак Беларусі», выдадзеная ў 1926 годзе, і сёння мае вялікую актуальнасць, асабліва ў сувязі з пераходам рэспублікі на гаспадарчы разлік. Яго выступленні ў 1927—1930 гадах у ЦВК БССР і сёння здзіўляюць сваёй глыбінёй і прынцыповасцю. Ён добра ўсведамляў, што такое адказнасць перад часам, змена пакаленняў, і таму рыхтаваў сабе пераемнікаў, у тым ліку з уласных сыноў. Ён умеў адшукваць студэнтаў з учарашніх вяскоўцаў, якія потым прыходзілі ў ягоныя інстытут і аддзел, станавіліся дактарамі навук.

Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі беспералынна даваў усім тым, хто яго ведаў, павучальныя ўрокі. Найперш гэта былі ўрокі чалавечай дабрыні. Кожны рабочы дзень пачынаўся ў яго з таго, што ён абыходзіў сваіх падначаленых і пытаўся, ці ўсё добра ў іх дома, у сям'і. У кожнага супрацоўніка ён імкнуўся знайсці нешта добрае і перспектыўнае, кожнаму даваў права на ўласную, няхай і спрэчную, думку. Потым гэта былі ўрокі вялікай пашаны да роднай культуры і роднай мовы. Ён прынцыпова і заўсёды, нават у іншых рэспубліках, гаварыў па-беларуску. І яго разумелі, яго за гэта паважалі. У яго калектыве па-беларуску пісаліся навуковыя працы — і нічога, разыходзіліся, чыталіся, цытаваліся і рэцэнзаваліся за мяжой. Пра важнасць гэтых урокаў, пра тое, што яны яшчэ намі слаба засвоены, гаварылі на жалобнай паніхідзе геолагі і географы, гаварыў Янка Брыль.

Сваім доўгім і працавітым жыццём Гаўрыла Іванавіч даказаў, як многа можа адзін чалавек. Адкрыць новы навуковы напрамак. Не надламацца ад незаслужаных абвінавачванняў. Перагварыць у гады стваральнай працы гады цяжкіх сталінскіх рэпрэсій. Выхаваць у цэлага калектыву грамадзянскія і патрыятычныя пачуцці. Мусіць, таму аблічча Гаўрылы Іванавіча засталося спакойным нават пасля адыходу ў небыццё, засталося спакойным і велічным. Бо з годнасцю здзейсніў ён усё тое, што было наканавана нялёгкім лёсам, бо моцна трымаўся ён свайго народа і сваёй зямлі.

Адам МАЛЬДЗІС.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці выдатнага савецкага вучонага, акадэміка Гарэцкага Гаўрылы Іванавіча, брата пісьменніка Максіма Гарэцкага, і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ВЫДАДЗЕНА Ў ФІНЛЯНДЫІ

«Бяздушнасць і жорсткасць вайны вачамі жанчыны. Дзесяць хвалюючых гісторый жанчын, чые мары і жыцці былі разбіты вайной», — так прадстаўляе чытачам Фінляндыі кнігу Святланы Алексіевіч «У вайны не жаночы твар» часопіс «Мааілма я мэ» («Свет і мы»), які выдае ў Хельсінкі таварыства фінска-савецкай дружбы.

Я. ЛАПАТКА.

«БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ»

Пад такой назвай другім перапрацаваным і дапоўненым выданнем выйшаў з друку даведнік, падрыхтаваны Дзяржаўнай бібліятэкай БССР імя У. І. Леніна і выпушчаны выдавецтвам «Полымя».

У выданні змешчаны звесткі аб універсальных рэспубліканскіх і абласных кнігасховішчах (з фондамі не менш за 10 тысяч уліковых адзінак), аб масавых сістэмах Міністэрства культуры БССР, ВНУ, прафсаюзных і іншых бібліятэках. У даведніку чытач знойдзе адрас кожнай бібліятэкі і яе тэлефоны, даведаецца пра гадзіны работы, колькасць кніг, наяўнасць чытальных залаў і індывідуальнага абанемента. Аб рэспубліканскіх і абласных бібліятэках даюцца больш падрабязныя звесткі.

М. РОЗУМ.

ПУЛЬС АБ'ЯДНАННЯ

Актывізавалася дзейнасць літаратурна - музычнага аб'яднання пры рагачоўскай раённай газеце «Камунар», якое ўзначальвае пісьменнік Мікола Янчанка. Члены аб'яднання наладжваюць сустрэчы ў працоўных калектывах, дзе абмяркоўваюць надзённыя пытанні развіцця роднай мовы і літаратуры, вывучэння гісторыі роднага краю, выхавання людзей на слаўных баявых і працоўных традыцыях.

Нядаўна адбылася сустрэча з работнікамі завода «Дыяпраектар». Прыйшлі сюды сапраўдныя аматары беларускага слова, паэзіі, музыкі. З новымі творамі выступілі М. Янчанка, А. Драбышэўская, Н. Пінчук, В. Паўлаў, М. Сліва. Пад акампанемент гітары самадзейны кампазітар Ю. Арэстаў выканаў песні на свае вершы і вершы М. Янчанкі.

М. КАВАЛЁЎ.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Алесю Савіцкаму з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата.

Рэдакцыя часопіса «Полымя» выказвае глыбокае спачуванне рэдактару аддзела публіцыстыкі Анатолю Іванавічу Сілянкову з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці сястры.

«Дзякую Вам...»

Лісты Уладзіміра КАРАТКЕВІЧА да Якуба КОЛАСА

Першы друкаваны верш Уладзіміра Караткевіча на беларускай мове называўся «Якубу Коласу». Разам з вершам на рускай мове «Здесь будет канал» ён быў апублікаваны 29 ліпеня 1951 года ў аршанскай газеце «Ленінскі прызыў». Малады паэт пафасна і ўзнёсла славіў у ім песняра, які «ў змрочныя злыя гады» спяваў аб свабодзе, «аб жудасным лёсе народа, аб новай жаданай зямлі».

А ў лістападзе 1952 года Уладзімір Караткевіч да 70-годдзя Якуба Коласа прыслаў яму з Кіева ліст (зараз захоўваецца ў Літаратурным музеі Якуба Коласа) дзе пісаў:

«Дзень добры, Канстанцін Міхайлавіч!

У дзень Вашага сямідзесяцігоддзя дзякую Вам за тое, што вы існуеце на зямлі, што ў мінуты вялікага шчасця думаеш аб Вас, што ў мінуты, калі вельмі і вельмі цяжка, — зноў-такі звяртаешся да Вашых вершаў і паэм, бясконца набіраючыся ад іх сілы. Наўрад ці Вы самі ўяўляеце, як уяўляюць гэта Вашы чытачы, што Вы для Беларусі, чым бы мы з'яўляліся без Вас і Купалы. Купала быў моцны сваёй тугою па Радзіме, Вы — упэўненай верай у яе, спакойнаю любоўю да яе. Жадаю Вам доўгіх-доўгіх год жыцця, вялікіх сіл для вялікай працы на яе карысць. Вы зрабілі першы і вялікі крок па шляху да нашай мэты, дзякуй Вам за гэта, добры Вы чалавек.

Тое, што Вы пасеялі,—не знікне, і людзі, выхаваныя Вамі, цвёрдай хадой пойдуць па гэтаму шляху і справы Вашай не згубяць.

В. Караткевіч».

У гэтым віншаванні выявіліся, як бачым, вялікая любоў, павага да Якуба Коласа, раскрыліся глыбіня і самастойнасць думкі маладога Караткевіча пра песняра і яго ролю для Беларусі.

Думаецца, было не выпадковым і тое, што Уладзімір Караткевіч прыслаў Якубу Коласу для ацэнкі раннія творы. Агульны сшытак, куды увайшлі гэтыя творы, таксама захоўваецца ў Літаратурным музеі Якуба Коласа.

Да гэтых твораў ён прыклаў ліст наступнага зместу:

«Канстанцін Міхайлавіч!

Выбачайце за тое, што аднімаю ў Вас каштоўны час. Магчыма, што з гэтай жа справаю я павінны быў звярнуцца ў кабінет маладога аўтара, але тут справа ў тым, што мне трэба не тое, каб заўважылі асобныя недахопы, а каб ацанілі наогул усё. З маленства я звык лічыць Вас прыкладам і таму звяртаюся да Вас і ні да каго больш. Калі знойдзеце магчымым — напішыце мне, ці варта мне прадоўжваць. Да гэтага часу я надрукаваў некалькі вершаў і крытычны нарыс аб творчасці Янкі Брыля ў часопісе «Советская Украина». Астатняе я чытаў людзям. Адны лаюць, іншыя хваляць, але мне ўсё здаецца, што гэта не тое. Вучуся я зараз у Кіеве ва універсітэце, а жыву ў Оршы. Летам шмат часу хаджу па Беларусі. Вось толькі што павярнуўся з Вязынкі і зараз шкадую толькі аб тым, што не давядзецца мне быць тут на гадавіну Купалы. У канцы лета паеду на Палессе. Казкі, якія ў сшытку стаяць першымі, не выдуманыя. Я іх толькі вельмі моцна і, здаецца, няўдала абрабіў. Але іншага й нельга было зрабіць, бо першыя дзве казкі чуў я ад свайго дзеда яшчэ да вайны, не памятаў нічога, акрамя сюжэту і асобных выразаў, «Надзвычайную котку», «Мужыка і дзіва», і «Аўтуха-дамоўніка» пашырыў з двух-трох сказаў, «Пятра-разбойніка» пачуў у Рагачове ад рыбака Ганцоўскага, які мне сказаў яе «па случаю» (я яму расказаў «Казку аб двух вялікіх грэшніках» з Някрасава, падобную да гэтай). Казак у мяне ёсць яшчэ з паўсотні, дзесятак песень і іншае.

«Вобразы казак» нарадзіліся з павер'яў, асобных фрагментаў казкі. Чаму толькі не намагаюцца фальклaрысты запісаць усё гэта. Яно ж перад новымі інтарэсамі адступае.

Вершы кепскія, хоць я пісаў спачатку толькі іх. Прыклаў нават два вершы па-руску, гэта з ранніх. «Ваўкалака» — гэта з падання аб разбойніку, які мог перакідацца ваўком і ў якога калісь паны забілі бацьку і матку.

Апавяданняў шлю два. Калі ласка, прышліце свой вырак.

Яшчэ раз прашу прабачэння.

У. Караткевіч».

Адзначым, што творы пад назвай «Казкі і легенды маёй Радзімы» занялі 129 старонак агульнага сшытка.

Якубу Коласу былі дасланы казкі «Лебядзіны скіт», «Вужыная каралева», «Аўтух-дамоўнік», «Казка пра Пятра-разбойніка», «Надзвычайная котка», «Мужык і дзіва аднавокі», «Рыбін цар», «Пан тванны, шляхціц багняны», «Ноч», «Куцька», «Вераб'ёва цешча», «Старая казка», вершы «Здаецца ўсё як раней была», «Калі з эфіра голас далятае», «Машэка», «Казка пра сноп», «Ноч», «На рацэ», «Вясновая непагода», «П'юць галубы блакіт із каляіны», вершы на рускай мове «Воўк» і «Якуб Ваўкалака», апавяданні «Дзядуля» і «Паляшук».

Гэтыя творы, за выключэннем казкі «Надзвычайная котка», якая пазней была значна дапрацавана і атрымала назву «Чортаў скарб» і верша «Машэка», пры жыцці пісьменніка не друкаваліся. Асобныя вершы, апавяданне «Паляшук» і казка «Лебядзіны скіт» з гэтага сшытка ўвайшлі ў першы і другі тамы Збору твораў Уладзіміра Караткевіча.

У лісце, які суправаджаў «Казкі і легенды маёй Радзімы», няма даты яго напісання. Ёсць, праўда, указанне, што да таго часу малады аўтар надрукаваў некалькі вершаў і крытычны нарыс аб творчасці Янкі Брыля ў часопісе «Советская Украина». Аднак у часопісе «Советская Украина» няма матэрыялаў Уладзіміра Караткевіча. Ён адзначаў, што ў той час з'яўляўся студэнтам. А Кіеўскі універсітэт Караткевіч закончыў у 1954 годзе. Значыць, можна зрабіць вывад, што агульны сшытак быў дасланы ў першай палове 50-х гадоў, не пазней 1954 года.

Ці адказаў Якуб Колас на ліст Уладзіміра Караткевіча? Пакуль што нам не ўдалося выявіць такі ліст. Як ацаніў ён творы маладога пісьменніка? На жаль, нам гэта невядома.

Уладзімір КАРАТКЕВІЧ. 1971 г. 26 лістапада яму споўнілася б пяцьдзесят восем...

Фота Ул. КРУКА.

Ці гутарыў Уладзімір Караткевіч з Якубам Коласам? Захаваўся здымак, на якім сфатаграфаваны Якуб Колас, Пятрусь Броўка і сакратар ЦК КПБ Ц. С. Гарбуноў з удзельнікамі нарады маладых 1955 года ў Саюзе пісьменнікаў БССР. На здымку ёсць і Уладзімір Караткевіч.

На гэтыя і іншыя пытанні патрэбна яшчэ адказаць. Несумненна, аднак, тое, што ад самых вытокаў творчасць Уладзіміра Караткевіча жывілася крыніцамі Коласавага мастацкага слова. Народны пясняр і ў далейшым уплываў на яго. І гэты ўплыў, нам думаецца, выявіўся галоўным чынам у патрыятычным гучанні, эпічнасці і філасафічнасці твораў Уладзіміра Караткевіча, у яго прыхільнасці да гістарычнай тэматыкі, у імкненні мастака стварыць шырокую панараму народнага жыцця, паказаць гэта жыццё ва ўсім яго багацці і разнастайнасці, з яго драматычнымі і гераічнымі, а часам нават смешнымі і кур'ёзнымі бакамі.

Думаецца, што раннія творы Уладзіміра Караткевіча, дасланыя Якубу Коласу, заслугоўваюць добрага слова. У іх ужо выяўляліся стыль і адметнасць творчай манеры будучага аўтара рамана «Каласы пад сярпом тваім» і многіх іншых цудоўных яго твораў.

Анатоль ВЕРАБЕЙ.

Пятро ЛАМАН

ПАЛІМПСЕСТ

«Шлях да самога сябе — самы цяжкі».
Уладзімір КАРАТКЕВІЧ.

1

Ты святло маё, ты праклён —
Пуцявіна, гасцінец, сцежка.
Уздыхне развітальна клён,
Блаславіць каліна на ўзмежку.

Ты святло маё. Светавід.
Першы крок, нібы крык апошні.
На крывавыя мазалі
Абуваю новыя поршні.

Шлях завалены забыццём
І не боязна
 аступіцца,
А шалёных сабак выццё
Каля лытак будзе круціцца.

Паяднаны прорвамі дзён,
Праз правалы, прагалы ў часе,
Гэты шлях цяпер ледзь відзён,
Як агонь, што вось-вось пагасне.

Покліч зор, як святло з акон.
Надмагільных скляпоў прыступкі.
Шлях, ён ісціна,
 ці закон,
Той, які праклянe наступнік.

2

На світанні прысню зямлю.
Па сцяжыне
 у росным жыцце
Крочыць мама...
А я малю —
Вузел роспачы развяжыце.

Захліснуўся, нібы аркан,
Немагчыма павярнуцца.
Неба выстылага
Экран
Вымушае нас размінуцца.

Мама, гладзячы каласы,
Пройдзе міма на свой пагорак.
Адчуваю не смак расы —
Кроў на вуснах, камяк у горле.

Сон. Праклятыя аблохны сон.
Не пачула майго маленяя.
Разгайдала самотны звон
На пустой званіцы сумлення.
Мы разлучаны назаўжды.
Хто пакажа напрамак шляху!
Боль пазначыў яго сляды
І пранізлівы водар жаху.

3

Шлях.
Жахнецца нават вяшчун.
Перад космасам разбурэння.
Я аскепкі званоў злучу
Крыкам, вырваным у камення.
Беззваротнасць жарэ душу.
Дынаміт
 падымаў праблемы.
Я крывёю уваскрашу...
Разамкну узрыўныя клемы.

Замаруджаны выбух спіць...
Ды руйнуе даждком і ветрам.
Звер ашчэраны прагырчыць:
«Замахнуўся на нашы нетры».

Дабрабыт на труне муроў.
Вочы памяці, як жарыны.
Звер, спіхнуўшы святыню ў роў,
Ці падавіцца словам Скарыны!

Я не рыбіна і не звер...
Выракаўся...А скуль я родам!
Дзе крыніцы мае цяпер!
Дзе той люд, што завуць народам!

4

Шлях успыхне, нібы пункцір, —
Меч і кніга, святыні духу,
Храм зямлі... А у храме — цір.
Над душою — хапуга з пугай.

Адарваны ад каранёў.
Ледзянее мозг у бяссіллі
Зразумець...
Апячэ агнём
Боль прарочых воч Ефрасінні.
Шлях закручаны у спіраль.
Хто падставіць плячо нашчадку!
Як праклён, груганоы грай.
Памяць продкаў — пачатак пачатку.

5

Зерне, кінутае ў раллю,
Прарасце праз мае вачніцы.
Каласы зберагуць зямлю.
Ніва выспеліць навальніцу.

Палыхнуць бліскавіц мячы,
Разрываючы сну заломы.
Розум паліць пачвар карчы,
Асвятляючы шлях сляпому.

Звер бяссільна грызе ланцуг,
Захлынаецца ў ліпкай пене.
Поле сечы... Ратая плуг...
Знемагаюць валы цярпення.

Зорка... Маці мая Айчына,
Блаславі: ад ярма пазбыцца,
Бачыць свет
 сваімі вачыма,
З агнявокай заранкай зліцца.

Пад бульдозерам хрусне клён.
Збарвянее агонь каліны.
Ты святло маё і праклён.
Сцежка выйдзе на пуцявіну.
Ты святло маё.
Ты святло.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01477.
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.